

**ŽENY JAKO PACHATELKY
ZÁVAŽNÉ TRESTNÉ ČINNOSTI**
(psychologické a kriminologické aspekty)

Řešitelé:
PhDr. Šárka Blatníková,
PhDr. Karel Netík, CSc.

Spolupráce:
JUDr. Simona Diblíková (příloha č.1, č. 2)

Technická spolupráce: Věra Havránková

Tento text neprošel jazykovou korekturou a je určen jen pro studijní účely.

Neprodejné

Praha 2007

Autoři výzkumné zprávy děkují expertům, kteří jim svou ochotou ke spolupráci umožnili realizovat výzkum a tedy i zpracovat předkládanou zprávu, zvláště Mgr. Kamile Meclové a Mgr. Ivu Turokovi, ředitelům věznic Světlá nad Sázavou a věznice Opava, kde probíhal terénní sběr dat a zvláště pak psychologkám Mgr. Lucii Čákové, Mgr. Aleně Jahodové a Mgr. Haně Kušnírové, kteří pomáhali při sběru dat.

ISBN 978- 80-7338-063-2

© Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2007.

www.kriminologie.cz

OBSAH:

Úvod	5
1. Teoretická část	8
1.1. Rozdíly mezi pohlavími - gender přístup	9
1.2. Teorie kriminality žen	10
1.2.1 Rodový přístup v kriminologii	15
1.2.2. Feministické přístupy	20
1.3. Osobnost pachatele	23
1.4. Ženy a násilí	27
1.4.1. Pachatelky trestného činu vraždy	31
1.4.1.1. Statistická data	31
1.4.1.2. Osobnost pachatelky úmyslného usmrcení	32
1.4.1.3. Osobnost pachatelek trestného činu vraždy ve světle 33 forenzně psychologických výzkumů (ČR a SR)	
1.4.1.5. Oběti homicidální agrese	36
2. Ženská kriminalita v ČR - charakteristické znaky a statistiky	38
2.1. Policejní, justiční a vězeňské statistiky	40
2.1.1. Statistická data o stíhaných ženách	
- kriminalita žen z pohledu policejních statistik	40
2.1.2. Statistická data o odsouzených ženách v ČR	
- statistiky Ministerstva spravedlnosti ČR	42
2.1.3. Statistická data o vězněných ženách v ČR	
- statistiky Vězeňské služby ČR	43
3. Empirická část	48
3.1. Úvod	48
3.2. Popis výzkumu	48
Předmět výzkumu	48
Cíle výzkumu	48
Vymezení dílčích pojmů	49
Metodika výzkumu	49
Metodika sběru a zpracování dat	49
Výzkumný soubor	50
Limity spojené s realizací výzkumného úkolu	50
3.3. Průběh řešení úkolu	51
3.4. Popis výsledků	51
3.4.1. Vězněné ženy s trestem nad 5 let v ČR - základní soubor	52
3.4.1.1. Věkové složení odsouzených žen	52
3.4.1.2. Násilný - nenásilný trestný čin	52
3.4.1.3. Úroveň vzdělání	53
3.4.2. Vězněné ženy s trestem nad 5 let - výzkumný soubor (základní data)	54
3.4.2.1. Rodinná a osobní anamnéza	54
3.4.2.2. Kriminální kariéra žen výzkumného souboru	57
3.4.2.2.1. Aktuální trestná činnost	57
Délka uloženého trestu	58
Typ věznice	58
Délka pobytu ve VTOS	58

3.4.2.2.2. Předchozí trestná činnost	59
Věk v době prvního odsouzení	59
Předchozí uvěznění	60
Interval recidivy (měřený dobou od propuštění ke spáchání trestného činu)	61
Zaměření předchozí kriminality	62
3.4.2.3 Podsoubor žen odsouzených za "nenásilné" trestné činy	62
3.4.2.4. Podskupina žen odsouzených za "násilné" trestné činy	63
3.4.2.5. Souhrn	63
3.4.3. Osobnostní charakteristiky vězněných žen	64
3.4.3.1. Intelektové schopnosti (CF 2A)	64
3.4.3.2. Osobnostní charakteristiky (MMPI-2)	65
3.4.3.3. Osobnostní styl a poruchy osobnosti (PSSI)	73
3.4.3.4. Osobnost - adaptační předpoklady (CTI)	77
3.4.3.5. Osobnost - psychodynamické aspekty (CAE a FDT)	79
3.4.4. Srovnání podsouborů násilných a nenásilných žen	87
3.4.4.1. Souhrn	90
3.4.5. Osobnost ženy odsouzené za závažnou trestnou činnost	90
3.4.5.1. Faktorová analýza standardních klinických škál MMPI-2	91
3.4.5.2. Faktorová analýza PSSI	92
4. Závěry a doporučení	94
5. Přílohy	98
Seznam zkratk	98

ÚVOD

Převážná většina zahraničního i našeho kriminologického výzkumu se do nedávné doby zabývala trestnou činností páchanou muži. Hlavním důvodem byl nepochybně fakt, že muži mezi pachateli stále naprosto převládají, nicméně, do vzniku tzv. gender studií, také přehlížení zvláštností jednotlivých pohlaví. Lombrosova a Ferrerova studie „La Donne Delinquente“ z roku 1895 byla téměř na celé století spíše výjimkou. Světová odborná literatura od osmdesátých let 20. století však přinesla množství prací, které se ženskou kriminalitou zabývaly nejen z teoretického hlediska, nýbrž též z aspektu diferencovaného zacházení v podmínkách výkonu trestu odnětí svobody, příp. individuální kriminální predikce. Naše odborná literatura přináší dosud spíše dílčí studie. Určitou výjimkou byly práce Kováčikové z roku 1981 a Karabce a Čepeláka z roku 1986¹. Obě naše poslední reprezentativní učebnice kriminologie² se kriminalitou žen zabývají jen okrajově, spíše ze statistického hlediska.

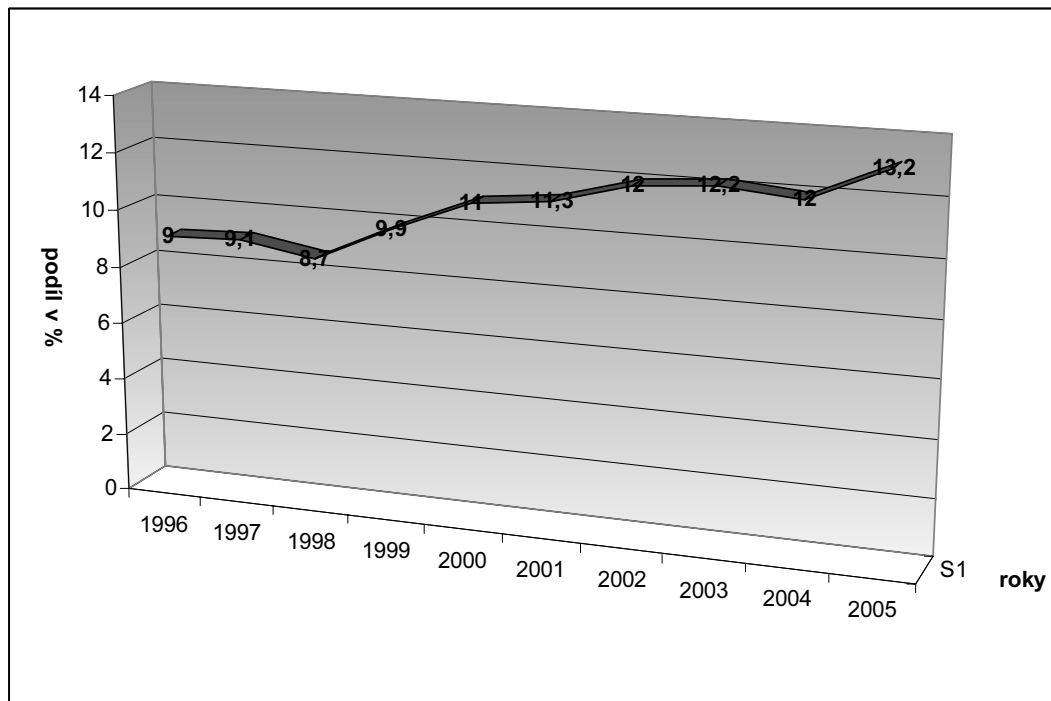
Podle Heidensohnové³ lze dlouhodobě pozorovat, že (a) podíl ženské kriminality na celkové trestné činnosti je malý; (b) trestné činy páchané ženami jsou méně závažné a (c) ženy bývají odsuzovány k výkonu trestu odnětí svobody jen v malém počtu případů. Podíl žen na celkovém počtu odsouzených k trestu odnětí svobody u nás z dlouhodobého hlediska nepřekračuje 5 % (podle statistických údajů VS ČR), zatímco podíl žen na celkovém počtu odsouzených osob se z dlouhodobého hlediska mírně zvyšuje (viz graf 1). Podstatně jiný obraz poskytují data VS ČR o procentuálním podílu žen odsouzených k trestu odnětí svobody delšímu než 5 let na počtu všech žen odsouzených k nepodmíněnému trestu. Ten je v posledních třech letech stabilní a relativně vysoký – pohybuje se kolem 20 %, což odpovídá srovnatelnému podílu mužů. Pokud výška sankce odráží závažnost spáchaného trestného činu, tj. pokud do rozhodování soudů nevstupují subjektivní či iracionální motivy, např. pokud neplatí „kavalírská hypotéza“ o měkčích trestních politice vůči ženám, pak zřejmě neplatí ani výše uvedený předpoklad menší závažnosti trestných činů páchaných ženami.

¹ Karabec, Z., Čepelák, J.: K teoriím kriminality žen. Praha, VÚK při GP ČSSR, 1986 a Kováčiková, M.: Osobnostné koreláty sociálneho zlyhania a problémy vnútorné diferenciacie odsúdených žien. Bratislava, SAV, 1981

² Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie. Praha, ASPI Publ., 2004 (2. vydání)
Kuchta, J., Válková, H. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky. Praha, C.H. Beck, 2005

³ Heidensohn, F.: Gender and Crime. In: Maguire, M. a kol. (eds): The Oxford Handbook of Criminology. Oxford, Oxford Univ. Press, 1996, pp. 997-1039

Graf 1 – Procentuální podíl žen na celkovém počtu odsouzených osob za léta 1996 až 2005
(zdroj dat – statistické ročenky MSp ČR – www.justice.cz)

Z hlediska podílu žen na všech odsouzených za jednotlivé delikty patří podle statistik MSp ČR k nejzávažnějším trestné činy ohrožování mravní výchovy mládeže podle § 217 tr.z. a týrání svěřené osoby podle § 215 tr.z. Z dlouhodobé perspektivy (období 1990-2003) činí tento podíl u trestného činu ohrožování mravní výchovy mládeže více než 60 % a u trestného činu týrání svěřené osoby 34,1 %. Ženy tak často útočí vůči rodinným příslušníkům. Další velkou skupinou kriminálních jednání, na nichž se ženy významně podílejí, jsou tzv. klamavá jednání (podvody, křivá obvinění a křivé výpovědi), jejich podíl na celkovém počtu odsouzených za tyto trestné činy činí více než 30 %. Pokud jde o násilí, pak nejvyšší podíl na úmyslných násilných trestných činech mají ženy u vražd podle § 219 tr.z. – 9,1 % a úmyslné těžké újmy na zdraví podle § 222 tr.z. – 8,4 %. U loupeží činí jejich podíl pouhých 6,4 %. V absolutních počtech ovšem v kriminalitě žen převažují výše uvedená klamavá jednání (zejména podvody a zpronevěry) a krádeže.

Lze zřejmě konstatovat, že ač podíl žen na celkové trestné činnosti a také na množství odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody je stále nízký, závažnost ženské kriminality odrážená výší uložené sankce je srovnatelná se závažností kriminality mužů. Posledně zmíněnému předpokladu však neodpovídá míra pozornosti, kterou kriminologický výzkum věnuje této problematice.

V první části předkládané zprávy zpracována teoretická východiska jednotlivých kriminologických přístupů k problematice kriminality a delikvence žen, následuje pasáž věnovaná statistikám a ženské kriminalitě v ČR a poslední, třetí část, obsahuje informace o realizovaném empirickém výzkumu. Předmětem provedeného výzkumu byl popis trestné činnosti páchané ženami v České republice. Zvláštní pozornost byla věnována osobnostním

charakteristikám žen odsouzených za „závažnou trestnou činnost.“ Závažným trestným činem byl pro potřeby výzkumu chápán takový trestný čin, pro nějž byla pachatelka pravomocně odsouzena k nepodmíněnému trestu odnětí svobody delšímu než pět let.

1. Teoretická část

Kriminalita je jev, jehož existence je obecně nevyhnutelná. Její konkrétní projevy – trestné činy – ohrožují, resp. přímo narušují nejen základní hodnoty společnosti, nýbrž – a to zejména – práva a svobody jednotlivce. Nelze ji potlačit, přestože se mnozí kriminologové v minulosti domnívali, že to možné je, a zkoumáním jejích příčin se pokoušeli nalézt mechanismy využitelné k jejímu potlačení. Lze zřejmě souhlasit s tvrzením manželů Glueckových, že o „příčinách kriminality se v obecné rovině nedá nic říci.“ To je dáno jednak heterogenitou jevů, které kriminalitu jako celek tvoří, tedy heterogenitou konkrétních kriminálních chování jednotlivců a skupin, jednak komplexností, variabilitou a jedinečností činitelů podmiňujících konkrétní, individuální i skupinové kriminální jevy.

Všeobecně platí, že kriminalita je výrazně a dominantně mužskou záležitostí. Z pohledu do oficiálních statistik kriminality vyplývají určité všeobecné charakteristiky kriminality žen. Jednou z nich je univerzálně nízká míra podílu žen, která se nejčastěji pohybuje v rozmezí 10 – 15 % z celkové kriminality. V civilizačně vyspělých zemích se její míra pohybuje ve vyšší hladině 15 – 20 %, v transformujících se zemích je o něco nižší (v rozmezí 6 – 12 %)⁴. Současný podíl žen, na celkovém počtu obyvatelstva, je stále o něco málo vyšší než jedna polovina (v polovině roku 2006 tvořili obyvatelé ČR v 50,88% ženy a 49,12% muži; průměrný věk žen byl 41,6 let a mužů 38,6let)

Na konci sedmdesátých let Blum a Fisher⁵ sumarizovali tematiku kriminality žen do těchto tezí:

- podíl žen na páčání trestné činnosti (včetně vražd) je vyšší v zemích, kde mají ženy větší svobodu a rovnoprávnost,
- podíl žen na páčání trestné činnosti závisí na sociální třídě a menšině, ke které patří,
- podíl žen na kriminalitě ve všeobecnosti roste, což je dáno převažujícím trendem ve světě k větší varietě rolí, které může žena zastávat, a tím i vyšším rizikem sociálního selhání.⁶

⁴ Lubelcová, G.: Kriminalita žien na Slovensku – sociokultúrny kontext. p.27-29, In: Urbanová, M. (ed.). Ženská delikvence jako sociální jev. Sborník příspěvků z konference pořádané Katedrou právní teorie PrF MU v Brně 2004.; některé zahraniční statistiky vězňů žen – viz. příloha této práce

⁵ Blum, A., Fisher, G.: Women who kill. In: L. Kutash a spol.: Violence-perspectives on murder and aggression. San Francisco, Jossey-Bass Publishers, 1978

⁶ Heretik, A.: Extrémná agresia. Nové Zámky, Psychoprof, 1999

1.1. Rozdíly mezi pohlavími – gender přístup

V souvislosti s rozvojem a postupným prosazením feministického přístupu k sociálním jevům v posledních desetiletích 20. století se i v kriminologii začala věnovat zvýšená pozornost problematice žen a rozdílů mezi pohlavími. To odráží tzv. gender⁷ přístup a zvyšující se množství na něm založených (gender) studií. Do mnoha oblastí života vnáší nové, obohacující pohledy, které poukazují na diferencovanost modality sociálního chování v závislosti na rodu. Téma rodových rozdílů je aktuálně velmi populární nejen ve výzkumu, nýbrž i v běžném životě. Zřejmě každý má svůj osobní názor na rozdíly mezi muži a ženami, který sice může být podložen vědeckými poznatky, ale mnohem častěji odráží spíše individuální zkušenost a zprostředkované informace např. ze sdělovacích prostředků či literatury. Obraz života prezentovaný médii je však často triviální a tendenčně interpretovaný. Obecná představa o tom, jací by měli být muži a jaké ženy, je pak do značné míry ovlivněn jednáním fiktivních (literárních) hrdinů či mediální interpretací – dezinterpretací jednání postav reálných.

V oblasti názorů na samu existenci rodových rozdílů lze najít základní dichotomii. Vedle rodově neutrálních teoretických konstrukcí v psychologii (k nimž patří např. teorie osobnosti, inteligence apod.) i kriminologii (kam patří většina teorií z hlavního proudu kriminologie), které rozdíly mezi pohlavími při výkladu jevů neuvažují, existuje množství koncepcí, které existenci rozdílů předpokládají. Mohou pak např. tvrdit, že: „ženské“ i „mužské“ vlastnosti jsou stejně dobré (rovnocenné), případně se doplňují; že „mužské vlastnosti“ jsou lepší, případně, že lepší jsou vlastnosti „ženské“. Z pohledu psychologie jsou ve skutečnosti často intraskupinové rozdíly mezi lidmi větší než rozdíly interskupinové.

Základní teze o původu rodových rozdílů je možno zjednodušeně prezentovat opět v dichotomické podobě:

- rodové rozdíly jsou považované za vrozené, neměnné a související s genetikou nebo
- jsou postupně získávané od nejranějšího dětství (např. koncept odlišné socializace chlapců a dívek).

Řada badatelů však připomíná, že oddělování sféry biologické (genetické) od behaviorální (chování–jednání) vytváří falešnou iluzi jednostrannosti. Působení genů může záviset na vlivech prostředí a také zkušenosti z určitého kritického (senzitivního) období mohou vyvolat stejně trvalé změny jako ty, které jsou podmíněné fyziologickými faktory. Pohled, že biologické rozdíly jsou konkrétní a trvalé, zatímco společenské vlivy jsou proměnlivé a zvrátané je populární, ale zavádějící.

Matoušek⁸ uvádí, že některé rozdíly jsou neurčené kulturou, tj. relativně nezávislé na výchově a prostředí. V odborných debatách se argumentuje tím, že kdyby na ně mělo rozhodující vliv prostředí, musely by se tyto rozdíly s rostoucím věkem prohlubovat. Tak tomu není a vypořizované rozdíly jsou největší v mládí a časně dospělosti. Odborníci míní, že rozdíly jsou způsobeny jinou organizací nervové soustavy (zejm. mozku) a vlivem hormonů na její fungování. Zmiňuje následující charakteristiky: Muži mají větší zájem o sféru věcí,

⁷ gender = pojem poukazující na sociální rozdíly (v protikladu k biologickým) mezi muži a ženami, které jsou kulturně a sociálně podmíněné, konstruované, tj. jsou časově a kulturně variabilní. Jsou předmětem a důsledkem rozdílné socializace. Je předpokládáno, že rodové rozdíly nejsou přirozeným, neměnným stavem, ale dočasným stupněm vývoje sociálních vztahů mezi muži a ženami.

⁸ Matoušek, O.: Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha, SLON, 1997, p. 28

lepší prostorovou orientaci a matematické nadání, lepší schopnost konstruovat mechanismy, stavby apod. Mají lepší koordinaci velkých tělesných pohybů, ale slabší reakce na smyslové podněty. Agresivitu projevují přímo, v dětství a mládí jsou fyzicky agresivnější. Při kontaktu s neznámou osobou jsou důvěřivější a pružněji reagují na nevstřícné projevy, snadněji přecházejí od nepřátelství ke spolupráci. Ženy mají větší zájem o mezilidské vztahy, jsou empatičtější. Lépe si pamatují jména a podoby lidí a mají lepší porozumění i používání řeči. S tím souvisí i rychlejší zpracování informací, zvl. v situacích, které vyžadují rychlé rozhodnutí. Agresivitu projevují nepřímo, převážně slovně a v kontaktu s neznámou osobou jsou méně důvěřivé, více se opírají o emočně založenou představu o svém protějšku. Jejich strategie jednání mají větší setrvačnost.

Rozvoj genderových studií se významně odrazil i v kriminologii (viz dále v textu, str. 15)

1.2. Teorie kriminality žen

Koncipování výkladových schémat ženské kriminality má dvě podoby: (1) snahu vytvořit teorii, která by postihla – zřejmě – odlišné příčiny kriminálního chování žen a tedy formulovat rodově specifickou teorii a (2) snahu vysvětlit rozdíly mezi pohlavími co do četnosti a povahy kriminálního chování.

Klasickými pokusy o vysvětlení ženské kriminality na jedné straně a pozorováním rozdílnosti ženské a mužské kriminality na straně druhé, dochází k různým fyziologicky a morálně orientovaným úvahám, které se snaží především specifikovat tzv. ženskost. Mnohé z těchto teorií nejsou ale nijak korektně empiricky podloženy a často různí autoři docházejí k odlišným závěrům.

Hlavní proud kriminologie zahrnuje většinou teorie, které jsou z tohoto hlediska „bezpohlavní“. Feministicky orientovaní kriminologové poněkud nadneseně tvrdí, že jejich autoři staví výhradně na pozorování a analýze kriminality mužů, neoprávněně předpokládají zobecnitelnost na obě pohlaví, a proto neprávem opomíjejí ženské odlišnosti; příčiny a rozdíly kriminálního chování mužů a žen posuzují údajně pouze z hlediska mužské optiky. V reakci na to formulují speciální hypotézy operující s rozdíly v socializaci, sociálními rolemi, se sociální, resp. mocenskou kontrolou, příležitostmi nebo konkrétní společenskou situací, příp. s útlakem žen či dívek.

Z vývojového hlediska lze pokusy o výklad ženského kriminálního chování a rozdílů mezi kriminalitou mužů a žen charakterizovat postupným přechodem od úzce zaměřených (biologicky, psychologicky, sociologicky) koncepcí ke komplexnějším teoriím, které považují kriminální chování za výsledek souhry vnitřních i vnějších činitelů.

Rané kriminologické koncepty založené na biologických faktorech (Lombroso, Freud), spočívající ve „slabosti“ žen, jsou nahrazovány pojetími o společenské podřízenosti žen, vštěpované bezradnosti a vzdání se vlastních zájmů. Feministicky orientovaní kriminologové tvrdí, že zatímco kriminalita mužů je leckdy chápána jako potvrzení a předvedení jejich „hrdinských kvalit“ a je častěji nálepkována jako odvážné, vzrušující a kreativní chování, kriminalita žen je spíše označována za duševní nemoc nebo za důsledek morálního selhání či pošetilé nevědomosti, případně, že ženy jsou ve svém jednání pohaněny ne zcela předvídatelnými biologickými cykly.

První pokusy o vysvětlení „genderového aspektu kriminality“ se datují ke konci 19. století a jejich perspektiva byla **antropologicky – biologická**.

Lombroso⁹, jako jejich typický reprezentant, vytvořil koncepci rozeného zločince, který je atavisticky-živočišným typem. Své názory doplnil o teorii degenerace a určil typy pachatelů v situační závislosti. Vytvořil typologii šesti typů: rozený delikvent (rozeznatelný na první pohled), delikvent zvláštní a náruživý (páchá jeden delikt), šílený delikvent (alkoholik), zdánlivý delikvent (nešťastná shoda okolností), krimiminoloid (přechod) a tajný delikvent (buď politický nebo fanatický – patří sem i prostitutky). Prostituce u žen představuje podle něj logický, správný ekvivalent promyšlenější a pestřejší mužské kriminality.¹⁰ Lombroso tím charakterizuje rozenou pachatelku jako ženu s nedostatkem mateřského pudu (mající zálibu v mužských sportech, mající mužskou fyziognomii).

Teorie vysvětlující kriminalitu žen měly nejprve za to, že ženám je vlastní – tedy vrozená – pasivita, závislost, mateřskost a emocionální citlivost, tedy vlastnosti, které do vězení nevedou. Kriminální chování mužů i žen bylo interpretováno jako důsledek jejich nedostatečného *fyzilogického vývoje* nebo jako známka „evolučního zakrnění.“ Mělo se za to, že ženy a muži, kteří se dopustili trestného činu, zdravě nevyspěli k tomu, co je jejich přirozeností, a toto zakrnění je důvodem překračování norem. Zpravidla nejprve za pomoci poznatků z oblasti biologie, antropologie i psychologie se pokoušely nalézt souvislosti mezi výrazně nižší kriminální aktivitou ženy a její slabší tělesnou konstitucí, či „pasivnějšími“ osobnostními rysy. Kriminalita žen byla často spojována s hříšností a sexuální vyzývavostí ženského těla a pozornost se proto zaměřovala k prostituci jako k nejtypičtějšímu z ženských deliktů.

V návaznosti na tezi o biologické inferioritě ženy bylo ve dvacátých letech minulého století (Erich Wulffen) hledáno zdůvodnění nízké úrovně kriminální aktivity ženy např. v její menší sexuální senzibilitě, která je podle něj ve vztahu s pasivitou. To se projevuje i v její nižší dispozici k páčání trestné činnosti (ženská pasivita tak ženy chrání před kriminalitou). Kriminogenní momenty u ženy pak vidí v jejích „krizových obdobích“ – menstruačního cyklu, gravidity, puerperia¹¹ a klimakteria. Tím je podle Wulffena zločinnost ženy „zakořeněna v jejím pohlaví.“¹² Premenstruačnímu syndromu (PMS) bývá někdy připisována „neschopnost ženy unést své emoce“ v důsledku změny vnímavosti vůči vnějším podnětům. K delikventnímu jednání tak může v tomto období docházet následkem zborcení vnitřních zábran, zejména u žen disponovaných (emočně labilních, s disharmonickou strukturou osobnosti, v konfliktních situacích apod.)¹³. Na druhou stranu někteří vědci existenci PMS úplně zpochybňují a tvrdí, že premenstruační změny jsou přirozenou součástí ženského života a víra v PMS je výsledkem podmiňování a nikoliv biologických procesů. Pokud budou brát ženy menstruaci jako normální a ne negativní událost, nebudou pak tyto symptomy pociťovat jako problematické.¹⁴

Při diskusích o vlivu fyziologických cyklů (procesů) na trestnou činnost žen je třeba připomenout, že jde o jev, který u naprosté většiny žen nevyvolá žádné mimořádné komplikace, jež by vedly ke změnám psychického stavu a chování ženy, vyúsťující v kriminální jednání. Nejčastěji se případné psychické reakce s rysy agresivity vyskytují

⁹ Cesare Lombroso a jeho práce nazvaná *The Female Offender* (1903) nebo Thomas, W.I. *The Unadjusted Girl*. New York, Harper and Row 1923.

¹⁰ viz též: Čepelák, J., Karabec, Z.: *K teoriím kriminality žen*. VÚK při GP ČSSR, 1987,4, pp. 15-18.

¹¹ šestinedělí

¹² Čepelák, J., Karabec, Z.: *K teoriím kriminality žen*. VÚK při GP ČSSR, Praha, 1987,4, pp. 14-18

¹³ cit. práce, p. 46

¹⁴ Flora, R.S., Sellers, M.: *Premenstrual dysphoric disorder and premenstrual syndrom myth*, *The Sceptical Inquirer*, 2003, číslo 27

v prostředí rodiny, event. v zaměstnání a nemají povahu porušení zákona. Obecně je možno říci, že enviromentální faktory (a asi také různé vnitřní faktory) mají větší vliv na alterace chování žen, než např. menstruační cyklus.¹⁵

K biologickým pohledům na kriminalitu žen se řadí též *geneticky orientované studie*. Za zmínku stojí práce Cowieho a Slatera¹⁶, zaměřená na mladistvé ženy. Autoři došli k závěru, že „abnormita matek byla v rodinném prostředí pouze podnětem k výskytu určitých příznaků (např. přechodných reaktivních stavů), ale ne manifestací genetických odchylek, které by byly společné matkám a dcerám.“

Cum grano salis lze k biologicky laděným přístupům řadit též koncepce vycházející z tělesné konstituce – tzv. *konstituční teorie*. Ty deklarují závislost psychických vlastností, zvl. charakterových a temperamentových na tělesných vlastnostech jedince. Prokazatelná souvislost mezi typem tělesné konstituce a kriminálním chování však nebyla prokázána.

Překonání jednostrannosti biologických teorií se pokusil mimo jiné Pollak.¹⁷ Odmítl vysvětlení „o nedostatku fyzické síly u žen k páčání zločinu“ a zmiňuje působení společensko-kulturních stereotypů, které určuje daná sociální skupina. Kultura určuje stereotypy chování, které pak od žen očekává. Zdůraznil, že ženy se vyhýbají použití násilí proto, že to odporuje u nich sociálně zafixovaným normám chování, nikoli v důsledku své slabší fyzické konstituce.

Společným rysem takto zaměřených teorií je přeceňování biologických rozdílů mezi mužem a ženou. Povaha žen je údajně stabilní, nepodléhá společenským změnám, determinantou chování žen je jejich biologická podstata. Ženy jsou i méně psychicky vyspělé (ve smyslu - méně podnikavé, nedokáží unést vysoké riziko, jsou pasivní, konzervativní, méně brutální a převládají u nich mateřské pudry) a proto více dodržují platné zákony. Je ovšem sporné, zda kriminalitu lze pokládat za projev biologické a psychické vyspělosti.

Zejména v návaznosti na rozvoj obecné psychologické teorie v prvních dekádách 20. století se objevily i pokusy vyložit kriminální chování (nejen) žen psychickými zvláštnostmi. Trestný čin je tak interpretován jako bezprostřední produkt psychických procesů jednatelova subjektu; tedy bez přihlídnutí k sociálním podmínkám jedince.

Rozvoj **psychologických teorií** kriminálního chování zpočátku stavěl na dvou velmi vlivných obecně psychologických školách, a sice na psychoanalýze a behaviorismu.

Psychoanalytické výkladové modely kriminálního chování byly rozšířené zejména v první polovině 20. století, s určitým přesahem do 60. let. Přestože je psychoanalyticky orientovaná

¹⁵ Čepelák, J.: Závislost poruch chování žen ve VT na průběhu menstruačního cyklu. Čs. kriminalistika 1968, 1, p. 81-93.

¹⁶ Cowie, J., Cowie, V., Slater, E.: Delinquency in girl. London, Heinemann, 1968. srv.: Klein, D.: The etiology of female crime. p. 175

¹⁷ Pollak, O.: The criminality of Women. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1950. (cit. dle: Klein D.: The etiology of female crime. Issues in Criminology, 1973, 8(2))

kriminologická literatura poměrně rozsáhlá, nelze říci, že by radikálně přispěla k řešení specifických znaků ženské kriminality. Její přínos je ale možné vidět v přesunutí pozornosti ke studiu dynamiky chování, impulsivity jako vnitřní hybné síla (k dosažení uspokojení (libosti) nebo pojetí pudů jako zdroje kriminálního jednání jedince. Příčiny delikventního chování vidí ve specifických poruchách raného vývoje jedince, vedoucích k intrapsychickým konfliktům. Jejich následkem jsou pocity viny a z nich vyplývající potřeba trestu. Klasická psychoanalýza (v pojetí S. Freuda) vidí např. kleptomani u žen jako neschopnost získat sexuální uspokojení. Tímto tlakem jsou ženy „ovládány“ a „puzeny“ ke krádežím. Kořeny kleptomanie u žen Freud interpretuje pojetím „závisti penisu.“

Výzkumné psychoanalytické sondy zaměřené na delikventní ženy reprezentuje studie např. Konopkové¹⁸, která v šedesátých letech minulého století provedla rozhovory ve skupině delikventních dívek (14 – 19 let). Vyvodila společné znaky (jako úzkost, pocit izolovanosti, negativní sebeobraz, opozice vůči autoritě apod.), které se však mohly vyskytovat také u nedelikventních adolescentů. Stejně znaky nacházejí jiní psychoanalytici např. u žen s neurotickými nebo psychosomatickými symptomy. Pouze pomocí individuálních a skupinových rozhovorů, bez kontrolní skupiny, vyvozuje faktory společné jako vliv biologických začátků puberty, které jsou u dívek spojeny s traumatizujícím zážitkem a následnými pocity úzkosti a nejistoty v souvislosti s fyziologickým dějem v jejich těle. Řada psychoanalytických zaměřených studií operuje s pojmy, které nejsou dostatečně operacionalizovány a v podstatě ani operacionalizovatelné. Metodologické nedostatky psychoanalytických výzkumů byly často kritizovány.

Pozdější psychoanalytické teorie zdůrazňují více vlivy prostředí, zejména mateřské deprivace a inadekvátní výchovy.¹⁹

K vlivným psychologickým teoriím kriminálního chování se řadí Eysenckova²⁰ koncepce delikventa jako extravertovaného neurotika. Tento autor staví svůj výkladový model kriminálního chování na behavioristických základech. Předpokládá, že extravert je typický deficitním učením (následkem neurofyziologických procesů), a tudíž nedostatečně socializovaný. V dalších vydáních své práce rozšířil svou teorii o třetí dimenzi osobnosti, a sice psychoticismus. Eysenckova koncepce – dosud stále „živá“ – patří k rodově neutrálním teoriím (viz dále na str. 15)

Psychologický pohled na zločinnost (kriminalitu) a antisociální chování jako na porušování zákona se soustřeďuje na několik aspektů. Mezi nimi dominuje pohled vycházející z předpokladu, že individuální rozdíly se projevují i v oblasti predispozic k antisociálnímu chování a zločinnosti. Individuální rozdíly se přitom mohou týkat psychologických, biologických a sociálních faktorů.

¹⁸ Konopka, G.: *The Adolescent Girl in Conflict*. Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice-Hall 1966.; cit. dle : Klein, D.: *The Etiology of Female Crime*. In: Muncie, J. (ed.): *Criminological Perspectives*. London, Sage, 1997, p. 175-177.

¹⁹ Schoenfeld, C. G.: *A Psychoanalytic Theory of Juvenile Delinquency*. *Crime and Delinquency*, 17, 1971/4, pp. 469-480

²⁰ Eysenck, H. J.: *Crime and Personality*. London, Routledge and Kegan Paul, 1964

Základní pohled na antisociální chování se dá vyjádřit následujícími tezemi:

- antisociální chování má komplexní charakter
- antisociální chování vyvolává komplexní soubor příčin
- konkrétní příčiny antisociálního chování jsou v různých kulturách a u různých osob odlišné
- žádná příčina antisociálního chování sama o sobě nevysvětluje většinu antisociálních projevů
- antisociální chování je výsledkem působení kombinace sociálních, psychologických a biologických příčin.²¹

Proto vystupují do popředí teorie, které se snaží vysvětlit zločinnost a antisociální chování vzájemně se ovlivňujícími sociálními a biologickými faktory. Prakticky všechny vycházejí z toho, že *člověk má tendenci chovat se antisociálně, pokud si v procesu socializace neosvojí způsob (nenaučí se), jak jej tlumit*. Tento proces je významně ovlivněný deficitem nervového systému (viz např. Eysenck), resp. některými jeho charakteristikami a sociálním prostředím. Shodují se v tom, že nejvyšší pravděpodobnost chronického antisociálního chování se váže na souběh biologických deficitů (predispozicí) s negativním sociálním prostředím.

Environmentalistické teorie, k nimž se řadí především koncepce sociologické, akcentují vliv vnějších sil, zejména sociokulturních a politicko-ekonomických faktorů, mnohdy na úkor vnitřních procesů. Ve snaze vysvětlit rozdíly mezi mužskou a ženskou kriminalitou operují s pojmy diferencované socializace, kontroly a příležitosti. Podle těchto autorů jsou ženy vychovávány (socializovány) jako méně agresivní, jsou víc kontrolovány autoritami a vedené k větší konformitě s normami společnosti. Sociálně orientované teorie hledaly odpověď v rozdílné sociální roli a společenském postavení ženy, které jí dávají na jedné straně méně příležitostí ke spáchání kriminality, na straně druhé ji v případě jejího kriminálního selhání hrozí mnohem větší stigmatizací a zavržením, než jak tomu bývá v případě delikventního muže.²² Socializace do rodovým stereotypem určené specifické role má přispívat k tomu, že si ženy vytvářejí méně agresivní a méně akční vzory chování. Existují poznatky o tom, že dívky podléhají silněji sociální kontrole, zvláště v rámci rodiny je na ně více dohlíženo, a že ve srovnání s chlapci mají méně prostoru ke společenským experimentům. S tím těsně souvisí domněnky o omezených příležitostech, které vycházejí z toho, že sociální prostor – dům a rodina – výrazně redukuje příležitosti k páčání trestných činů. I to může vysvětlovat vysoký podíl deliktů v okruhu blízkých osob, především špatné zacházení s dětmi.

Žena prochází specifickou socializací a učí se již od narození typickým způsobům chování, motivům a postojům. Očekávání a odměňování, formální a neformální kontrolní mechanismy vůči ženskému chování, se řídí od počátku podle pohlaví a určuje repertoár chování žen. Dívky jsou intenzivněji kontrolovány, učí se typickým ženským dovednostem a mají – mimo jiné – v raném věku větší kontakt s osobami ženského pohlaví. U žen probíhá proces socializace obecně bezporuchověji, dívky a ženy se lépe přizpůsobují právním normám. Sociální učení se tak jeví jako úspěšná strategie v boji s kriminalitou. Poruchy socializace u žen vytvářejí nápadnost v jejich chování a (negativně) ovlivňují plnění specifické role (ženymatky). Z poruchového naplňování této role mohou pak plynout specifické příčiny kriminality žen.

²¹ Výrost, J., Slaměník, I.: Aplikovaná sociální psychologie I. Praha, Portál, 1998, p. 115

²² Válková, H.: Vývoj názorů na příčiny kriminality. In: Kuchta, J., Válková, H. (eds.): Základy kriminologie a trestní politiky. Praha, C.H.Beck, 2005, p. 115-122

1.2.1 Rodový přístup v kriminologii

Blanchettová a Brownová²³ z hlediska využití rodového přístupu ke kriminalitě žen dělí současné kriminologické teorie na:

- rodově neutrální,
- rodově specifické (autorky je označují za female-centered) a
- hybridní

Do první kategorie teorií patří tzv. velké kriminologické teorie (mainstream theories), např. teorie kontroly (Reckless, Gottfredson a Hirschi), sociální kontroly (Hirschi, Laub a Samson), teorie sociálního učení (Burgess, Bandura), teorie osobního, interpersonálního či společenského zpevnění (Andrews), vývojové teorie (Farrington, Moffitová), teorie vycházející z evoluční psychologie (Campbellová, Quinsey, příp. biologické koncepce (Quinsey, Mednick). Většina z nich byla prověřována jen na mužských skupinách, avšak jejich autoři často zdůrazňovali, že obecná teorie je s to vysvětlit individuální difference v trestné činnosti bez ohledu na pohlaví, rasu či sociální vrstvu. Obecné kriminologické teorie nepracují s pohlavím jako proměnnou.

Zvláštní přístup k ženám opomíjejí i alternativní koncepce, zejména tzv. nálepková teorie (labeling approach) a radikální kriminologie. Nevysvětlují podstatné rozdíly mezi počty, strukturou a závažností ženské a mužské kriminality, ačkoliv (podobně jako feministky) prohlašují bezmocnost, utlačení a manipulaci mocí v rámci trestní justice za hlavní příčiny kriminality.²⁴ Takřka bez výjimky byly vytvořeny a prověřovány zejména na mužské populaci. Teprve v poslední době je prověřována jejich explikativní hodnota i pro zvláštnosti ženské kriminality. Jejich slabiny a úskalí jsou dostatečně známé z literatury.

Některé podněty rodově neutrálních teorií lze nicméně využít i při koncipování rodově specifické teorie. Např., že zdroje (příčiny) odlišností lze hledat v socializačních procesech. Konkrétně jde o momenty, které dívky a ženy vzdalují od nebezpečí delikventního vývoje – tzv. protektivní faktory. Zdá se, že pro dívky není soužití ve skupině vrstevníků (peer group) psychologicky až tak významné. Kriminální infekce na základě skupinové příslušnosti je proto u nich méně pravděpodobná než u chlapců. Také se ukazuje, že dcery jsou vychovávány k větší konformitě a submisivitě než synové (styl výchovy) a reakce na prohřešky dcer bývá silnější a kritičtější, než tomu bývá u nápadného odklonu v chování u synů. Dívky mívají pevnější „sociální kotvy“, jejich emocionální vazby na rodiče jsou intenzivnější. Dále – podle některých autorů – jsou přísněji vedeny ke konvenčním hodnotám a k víře v platnost osvojovaných pravidel.²⁵

K vlivným moderním koncepcím prvního typu patří Andrewsova teorie osobního, interpersonálního a společenského zpevnění (PIC-R) vycházející z teorie učení. Navazuje tak na starší, méně komplexní teorie diferenciálního sdružování (Sutherland) či sociálního učení

²³ Blanchette, K., Brown, L.S.: The Assessment and Treatment of Women Offenders. An Integrative Perspective. Chichester, John Wiley and Sons, 2006

²⁴ Burk, R.H.: An Introduction to Criminological Theories. Cullompton, UK, Willan Publishing 2002, p.163-165.

²⁵ Sborník referátů Diagnóza, prognóza a resocializace skupin mládeže ohrožených sociálně negativním vývojem. Praha, PA ČR, 1997

(Bandura) a dále je rozpracovává. Zahrnuje biologické, sociální, kulturní, interpersonální, osobní a situační proměnné a zdůrazňuje, že spáchání trestného činu je dílem racionálního rozhodnutí individua, které v rámci rozhodovacího procesu váží své budoucí chování z hlediska poměru odměny a výdajů. Tento poměr je určován proměnnými povahy:

- *situační*, kam patří příležitosti, stresory, facilitátory a inhibitory
- *osobní*, spíše osobnostní, mezi něž zahrnuje antisociální kognici a osobnost, biologické faktory a kriminální chování v minulosti
- *interpersonální*, kam řadí antisociálně orientované společníky a rodinu a
- *společenské*, jež označují vlivy sousedství či trestní justice a další.

V dosud poslední shrnující práci, publikované spolu s Bontou²⁶, rozlišil tři úrovně zmíněných faktorů podle jejich prediktivní „síly“:

1. predikčně nejmocnější faktory – antisociální kognici, antisociální společníky, kriminální minulost a antisociální osobnost
2. faktory střední predikční síly – zneužívání drog, rodinu a výchovu, výkon ve škole či zaměstnání a volný čas
3. činitele o nízké predikční síle – původ z nižší sociální vrstvy, nízkou verbální inteligenci a osobní distres.

Jiný, neméně zajímavý, pohled na kriminalitu poskytuje Moffitová²⁷, jejíž koncepce reprezentuje tzv. vývojové teorie (Farrington, Patterson a další), často formulované na základě dat z longitudinálních výzkumů. Ve své koncepci do značné míry překonává obecné nedostatky této skupiny výkladových modelů, zejména zjednodušené pojetí osobnosti jako pasivního objektu vnějších sil, založené na překonaném S – R schématu (stimul-reakce), jehož následkem je zpravidla teorie obsahující nesourodý konglomerát podmínek a projevů vývoje, které mají představovat kauzální mechanismy sociálně deviantního chování jedince. Za příčiny kriminálního chování jsou tak považovány např. slabá vazba na školu, nestabilita v zaměstnání či v partnerských vztazích apod., tedy proměnné představující spíše projevy než příčiny sociálně deviantního vývoje.

Moffitová se pokusila vyložit starý známý fakt existence dvou typů kriminality a jim odpovídajících skupin pachatelů, a sice chronických a adolescentně epizodických.

Kriminální chování první skupiny pachatelů se objevuje v relativně raném věku a je následkem souhry dvou skupin nepříznivých činitelů, vnitřních a vnějších. Specificky poruchoví jedinci charakterističtí neuropsychologickým deficitem projevujícím se zejména hyperaktivitou, labilní emocionalitou a kognitivním deficitem vyrůstající v rizikovém prostředí inadefávní výchovy a materiální nouze mají vyšší pravděpodobnost rozvoje stabilní a relativně dlouhodobé kriminální kariéry. Pro druhou skupinu je charakteristická epizodická trestná činnost v adolescenci, jejíž vznik je podmíněn „trhlinou v dozrávání“ (maturation gap), tedy pro adolescenci typickou absencí rolí. Ta vzniká jako následek individuálně odlišné časové prodlevy mezi biologickým a sociopsychickým dozráním. Kriminální chování mizí spolu s celkovým dozráním osobnosti.

²⁶ Andrews,D.A., Bonta,J.: The Psychology of Criminal Conduct (3rd ed.). Cincinnati, Anderson Publ. Comp., 2003

²⁷ Moffit,T.E.: „Life-course-persistent“ and „adolescent-limited“ antisocial behaviour: A developmental taxonomy. Psychological Review, 100, 1993, pp. 674-701

Rozdíly v četnosti výskytu kriminálního chování u žen a mužů lze podle Moffitové hledat v odlišných podmínkách socializace obou pohlaví: jednak mají děvčata omezenější přístup k modelům mužských antisociálních rolí a jednak je pro ně antisociální chování méně atraktivní a je tudíž méně posilováno (zpevňováno).

Epizodické kriminální chování v adolescenci tak lze považovat za určitý projev krize při hledání vlastní identity a jako s takovou by s ní mělo být zacházeno. Oba detailněji uvedené výkladové modely lze považovat za moderní reprezentanty obecných, tedy rodově neutrálních teorií.

Určitý přechod mezi prvním a druhým typem teorií představují koncepce, které byly původně formulovány obecně, nicméně autoři však při jejich rozpracování věnovali zvláštní pozornost kriminalitě žen. Tento typ má své předchůdce v koncepcích zdůrazňujících téma biologické odlišnosti ženy jako příčiny odlišných projevů její sociální patologie (viz str. 11). Konečným výkladovým principem byla např. jinak strukturovaná šedá kůra mozková, konfigurace chromozomů apod. Původní biologické modely výkladu selhávaly při vysvětlování řady problémů (např. změny v dynamice ženské kriminality v současnosti, regionální odlišnosti v ženské kriminalitě atd.) K těmto názorům lze volně přiřadit známou Lombrosovu tezi, že je třeba komparovat prostituci a kriminalitu.

Moderní biologické teorie vycházejí z obecné (darwinovské) evoluční biologie. Tak např. Campbellová tvrdí, že rizikové chování bylo jako adaptivní přirozeně vybráno proto, že usnadňovalo přežití a reprodukční úspěch zejména za nedostatku zdrojů. Nedostatek zdrojů – nouzi – vidí autorka jako jeden z významných faktorů, které vyvolávají kriminalitu žen²⁸. Dále k moderním představitelům biologického směru v kriminologii patří např. Caspi, který ve studii role genotypu při vzniku násilí²⁹, poukazuje na významný vliv kombinace špatného zacházení v dětství a poruch regulace serotoninu, dopaminu a norepinefrinu způsobené nízkou aktivitou genu, uloženého v pohlavním chromozómu X, v metabolismu monoaminoxidázy A (MAO-A), a to u chlapců i dívek. Podle těchto autorů mají ženy – na rozdíl od mužů – následkem přítomnosti dvou chromozómů X, a tedy dvojnásobné naděje na normální funkce MAO-A genu, zajištěnu zvláštní ochranu proti nepříznivému působení hostilního prostředí.

Rodově specifické teorie vycházejí z obecného předpokladu zásadní odlišnosti mužské a ženské kriminality. Tyto zásadní odlišnosti lze – podle takto orientovaných autorů – pozorovat jak v kauzálních mechanismech trestné činnosti, tak v její dynamice. Svým pojetím se tyto teorie blíží koncepcím tzv. radikální (marxistické) kriminologie. Patří sem podle Blanchettové *emancipační teorie* či teorie osvobození žen (Adlerová, Simonová a další), *teorie ekonomické marginalizace* (či nerovnosti pohlaví), *teorie socializace*, *teorie mocenské kontroly* a řada dalších. Zatímco dvě prvně zmíněné koncepce staví na sbližujících se, resp. odlišných podmínkách sociálního a ekonomického života mužů a žen, teorie socializace a mocenské kontroly považují za hlavní kauzální činitel rodinu a její odlišné výchovné působení na muže a ženy. Teorie socializace operuje s pojmy odlišných výchovných cílů, preferencí a odlišného výchovného dohledu u obou pohlaví. Teorie mocenské kontroly vysvětluje rozdíly v kriminalitě rozložením moci mezi rodiči (patriarchální vs. rovnostářský

²⁸ Campbell, A.: A Mind of her own: The Evolutionary Psychology of Women. Oxford, Oxford Univ. Press, 2002

²⁹ Caspi, A. a kol.: Role of genotype in the cycle of violence in maltreated children. Science, 29, 2002, pp. 851-854

model rodičovských vztahů). Děvčata z rovnostářských rodin mají menší výchovný dohled a více příležitostí k trestné činnosti.

A. Theurerová³⁰ ve své práci z roku 1996 „Emancipace, klíč k vysvětlení kriminality žen?“ zkoumá vliv emancipace na kriminalitu a k jejímu vymezení užívá koncept založený na *teorii rolí*. Ve svém výzkumu se dotazovala žen ve věku 25 – 60let z malého německého města, zda se vcítí spíše do emancipovaného nebo tradičního obrazu ženy. Jako proměnou zvolila autorka hospodářskou kriminalitu (daňový a pojišťovací podvod, krádeže na pracovišti), násilnou kriminalitu (ubližení na zdraví, poškození věci, urážku) a krádež v obchodě. Výsledky uvádí v souvislost mezi hospodářskou kriminalitou a vcítěním se do progresivního obrazu ženy. Celková kriminalita je – podle ní – u žen s pokrokovou představou ženy signifikantně vyšší než u žen s tradičním pojetím rolí. Naproti tomu neprokázala významnější souvislosti mezi násilnickými delikty a „emancipovaným“ sebepojetím. V této studii byl emancipační moment částečně potvrzen. Nelze však vyloučit, že nalezené souvislosti se zakládají na společných příčinách delikvence a stupně emancipace a jsou tedy spíše zdánlivé.

K rodově specifickým teoriím se řadí též koncepce *feministické* (viz na str. 20). Feministické teorie obecně operují s pojmem útisku žen, a to jak obecně společenského (teorie mocenského přesvědčení zdůrazňující podřízenost žen v patriarchálních společnostech), tak i specificky vývojového (raná viktimizace jakožto příčina kriminálního chování v dospělosti).

Feministické hnutí následkem své roztržitosti do mnoha škol však nepřineslo žádnou jednotnou teorii kriminálního chování. Tak například Dalyová a Chesney-Lindová³¹ rozlišily čtyři feministické směry:

- liberální, akceptující tradiční vědecké metody
- radikální, odmítající vše mužské
- marxistický, zdůrazňující kapitalismus jako zdroj útisku žen a
- socialistický, rozšiřující marxistický pohled o rodový aspekt.

Zvláštní kategorií rodově specifických kriminologických teorií a protipól biologických koncepcí reprezentuje tzv. „*chivalry hypothesis*“ neboli kavalírská hypotéza. Její zastánci předpokládají zásadně stejný výskyt kriminálních jevů u mužů i žen. V pozadí je sociální stereotyp o tom, že ženy jsou slabé a náleží jim proto větší ochrana v duchu kavalířských tradic. Vůči delikventním ženám však postupují instance formální kontroly mírněji a nízká míra kriminality žen je tak způsobena „rytířským chováním“ orgánů činných v trestním řízení a také lepší schopnosti žen „klamat a maskovat svoje trestné činy.“ Této teoretické pozici do jisté míry protirečí předpoklad, že ženská kriminalita pokulhává za mužskou co do četnosti výskytu, ale i co do závažnosti (nebezpečnosti) jejích projevů. Proto orgány činné v trestním řízení mají větší prostor pro mírnější postupy i sankce.

Simonová a Landisová³² tvrdí, že pokud soudní systém poskytuje nějaké výhody, dostane se jich zejména ženám (běloškám) z vyšších sociálních tříd. Podle nich systém trestní justice

³⁰ cit. dle Urbanová, M.: Ženská kriminalita–některá východiska a problémy, p.13 In: Urbanová, M. (ed.): Sborník příspěvků z konference pořádané katedrou PrF MU v Brně dne 4.11.2004. Brno, Spisy právnické fakulty MU v Brně, svazek 280, 2004

³¹ cit. dle: Blanchette,K., Brown,L.S.:The Assessment and Treatment of Women Offenders. An Integrative Perspective. Chichester, John Wiley and Sons, 2006, p. 35

³² Simon,R.J., Landis, J.: The Crimes Women Commit, the Punishments They Receive, Lexington: Lexington Books 1991, p.12.

nejen snižuje svoji shovívavost, ale např. záměrným publikováním a zvýrazněním případů ženských zločinů, které jsou příbuzné mužským, posilují dojem většího nárůstu ženské zločinnosti, než tomu ve skutečnosti je. Pak je možné, že ženy (a muži) jsou trestáni na bázi překračování toho, co vnímáme jako typické chování vzhledem k příslušnosti k danému pohlaví (ženy tak mohou přitáhnout pozornost justičního systému u maskulinního chování (násilí a agrese) nebo proto, že nevyhoví striktním pravidlům morálky a sociálním rolím, které jsou jim přiděleny společností)

Je však obtížné uvěřit, že by trestné činy vraždy, loupeže nebo těžkého ublížení a zdraví, pokud by je páchaly ženy, byly v tak velké míře přehlíženy. Ve formalizovaném průběhu trestního stíhání by mělo být málo prostoru pro „kavalírství.“ Kavalírská hypotéza předpokládá větší angažovanost mužů v systému trestní justice. V podmínkách feminizace soudnictví (alespoň v ČR) by pak mohla platit spíše jen pro přípravné řízení trestní.

Jiní autoři v této souvislosti naopak upozorňují, že reakcí na narůstající ženská hnutí bylo snížení shovívavosti (galantnosti) systému kriminální justice ve vztahu k ženám, které páchají zločiny. Odůvodňují to tím, že „pokud je to, co chtějí rovnoprávnost, mají ji mít!“³³

K hybridním teoriím řadí Blanchettová a Brownová především Agnewovu obecnou teorii zátěže (GST) a Steffensheimerovu a Allanovu rodovou teorii kriminálního chování žen.

Agnew³⁴ při formulaci své obecné teorie zátěže (general strain theory) navázal na starší práce Cohenovy, Mertonovy a dalších. Pokládá za příčinu individuálního kriminálního chování jednak negativní emoce vyvolané stresem, jednak absenci prosociálních mechanismů vyrovnávání se se zátěží (coping strategies). Základními zdroji zátěže jsou neschopnost dosáhnout pozitivních cílů (např. nerovnováha mezi ambicemi a skutečným výkonem), absence pozitivních podnětů (např. rozvod, ztráta zaměstnání) a přítomnost negativních podnětů (raná viktimizace). Muži a ženy prožívají jiným způsobem odlišné typy zátěží, muži častěji reagují zlobou (zatímco ženy spíše depresí), což je vede k agresivnímu jednání. Obě pohlaví se též liší i sociální podporou, příležitostmi a dispozicemi k trestné činnosti, a to je v pozadí výrazné převahy mužů mezi pachateli.

³³ Acta Universitatis Carolinae. Juridica 3-4 1996. Právní postavení žen v ČR. Praha, Karolinum 1997, pp. 72-85.

³⁴ Agnew, R.: Foundation for general strain theory of crime and delinquency. Criminology, 1992, 30, pp. 47-87

1.2.2. Feministické přístupy³⁵

Problematika kvalitativních a kvantitativních rozdílů mezi kriminalitou páchanou muži a kriminalitou páchanou ženami se v angloamerické literatuře zahrnuje označením „gender ratio problem“³⁶ a vyjadřuje skutečnost, že kriminalita je podle dlouhodobých statistických přehledů i výzkumů latentní kriminality na celém světě výrazně mužskou záležitostí.

Přestože od zhruba poloviny 70. let 20. století podíl ženských pachatelek na veškeré registrované kriminalitě (především ve velkoměstech a v oblasti majetkové delikvence) v celoevropském průměru stoupá, ženy se stabilně podílejí na všech policejně vyšetřovaných obviněných jen okolo jedné pětiny a ve výkonu trestu jejich podíl nepřesahuje zpravidla 1/20 všech odsouzených.

Mezi prvními, které upozorňovaly na opomíjenou oblast ženské kriminality, patří zejména Bertrandová, Heidensohnová, Kleinová a zejména dílo Carol Smartové „Women, crime and criminology“ znamenalo obrat v diskusi a výzkumu kriminality žen.³⁷

Feministické autorky svým kolegům – mužům – vytýkaly nejen to, že analyzují ženskou problematiku, aniž by se dostatečně zajímali o její zvláštnosti, ale i to, že využívají jako hlavní výzkumné metody sociologické přístupy a statistické techniky a tím přicházejí o možnosti seznámit se s hlubšími kořeny a jemnějšími souvislostmi ženské kriminality, které lze mnohem lépe odhalit použitím kvalitativních metod a technik, jako např. prostřednictvím osobně prováděných interview nebo zpracováním kasuistik. Právě tyto metodologické nástroje pak ve svých výzkumech samy – na rozdíl od svých kolegů – často využívaly.³⁸

Řada autorek se snažila zaplnit mezery v teoretických přístupech při objasňování příčin kriminality (zejména pokud jde o význam příslušnosti k rodu (gender) ve výskytu zločinnosti) z radikálně feministického hlediska. Jeden ze směrů radikálně feministického hnutí, označovaný jako marxistický, spatřuje základ nerovné moci mužů a žen v kapitalistické společnosti a v rodové nerovnosti. Pohlíží na nerovnovážné postavení rodů jako na funkci vykořisťování žen ze strany otců a manželů; ženy jsou považovány za „komodity“ mající podobu vlastnictví, podobně jako půda nebo peníze. Původ rodových rozdílů – podle nich – vychází z vývoje soukromého vlastnictví a z procesů, v nichž se formovala mužská nadvláda, což lze dobře doložit historickým vývojem dědických práv³⁹. Radikální feministky vykládají genesi a příčiny zločinnosti žen z tradiční mužské převahy (patriarchátu), z historicky utvořené podřízenosti žen, z mužské agresivity a z úsilí mužů kontrolovat ženskou sexualitu⁴⁰. Zaměřují se na společenské donucení, které utváří život žen, a usilují o vytvoření teorie, která umožní objasnit ženskou kriminalitu⁴¹.

³⁵ pozn: feminismus jako hnutí, jehož hlavním cílem je jednak důsledně odbourávat překážky, problémy, předsudky a další handicap, které mají svoji příčinu v rodu/gender a brání ženě v jejím plnohodnotném společenském i osobním uplatnění a jednak znesnadňuje vytvářet pro ni co nejširší škálu různých životních způsobů, které by co nejlépe reflektovaly její osobnostní a sociální vývoj.

³⁶ srov. viz: Daly,K., Chesney-Lind,M.: Feminism and criminology. Justice Quarterly, 1988, 5 (4), pp. 497-535.

³⁷ cit. dle: Válková,H.:Vývoj názorů na příčiny kriminality, jednotlivé kriminologické směry a trendy. In: Kuchta,J., Válková,H.(eds.): Základy kriminologie a trestní politiky. Praha, C.H.Beck.,2005, p. 118

³⁸ srov. viz.: Daly,K., Chesney-Lind,M.: Feminism and Criminology. In: Cote, S. (ed) Criminological Theories: Bridging the Past to the Future. Thousand Oaks, CA, Sage Publications 2002, p.267-276.

³⁹ Daly,K., Chesney-Lind,M.: Feminism and Criminology, Justice Quarterly, 5, 1988, p.536.

⁴⁰ srov. viz.: Simpson,S.: Feminist Theory, Crime and Justice. Criminology, 27, 1989, p.605-632.

⁴¹ Thomas,S.D., Stein,N.: Criminality, Imprisonment and Womens Right in the 1990s. Social Justice, 17, 1990, p.1-5.

V oblasti trestně-politických konsekvencí se jako zvlášť úspěšné ukázaly snahy feministických autorek objasnit sociální kontext problematiky prostituce, pornografie, nelegálních potratů a domácího násilí, kde se ze ženy „pachatelky“, resp. „spolupachatelky“ stává ve světle výsledků jejich výzkumů a prací typická oběť „mužského světa“. Následkem jejich snah začala společnost věnovat zvýšenou pozornost domácímu násilí, došlo ke zřetelnému růstu efektivity zacházení s ním a významně se rozšířila osvěta. Vlivem feminismu se zaměřila pozornost též na oběti znásilnění. Ty byly ještě donedávna při vyšetřování a soudním projednávání „vlastních případů“ vystaveny relativně vysokému riziku sekundární viktimizace. Studie a výzkumy provedené v této oblasti prokázaly dostatečně přesvědčivě formálnost, odosobnělost a nevhodné zacházení s oběťmi sexuálních deliktů ze strany policie a trestní justice, což v signifikantních počtech případů vedlo spíše k jejich další traumatizaci, než k žádoucímu zlepšení jejich situace.

Podobně jako představitelé kritické kriminologie, tak i feministicky orientované autorky podrobily zásadní kritice činnost a výsledky intervencí trestní justice v rámci její formální sociální kontroly kriminality. Předmětem ostré kritiky se stala (na základě provedených šetření) stranickost, nadřazenost, manipulace mocí, sexuální předsudky, dominance mužského způsobu rozhodování, kdy jsou v naprosté většině vedoucí místa v trestní justici obsazena muži, v nejlepším případě ženami s mužskými vlastnostmi, neboť jiné by se – podle jejich názoru – v maskulinním světě trestní justice ve vyšších mocenských pozicích dlouho neudržely. Na základě jejich snah se zlepšilo např. zacházení se ženskými (dětskými) oběťmi sexuálních útoků, přijímání vhodných organizačních, personálních a sociálních opatření (např. v rámci zacházení s pachatelkami trestných činů zakládáním věznic pro matky s malými dětmi nebo ve specializovaném profesním školení odborníků působících na úseku objasňování a stíhání ženské kriminality).

Feminismus spatřuje možnost nápravy pouze ve strukturálních změnách společnosti, které (podle převažujícího názoru feministických autorek) determinují i postavení ženy ve společnosti, tzn. včetně její situace jako pachatelky, oběti nebo profesionálky působící v oblasti trestní justice. Způsobem, jakým by k tomu mělo dojít, se však již autorky kriminologických studií hlouběji nezabývaly.

Řada ambicí feministické kriminologie ztroskotala nebo přinejmenším nenaplnila původní očekávání. To se týká v první řadě pokusů uspokojivě vysvětlit příčiny výrazně nižší kriminality žen ve srovnání s kriminalitou mužskou. Nejen vzhledem k roztříštěnosti různorodých feministických uskupení, ale i k dosud nedostatečně komplexnímu výzkumu této oblasti, nelze jednotnou odpověď vůbec očekávat. Podobně jako kritizovaným autorům tradičních kriminologických teorií, tak ani feministickým autorkám se nepodařilo nabídnout relevantní vysvětlení.

Kromě toho se potýkají i s dalším kontroverzním tématem. Na jedné straně tvrdí, že je třeba věnovat větší pozornost diskriminaci žen na všech úrovních a v oblastech působení trestní justice (v legislativě, aplikační praxi, ve výzkumu a teorii), avšak na druhé straně jsou to právě ony, které se více či méně od systému formální trestněprávní kontroly odvracejí a hledají (podobně jako stoupenci jiných alternativních přístupů, např. nálepkové teorie) jiné, alternativní způsoby řešení kriminálních deliktů, tj. vně, z jejich pohledu, nespravedlivé trestní justice.

John Hagan⁴² a jeho spolupracovníci vytvořili radikální model, v němž použili k objasnění počátků kriminality rodové difference. Teoretická koncepce, o kterou se jejich model opírá, je v učebnicích kriminologie označována jako teorie moci a kontroly (*power-control theory*). Zločin a výskyt delikvence je funkcí dvou faktorů – třídní pozice (a moci) a funkcí rodiny (kontroly). Vztah mezi těmito proměnnými je dán tím, že uvnitř rodiny jsou uplatňovány tytéž mocenské vztahy jako např. na pracovišti. Třídní postavení a zkušenost z práce rodičů ovlivňují kriminalitu dětí. Mocenská pozice v zaměstnání je na stejné úrovni s kontrolou v domácnosti. V paternalistických rodinách ovládají otcové tradiční role živitele rodiny, kdežto matky zastávají „podřadné“ práce nebo zůstávají v domácnosti, aby dohlížely na její chod. Uvnitř paternalistické domácnosti je součástí mateřské role kontrola dcer, zatímco synům bývá přiznávána velká svoboda. V takové domácnosti lze vztahy mezi rodiči a dcerami pojímat jako přípravu pro „uctívání rodinného krbu.“ Sociální kontrola a vštěpované hodnoty v rodině ovlivňují podíl dívek na kriminalitě; ta se v jejich důsledku stává nepravděpodobnou. Chlapci jsou v tomto případě ve volbě deviantního jednání svobodnější, protože nejsou subjektem mateřské kontroly. Důsledkem této situace je, že mužští sourozenci vykazují vyšší delikvenci než jejich sestry.

Feministické koncepce se z hlediska kriminologické teorie dosud jeví spíše jako určitý folklór, než jako seriózní pokus vysvětlit příčiny ženské kriminality a odlišnosti její struktury od kriminality mužské. Řadí se převážně k alternativním přístupům, zejména k tzv. radikální kriminologii. Ve většině případů spatřují příčiny kriminálního chování žen ve vnějších silách, v podmínkách vývoje jednotlivce či celé společnosti. V řadě feministických koncepcí je implicitně zahrnut předpoklad, že ženy jsou zvláštním biologickým druhem, odlišným od mužů. Dosud chybí výraznější snahy o integrovaný pohled, o komplexnější teorii kriminálního chování zahrnující nejen vnější – sociální – vlivy, nýbrž i činitele vnitřní, osobnostní (biologické a psychické).

⁴² Hagan, J.: *Structural Criminology*. New Brunswick, Rutgers Univ. Press, 1989; Hagan, J., Gillis, A.R., Simpson, J.: *The Class Structure and Delinquency: Toward a Power-Control Theory of Common Delinquent Behavior*. *American Journal of Sociology*, 90, 1985, pp. 1151-1178; Hagan, J., Gillis, A.R., Simpson, J.: *Class in the Household: A Power-Control Theory of Gender and Delinquency*. *American Journal of Sociology*, 92, 1987, pp. 788-816.

1.3. Osobnost pachatelek

Osobnosti pachatelek trestné činnosti se dosud věnovala menší pozornost. Většina pokusů o její klasifikaci se opírá o „vnější“ kritéria, např. charakteristiky typu trestného činu (pachatelky vražd, krádeží apod.) či situaci, jež ke vzniku kriminálního chování přispívá (viz dále Dalyová). Méně často jsou pokusy o klasifikaci opřeny o kritéria „vnitřní“, v úzkém slova smyslu osobnostní.

Jednu z prvních typologií pachatelek, založenou na typu trestného činu, formulovali Lombroso a Ferrero⁴³. Rozlišili „prostitutky“, „potratářky“, „vražedkyně dětí“ a „spoluvinice znásilnění.“ Empirie jejich klasifikaci brzy vyvrátila, nicméně taxonomické snahy v kriminologii přetrvaly dodnes, ač důraz je nyní kladen na jejich praktické využití, zejména ve vězeňství.

K modernějším typologiím patří klasifikace Dalyové, která uvádí následující kategorie ženských pachatelek:

- „ženy na ulici“ (*street women*), které charakterizuje dřívější sexuální zneužívání, útěky z domova a prostituce,
- „zraněné a zraňující ženy“ (*harmed and harming women*), u kterých se v anamnéze objevuje zneužití nebo týrání v dětském věku, jsou pravděpodobně drogově závislé a při intoxikaci pravděpodobně násilnické,
- „bité ženy“ (*battered women*), které jsou v partnerském vztahu s násilným mužem a jednájí v reakci na toto násilí a
- „v drogách angažované ženy“, které jsou uživatelkami a dealerkami ve spojení s blízkými lidmi nebo členy rodiny.⁴⁴

Z těchto čtyř kategorií tvoří první dvě převážnou část konkrétních kazuistik; opakovaně je zvýznamněna viktimizace a zneužívání drog u ženských pachatelek závažnějších trestných činů.

Blíže k psychologickému pojetí osobnosti má práce Matthewsové⁴⁵ a jejich spolupracovníků. Ti zmiňují rozdíly mezi mužskými a ženskými pachateli sexuálních trestných činů a v rámci svého výzkumu⁴⁶ vyvinuli taxonomii sexuálních pachatelek. Vychází z typologie a kategorií Atkinsonové⁴⁷, které jsou založeny na motivaci kriminálního jednání. Z nich pak odvozují i rozlišné strategie doporučené pro specifické programy zacházení ve výkonu trestu (v kanadském vězeňství).

⁴³ Lombroso, C., Ferrero, W.: *The Female Offender*. London, T. Fisher Undin, 1895, cit. dle Blanchette, K., Brown, S.L.: *The Assessment and Treatment of Women Offenders. An Integrative Perspective*. Chichester, John Wiley and Sons, 2006, p. 42

⁴⁴ cit. dle: Chesney-Lind, M.: *The Female Offender*. London, SAGE Publications, 1997, pp. 140-141

⁴⁵ cit. dle: Blanchette, K.: Report No 48. *Sex Offender Assessment, Treatment and Recidivism: A Literature Review*, Correctional Service Canada 1996. (Matthews, J.K.: *Working with female sexual abusers*. In: Elliott, M. (ed.): *Female Sexual Abuse of Children*. New York, Guilford Press 1993, pp. 57-73.)

⁴⁶ Matthews, J.K., Mathews, R., Speltz, K.: *Female Sexual Offenders: A typology*. In: M.Q. Patron *Family Sexual Abuse: Frontline Research and Evaluation*, Newbury Park, SAGE, 1991, pp. 199-219.

⁴⁷ Atkinson, J.L.: *Female Sex Offenders: A Literature Review*. *Forum on Corrections Research*, 8 (2), 1996, pp. 39-42

- První typ pachatele sexuálního trestného činu je pojmenován jako „učitelka/milenka“ (*teacher/lover*). Trestného činu se dopouští z pozice moci, obvykle díky svému věku a roli, kterou zaujímá v životě oběti a neobjevuje se u ní hostilita ve vztahu k oběti. Slova „učitelka/milenka“ vyjadřují přesvědčení pachatelky o svém vztahu s obětí, tedy, že sexuální zneužívání, kterého se dopouští, není kriminálním jednáním a že je pro oběť „laskavostí.“ Charakteristické je, že zpočátku svou trestní odpovědnost zcela popírají, argumentují, „že by nikdy oběti neublížila a že to pro oběť bylo potěšení.“
- V další kategorii se objevují pachatelky „mužem přinucené“ (*male coerced*) a pachatelky „mužem doprovázené, resp. spolupachatelky“ (*male accompanied*). Oproti minulé kategorii je důraz kladen na prvek ovlivňování, případně donucení, manipulace a spolupachatelství (kriminálního jednání se pachatelka nedopouští sama). Je pro ni typická výrazná závislost na partnerovi, nízké sebehodnocení, pocity osamělosti, submisivita, bezmocnost v interpersonálních vztazích apod. Často se svých mužských partnerů bojí, bývá tělesně týrána, často se přidružuje domácí násilí, zneužívání alkoholu apod. V podskupině „spolupachatelky“ je participace ze strany pachatelky aktivnější, ochotnější, jako by byla „více motivována“ ze sebe samotné, než u „pachatelky z přinucení“, kde dochází ke kriminálnímu jednání často pod vlivem strachu.
- Třetí kategorií tvoří ženy – pachatelky „predisponované“ (*predisposed*); ty, které se sexuálního trestného činu dopouštějí nejčastěji na vlastních dětech. Věk oběti je nízký (pod 6let), své oběti pravděpodobně způsobí fyzickou újmu, bolest a není zde přítomna další osoba v roli spolupachatele.
- Poslední kategorie, kterou Matthewsová připojila, odpovídá pachatelkám s projevy „impulsivity a hněvu“ (*angry/impulsive*), které svými rysy neodpovídaly žádné z předešlých možností. Pachatelka se trestného činu dopouští v zlobném afektu a oběť bývá dospělá osoba (muž).

Matthewsová vycházela ze studie realizované ve Velké Británii, která se zabývala matkami zneužívající své děti. Prezentovali zde sdělení, že chování matek souviselo s jejich nutkavou potřebou „reinscenovat“ vlastní traumatické zážitky z dětství na svých vlastních dětech. V této práci se objevuje se základní typologií pachatele, která využívá hrubé členění do tří skupin a to na „milenky“, „spolupachatelky“ a „pachatelky se zátěží.“ (je podobná té předchozí). „Milenky“ zneužívají prepubertální nebo pubertální děti (hochy), kterým přisuzují roli milenců a jednají s nimi jako s dospělými, svádí je a v případě odhalení přesouvají vinu na ně. Pro spolupachatelky je příznačné, že jsou k sexuálnímu zneužívání v počátku přinuceny nátlakem partnera a často jsou sexuálně týrány samy. „Pachatelky se zátěží“ představují ženy, které se samy v dětství staly oběťmi sexuálního násilí.

Užší typologii pachatele trestného činu vraždy prezentoval Cooper⁴⁸. Využil části původní klasifikace sériových vražd, vyvinuté FBI⁴⁹ a obsahující:

- vražedkyně z komfortu, motivované snahou získat materiální zisk,
- vizionářské vražedkyně, zpravidla duševně nemocné, konající pod vlivem často příkazů – sluchových halucinací,
- hédonistické vražedkyně, zpravidla motivované deviantními sexuálními pohnutkami a
- mocensky orientované vražedkyně, často pracující ve zdravotnictví a motivované potenciální „mocí“ nad svými pacienty (především dětmi a seniory)

⁴⁸ Cooper, A.J.: Female Serial Offenders. In: Schlesinger, L.B. (ed.): Serial Offenders. Current Thought, Recent Findings. Boca Raton, CRC Press, 2000, pp. 263-288

⁴⁹ srov.: Holmes, R.M., Holmes, S.T.: Serial Murder (2nd ed.). London, Sage Publ., Inc., 1998

a přidal k ní další dva typy:

- „učňovský“, páchající homicidium podle vlivem rozmarů svého „učitele“ a
- atypickou vražedkyni, motivovanou mnoha vzájemně propojenými motivy.

Kategorizaci pachatelek vražd předložit také Cole a spol.⁵⁰, kteří po psychiatrickém vyšetření klasifikovali ženské pachatelky vražd do 6 kategorií, založených na „osobnostním stylu“:

1. „masochistické ženy“ – stabilní, sebekontrolující se ženy, které si vybraly zneužívajícího muže a po letech týrání ho náhle usmrtily nástrojem, který byl právě po ruce,
2. „otevřeně hostilní ženy“ – emočně nestabilní, agresivní, impulsivní, s problémy ve vztahu k autoritám, které často napadají oběti s úmyslem ublížit, ne však usmrtit,
3. „skrytě hostilní ženy“ – navenek málo nápadné hostilitou, mají strach projevit zlost, mají často abuzivní partnery, všeobecně jsou méně výkonné a často zabíjí děti,
4. „psychotické ženy“ – mají často v anamnéze psychotické onemocnění před činem, vraždí z patologických motivů, často si nepamatují útok a nemají výčitky svědomí,
5. „amorální ženy“ – zabíjejí ze zistných důvodů, před činem mají antisociální historii, mohou mít vyšší intelekt, ale velmi nízkou empatii,
6. „neschopné ženy“ – vyznačují se malými praktickými schopnostmi a slabými copingovými strategiemi, jsou závislé na mužích, často zabíjejí na příkaz partnera.

Ryze psychologickou klasifikaci, která má konkrétní dopad na způsoby zacházení s odsouzenými ženami představil Megargee⁵¹. Na základě statistických procedur provedených na výsledcích psychologického vyšetření odsouzených žen pomocí osobnostního dotazníku MMPI a posléze MMPI-2⁵² vyvinul typologii zahrnující 9 skupin, standardní postupy přiřazování vyšetřených osob k jednotlivým typům a navrhl diferencované postupy zacházení s nimi. Svou typologii odvodil i pro odsouzené muže, k nimž přidal desátý typ (uveden v závorce). Popsal tyto typy (abecedně seřazené): Able, Baker, Charlie, Delta, Easy, Foxtrot, George, How, Item a (Jupiter).

Tyto typy dále rozdělil do tří skupin, podle charakteristiky jejich profilů standardních klinických škál dotazníku MMPI-2:

- Typ Item, Easy, Able a Baker jsou z hlediska individuální kriminální predikce (a způsobů zacházení) nejnadejnější. Žádná z klinických škál není výrazněji zvýšena nad normu. Mají nejpriznivější rodinnou a vzdělávací anamnézu, jsou nejzdravější a nejlépe přizpůsobené civilnímu životu i institucionálním podmínkám.
- Druhou skupinu tvoří typy George a Delta a je charakteristická středně zvýšeným profilem a nad normu zvýšenými skóry ve škálách 4 (psychopatická odchylka), 2 (deprese), příp. 1 (hypochondrie). Tyto dva typy tvoří menší část vězeňské populace v USA (mezi 6 a 13 %). Jsou méně společenské a méně dominantní než typy předchozí skupiny. Zatímco typ George nevyžaduje ve vězeňském zařízení výraznější pozornost, typ Delta (se zvýšenou škálou 4-psychopatická odchylka) mívá častá

⁵⁰ Blum, A. Fischer, G.: Women who kill. In: Kutash, L., Schlesinger, L. B. (eds.): Violence: Perspectives on murder and aggression. San Francisco, Jossey-Bass Inc. Pub, 1978

⁵¹ Megargee, E. I. a kol.: Classifying Criminal Offenders with the MMPI-2. The Megargee System. Minneapolis, Univ. of Minnesota Press, 2001

⁵² Hathaway, S. R., McKinley, J. C.: Minnesota Multiphasic Personality Inventory – 2. Testcentrum, Praha 2002

disciplinární řízení a vyžaduje spíše speciální zacházení, vedené k tomu připraveným odborníkem.

- Poslední skupinu tvoří typy Foxtrot, Charlie a How, pro něž je typický výrazně zvýšený profil v testu. Typ Foxtrot má nad normu zvýšený skóre ve škálách 4 (psychopatická odchylka), 8 (schizofrenie) a 9 (hypomanie), zatímco typ Charlie skóruje nad normu ve stupnicích 4, 8 a 6 (paranoia). Typ How má profil, který je zvýšen nad normu obecně. Tato skupina se z hlediska MMPI-2 jeví jako nejvíce deviantní a typy Charlie a How zpravidla vyžadují další psychiatrické posouzení, příp. intervenci.

Megargeeho typologie je široce využívána vězeňskými zařízeními v celých Spojených státech a nepochybně by si zasloužila pozornost i v ČR. Představuje ucelený systém diferenciací odsouzených mužů a žen, na který navazuje systém korektivní intervence. Prozkoumat možnost jejího využití v našich podmínkách je námětem pro další výzkum.

U nás nebyla dosud osobnosti pachatele věnována významnější pozornost. Za zmínku stojí snad jen zmíněná studie Kováčikové⁵³, provedená na odsouzených ženách a sledující penitenciární cíle a potřeby. Autorka stanovila pět možných faktorů kriminální recidivy žen:

- nedostatečný průběh socializace,
- sníženou úroveň mentálních schopností,
- sníženou úroveň kapacity normativního okruhu osobnosti,
- zvýšenou expresivní pohotovost a zvýšenou sociální distanci a
- kriminalizační efekt⁵⁴

Její závěry se však do penitenciární praxe v ČR významnější měrou nepromítly.

Zřejmě jediná empirická typologie osobnosti pachatele v ČR⁵⁵ byla odvozena pouze na populaci odsouzených mužů a z hlediska osobnosti ženy – pachatelky má pravděpodobně jen velmi omezenou platnost (pokud vůbec).

⁵³ Kováčiková, M.: Osobnostné koreláty socialneho zlyhania a problémy vnútornej diferenciacie odsúdených žien. Neubl. kandidátska disertačná práca. Bratislava, SAV, 1981

⁵⁴ Urbanová, M., Dobešová, I.: Psychologická penitenciární klasifikace. In: Suchý a kol.: Osobnost pachatele I, VÚK při GP ČSSR, 1986, pp. 144-145 (kap. 5.4)

⁵⁵ Netík, K., Urbanová, M., Neumann, J.: Psychologická typologie osobnosti pachatele. In: Suchý, O. a kol.: Osobnost pachatele II. Praha, VÚK při GP ČSSR, 1986, pp. 275-305

1.4. Ženy a násilí

Kriminálně agresivní chování žen není sice hlavním kriminologickým problémem, nicméně jeho zaměření převážně na osoby z nejbližšího okolí pachatelky vyvolává oprávněnou pozornost.

Björkqvistová a kol.⁵⁶ formulovali teorii, podle které se agresivní chování vyvíjí v linii: přímá fyzická, přímá verbální a nepřímá agrese. Agresivní strategie se v průběhu života od dětství do dospělosti mění. Lze pozorovat postupný přechod – zřejmě v souvislosti se socializací – od přímé fyzické agrese k agresi nepřímé. V průběhu svého vývoje hledá jedinec – podle těchto autorů – takový postup, který by byl účinný, ale zároveň co nejméně nebezpečný. Z tohoto pohledu se fyzická agrese jeví sice jako efektivní, zároveň ale i riskantní strategií. Optimální jsou postupy, které nepřinášejí vysokou míru ohrožení. Ženy, protože jsou fyzicky slabší než muži, se ve větší míře spoléhají na verbální a hlavně nepřímé způsoby agresivního chování. Björkqvist a Niemelä⁵⁷ poukázali na to, že s věkem se míra hostilných (resp. agresivních) tendencí snižuje. V dospělosti se však, v porovnání s obdobím dětství a dospívání, častěji uplatňují skryté formy agrese.⁵⁸

Podle Björkqvistové⁵⁹ je možné rozlišit dva druhy nepřímé (skryté) agrese:

- Sociální manipulaci, která představuje útok bez přímého osobního kontaktu. Útočník se snaží poškodit jinou oběť užitím manipulace, podváděním a klamáním druhých; snaží se zůstat ve skrytu a vyhýbá se bezprostřední interakci s obětí.
- „Racionálně“ působící agresi, kdy bývá ubližování druhému maskované racionální argumentací. Existuje a prezentuje se v takové podobě, jako by vůbec nešlo o projev agrese. Oběť však takové chování vnímá a prožívá jako poškozující a neférové. Jako příklad může sloužit hyperkritičnost, zpochybňování způsobu uvažování oběti, stavění překážek v jejím jednání apod.

Výsledky empirických výzkumů, o kterých referují zmínění autoři (Lagerspetz, Björkqvistová a Kaukianen) potvrzují, že děvčata ve větší míře než chlapci používají postupy nepřímé agrese, což platí pro různá vývojová období. V dospělém věku projevy skryté agrese nabývají převahy i u mužů a ženy a muži v dospělém věku akcentují především „racionální“ agresi než sociální manipulaci⁶⁰. Postupy sociální manipulace však více využívají ženy, zatímco muži ve větší míře uplatňují racionálně působící skrytou agresi. Při zkoumání vazby mezi uvedenými typy agrese a empatií, sociální inteligencí a lokalizací kontroly⁶¹ (LOC) bylo zjištěno, že využívání nepřímé agrese signifikantně pozitivně koreluje se sociální inteligencí.

⁵⁶ Björkqvist, K., Österman, K., Lagerspetz, K.M.J.: Sex differences in covert aggression among adults. *Aggressive Behavior*, 1994, 20, pp. 27-33.

⁵⁷ Björkqvist, K., Niemelä, P.: New trends in the study of female aggression. In: Björkqvist, Niemelä (eds.): *Of mice and women aspects of female aggression*. San Diego, Academic Press, 1992, s.3-16.

⁵⁸ Čermák, I. a kol.: *Agrese, identita a osobnost*. Psychologický ústav Akademie věd ČR, SCAN, Brno 2003.

⁵⁹ Björkqvist, Niemelä (eds.): *Of mice and women aspects of female aggression*. San Diego, Academic Press, 1992, pp.61-64. (cit. dle Baumgartner, F.: *Interpohlavné rozdiely v agresívnom správaní*. SAV, Košice 1998).

⁶⁰ Björkqvist, K., Österman, K., Lagerspetz, K.M.J.: Sex differences in covert aggression among adults. *Aggressive Behavior*, 1994, 20, pp.27-33.

⁶¹ lokalizace kontroly (locus of control LOC) = osobnostní konstrukt vyjadřující, zda jedinec vnímá události jako determinované vnitřně vlastním chováním nebo vnějšími okolnostmi.; místo kontroly a řízení, které má rozhodující vliv na chování člověka; „víra, přesvědčení, že výsledky našich činů jsou důsledkem toho, co děláme nebo události mimo náš osobní vliv“ (Zimbardo)

Fyzické a verbální formy agrese se sociální inteligencí nesouvisí. V případě empatie se projevily signifikantně negativní korelace se všemi typy agrese. Těchto výsledků bylo dosaženo ve všech sledovaných věkových skupinách (respondenti byli ve věku 10,12 a 14 let). Ve vztahu LOC k typům agrese se mezi děvčaty a chlapci objevily rozdíly. U chlapců se objevil signifikantní vztah mezi externí LOC a výběrem typu agrese. Z uvedených třech typů pak nejvýrazněji v případě fyzické agrese. U dívek tato souvislost zjištěna nebyla.

Pokud jde o vztah útočníka a oběti, výsledky empirických výzkumů většinou poukazují na to, že muži se častěji chovají agresivně vůči mužům, naopak ženy zase spíše vůči ženám⁶². Zjistilo se také, že muži se frekventovaněji stávají oběťmi agresivního jednání⁶³.

Výzkumy zaměřené na typy agresivního chování potvrdily, že v interakcích osob stejného pohlaví je výskyt projevů agrese častější než v situacích, v kterých se setkávají osoby opačného rodu. Zároveň je v chování dívek, v porovnání s chlapci, ve větší míře zdůrazněná strategie nepřímé agrese ve formě sociální manipulace. Tato zjištění jsou v souladu s dříve uvedenými poznatky. Je zřejmé, že otázku diferencí ve vnějším vyjádření agrese žen a mužů lze zodpovědět poměrně přesně⁶⁴.

Pokud jde o strukturu agresivních projevů, pak výsledky faktorově analyticky založených výzkumů potvrdily očekávané členění pouze částečně. Na jedné straně projevy chování patřící k fyzické agresi a k sociální manipulaci se dost jasně vyčleňovaly jako samostatné faktory. Na druhé straně projevy verbální agrese a tzv. „racionální“ formy skryté agrese spíše vytvářely jednu společnou skupinu reakcí. V dalších výzkumech by bylo vhodné orientovat se na větší výběry respondentů a aplikovat i odlišné metodologické přístupy.⁶⁵

Empirická zjištění obvykle poukazují na to, že muži jsou agresivnější než ženy; tím se vlastně potvrzuje názor existující v běžném povědomí lidí. Starší literatura při vysvětlování fenoménu rodových rozdílů v agresi kladla důraz hlavně na úlohu biologických faktorů, přičemž se poukazovalo na fyziologické a biochemické odlišnosti mezi muži a ženami. Novější přístupy věnují naopak podstatně větší pozornost sociálním činitelům, konkrétně působení rodových (pohlavních) a sociálních rolí, ale i kulturních norem na agresivní chování.

Rodová role, jako typ sociální role, v souladu se všeobecně přijímaným chápáním pojmu role, představuje soubor sdílených očekávání týkajících se prožívání a chování jedince, které se váží na jeho příslušnost k mužskému nebo ženskému rodu. Normy, které definují rodovou roli, mohou být jedincem internalizované⁶⁶ a tak součástí jeho osobnosti. Ale člověk se může působením společenského tlaku naučit chovat se v souladu s rolí i bez plného zvnitřnění existujících norem a pravidel. V každém případě role vymezuje, zda konkrétní chování je v repertoáru jedince rozvíjené nebo tlumené.

⁶² srov. Harris,M.B.: Sex and ethnic differences in past aggressive behaviors, *Journal of Family Violence*, 1992, 7, 85-101.; Bettencourt,B.A., Miller,N.: Gender differences in aggression as a function of provocation: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 1996, 119, 422-447

⁶³ Harris M.B.: Sex, race and experience of aggression. *Aggressive Behavior*, 1992, 18, 201-217.;

⁶⁴ cit. dle Čermák,I. a kol.: Agrese, identita a osobnost. Psychologický ústav Akademie věd ČR, SCAN, Brno 2003. str. 123

⁶⁵ Čermák,I. a kol.: citovaná práce

⁶⁶ jedincem zvnitřněné, osvojené, přijaté hodnoty, normy, myšlenky apod.

Sociálně-rolová interpretace rodových diferencí v agresi se opírá o to, že mužská role obsahuje v určitém smyslu akcent na agresivní chování v jeho rozličných podobách, naproti tomu ženská role je spojená s odmítáním agrese (Eagly a Steffen⁶⁷). Tito autoři věnovali také značnou pozornost otázce percepce negativních konsekvencí agrese, která, jak uvádějí, může výrazně ovlivňovat výskyt agresivního chování. Větší příklon mužů k agresi podmiňuje, že v menší míře vnímají takové potenciálně negativní důsledky, jako jsou pocity viny nebo obavy ze zapříčinění újmy, ublížení druhým nebo dokonce možnost ohrožení vlastní osoby (např. v podobě odvety oběti agrese). Ženy vnímají tyto negativní důsledky jako silnější. Na důležitost aspektu interpretace incidentů a percepce chování jejich účastníků v kontextu studia agrese upozornil ve svých pracích Lovaš⁶⁸, Čermák⁶⁹ aj.

Lightdale a Prentice⁷⁰ se pokoušeli detailněji prozkoumat mechanismy vlivu rodově-rolových očekávání na agresivní chování. Ve svém výzkumu porovnávali projevy agresivního chování v podmínkách působení sociálních rolí a při jejich absenci. Vycházeli z konceptu deindividuace⁷¹, kterou je možné bezprostředně asociovat s anonymitou. Protože se při deindividuaci ztrácí pocit zodpovědnosti ve vztahu k vlastní osobě i společnosti, mohou být její účinky na chování velmi zřetelné. To nakonec potvrzují i výsledky výzkumů, včetně výzkumů z oblasti studia agrese - chování deindividuovaných jedinců se jeví jako nezávislé na vlivu sociálních norem a pravidel.⁷² Autoři předpokládali, že v podmínkách deindividuace se rozdíl mezi muži a ženami v agresivním chování neprojeví a jejich výsledky tento předpoklad potvrdily. Důležitost sociálních faktorů přitom podtrhává skutečnost, že respondenti při posuzování svého chování projeví větší soulad se sociálními očekáváními než s vlastním skutečným chováním. Ženy se posuzovaly jako méně agresivní v porovnání s muži a ve stavu deindividuace si respondenti připisovali nižší míru agresivity než v individualizovaných podmínkách.

Výsledky metaanalýzy experimentálních studií⁷³ potvrdily, že v podmínkách provokace a se zřetelem k její intenzitě dochází k stírání rozdílů v agresivním chování žen a mužů. To naznačuje, že přítomnost provokujících stimulů skutečně snižuje efekt rolových očekávání a norem.

Bettencourt a Miller poukázali i na některé další zajímavé souvislosti týkající se rodových diferencí v agresivním chování. Analyzovali otázku rozdílů v agresi v relativně neutrálních podmínkách (tzn. při absenci provokace). V návaznosti na rodově – a sociálně-rolovou analýzu zdůraznili, že muži ve větší míře projevují tendenci interpretovat působící podněty jako

⁶⁷ Eagly, A., H., Steffen V.J.: Gender and aggressive behavior: A Metaanalytic review of the social psychological literature. *Psychological Bulletin*, 1986, 100, pp. 309-330.

⁶⁸ Lovaš, L.: Interpersonálna agresia. In: Výrost, J. (eds.) *Vybrané kapitoly ze sociálnej psychológie III.*, Bratislava, Veda 1996, pp. 44-81.; Lovaš, L.: Vplyv agresivity na percepciu správania účastníkov incidentu z perspektívy obeť. *Československá psychologie*, 1997, 41, pp. 399-408.

⁶⁹ Čermák, I.: Princip specifičnosti při studiu agrese. *Československá psychologie*, 1995, 39, pp. 1117-126.; Čermák, I.: Lidská agrese a její souvislosti. *Žďár nad Sázavou: Fakta* 1999.

⁷⁰ Lightdale, J.R., Prentice, D.A.: Rethinking sex difference in aggression: Aggressive behavior in the absence of social roles. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 1994, 20, pp. 30-44.

⁷¹ deindividuace = ztráta pocitu vlastní individuality; v Zimbardově pojetí deindividuace představuje stav výrazně oslabené sociální identifikovatelnosti;

⁷² srov.: Reicher, S.: Social influence in the crowd: Attitudinal and behavioral action in terms of social identity model. *British Journal of Social Psychology*, 1984, 23, pp. 341-350.

⁷³ Bettencourt, B.A., Miller, N.: Gender differences in aggression as a function of provocation: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 1996, 119, pp. 422-447.

provokující. Týká se to především těch podnětů, které je možné označit jako ambivalentní a nejednoznačné. Z toho vyplývá častější výskyt agresivního chování mužů.

Ve skutečnosti fyzická agrese představuje jen jeden z typů agresivního chování. Rozdíly mezi chlapci a děvčaty ve vztahu k ní jsou zřetelné od raného dětství. Mužská role, které v určitém rozsahu podporuje agresi, obsahuje přijatelnost fyzické agrese. Naopak ženská rodová role potlačuje agresi a fyzické ubližování je tak posuzované jako nepřijatelné. Existují však i jiné formy chování, jejichž souvislost s agresivními tendencemi ublížit někomu, nemusí být natolik bezprostřední a tlak rolových očekávání ustupuje. V tomto smyslu je možné považovat za opodstatněný předpoklad odlišných strategií agresivního chování žen a mužů, přičemž volba alternativních postupů vůči fyzické agresi je pravděpodobnější spíše u žen než u mužů.

Campbellová a spol.⁷⁴ ve výzkumech zaměřených na studium sociálních reprezentací agrese zjistili, že zatímco ženy agresi pojímaly jako selhání, ztrátu sebekontroly, muži naopak se dívali na agresi jako na projev kontroly nad druhými osobami a výzvu pro zachování a posílení jejich sebeúcty. Podle jiné studie, realizované opět Campbellovou a spol., koresponduje toto rozlišení sociálních reprezentací agrese s rozdíly mezi expresivní a instrumentální agresi. Sociální reprezentace agrese u žen v zásadě odpovídá expresivnímu pojetí, a proto je agresivní chování příznakem ztráty sebekontroly. Muži naopak převážně nahlízejí na agresi jako na instrumentální akt. Snaží se tak získat kontrolu nad situací a dosáhnout posílení.

Rozdílné sociální reprezentace agresivity vedou také k odlišnému hodnocení agrese muži a ženami. Pohled mužů je pozitivnější, když agresivní chování je prostředkem k nastolení pořádku. Ženy ji hodnotí negativněji, jako určité osobnostní selhání⁷⁵.

Většina citovaných prací se zabývá problémem lidské agrese ze *sociálně psychologického hlediska*. Jejich závěry zdůrazňující obecně vyšší afinitu mužů k agresi a ženskou preferenci spíše nepřímých forem agrese mohou zřejmě posloužit jako obecný výklad rodových rozdílů. Pokud jde o tento typ chování, nemohou však podstatněji přispět k vysvětlení příčin kriminálně agresivního chování žen. To mívá formu přímé, fyzické agrese, někdy s nejzávažnějšími následky. Vždyť ženy (u nás) se z dlouhodobého hlediska podílejí na celkovém počtu úmyslných usmrcení více než 9 % a na úmyslném ublížení na zdraví (podle § 222 tr.z.) více než 8 %. Ne všechny případy závažného násilí jsou projevem zkratkového řešení bezvýchodné situace ve smyslu „obraný“ vůči agresivnímu partnerovi. Jsou popisovány případy nájemných vražd, na nichž se jako spolupachatelky podílely ženy, případy vražd motivovaných komfortem apod. Kriminologická analýza by měla směřovat k vysvětlení toho, proč některé ženy – ač obecně mají menší agresivní „sklony“ a preferují nepřímé formu agrese – sahají ke zvláště masivnímu násilí.

⁷⁴ Campbell, A., Sapochnik, M., Muncer, S.: Sex differences in aggression. Does social representation mediate form of aggression? *British Journal of Social Psychology*, 1997, 36, 161-171.

⁷⁵ Čermák, I. a kol.: Agrese, identita a osobnost. Psychologický ústav Akademie věd ČR, SCAN, Brno 2003.

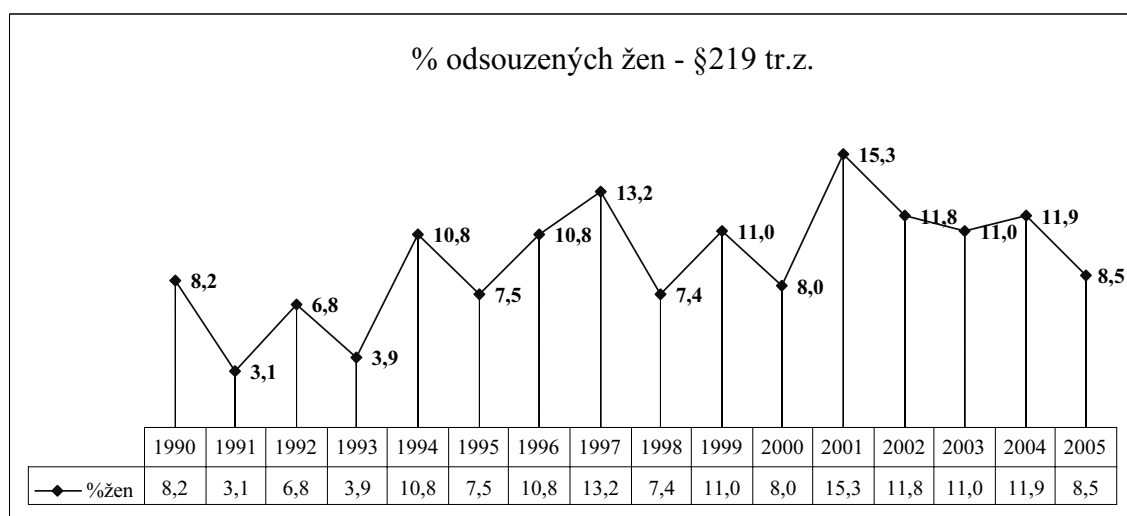
1.4.1. Pachatelky trestného činu vraždy

1.4.1.1. Statistická data

Podstatně častěji jsou pachatelky trestného činu vraždy muži, i když pomalu narůstá i podíl ženských pachatelek. Různé zdroje uvádí podíl žen na spáchání trestného činu vraždy 12-15%⁷⁶.

Podle údajů MSp ČR tvoří v roce 2001 ženy 15,3 % mezi všemi odsouzenými pachateli za §219 tr.z., v roce 2002 pak 11,8 % a v roce 2005 „jen“ 8,5 %. V absolutních číslech to znamená, že v roce 2001 bylo za trestný čin vraždy odsouzeno 122 mužů a 22 žen, v roce 2002 bylo 134 mužů a 18 žen a v roce 2005 140 mužů a 13 žen (viz graf 2). V 1.pololetí 2006 uvádějí statistiky MSp ČR z celkového počtu 67 pravomocně odsouzených osob (§219) 10 odsouzených žen (tj. 14,9%); což je znatelný nárůst oproti minulému období.

Graf 2 – Podíl (v %) ženských pachatelek na trestných činech vraždy podle § 219 tr.z.

Celkově byl počet policií evidovaných vražd⁷⁷ v roce 2005 nejnižší za posledních patnáct let (186 vražd, z toho 161 objasněných), v roce 2006 bylo evidováno 231 vražd, objasněno 196. Podle statistik Policejního prezidia bylo v roce 2005 stíháno/vyšetřováno 27 žen, což odpovídá 14,4 % ze všech osob stíhaných v souvislosti s tímto skutkem, v roce byl podíl žen 11,8 %. (statistiky MV ČR – viz Tab.1)

⁷⁶ Heretik, A.: Extrémna agresia I. Nové Zámky, Psychoprof, 1999, p.52-54

⁷⁷ včetně přípravy vraždy a pokusu vraždy (§§ 7,8 tr.zák.)

Tabulka 1 – Počty žen stíhaných pro trestný čin vraždy (statistiky Policejního prezidia-MV ČR)

TSK	2004		2005		2006	
	Celkem osob	Z toho ženy	Celkem osob	Z toho ženy	Celkem osob	Z toho ženy
Vraždy loupežné	54	0	21	0	29	3
Vraždy sexuální	2	0	4	0	0	0
Vraždy motiv. osob. vztahy	122	18	104	21	100	12
Vraždy na objednávku	5	1	3	0	5	0
Vraždy novorozence matkou	0	0	0	0	2	2
Vraždy ostatní	63	9	55	6	59	6
celkem:	246	28 (11,38%)	187	27 (14,44%)	195	23 (11,80%)

V roce 2006 se objevuje vyšší počet stíhaných žen u loupežných vražd, naopak počet žen vyšetřovaných/obviněných z vražd motivovaných osobními vztahy výrazně ubylo. Oproti minulým rokům se ve statistikách policie objevila vražda novorozence matkou, naposledy byl tento skutek evidován v roce 2003.⁷⁸

1.4.1.2. Osobnost pachatelky úmyslného usmrcení

Ženské pachatelky vražd se častěji podílejí na intrafamiliárních vraždách, zejména na vraždách partnerů a dětí. Údaje z Kanady⁷⁹ potvrzují, že intrarodinné vraždy tvořily u mužů necelou polovinu případů a téměř všechny u žen. Ve výzkumu Wolfganga⁸⁰ usmrtily ženy v 45 % své manželské partnery, a muži zabíjeli své manželky jen ve 12 % případů. Interpretace je jednoduchá – ženy stráví víc času v rodině a mají podstatně víc sociálních interakcí s rodinnými příslušníky. Ženy – vražedkyně bývají průměrně starší než muži – vrahové, což může být dáno větší ochranou, kontrolou a omezeními, které ve společnosti platí pro děvčata a mladé ženy. Ženy podle Wolfganga častěji vraždí nožem a v kuchyni, muži vraždí (své manželky) spíše v ložnici a používají „pestřejší“ způsoby (zastřelení, bití, pobodání aj.). Jako nejkontroverznější z intersexuálních rozdílů pachatelů vražd pokládá Blum a Fisher zjištění, že u žen, které spáchaly vraždu, se frekventovaněji vyskytuje závažná psychopatie než u mužů (což je dokládáno např. výzkumy Eysencka s psychoticismem nebo Pantona⁸¹ s MMPI). Ženy, které spáchají trestný čin, a zejména vraždu, výrazněji narušují sociální normy vymezené kulturními stereotypy pro chování obou pohlaví. Jejich jednání je tedy všeobecně hodnoceno jako „narušenější“ a mají větší pravděpodobnost být posouzené znalci z oblasti psychiatrie a psychologie (kterými jsou v zahraničí údajně většinou muži) jako „nemocné“ nebo vážně osobnostně narušené. Zvlášť nápadné je to u vražd dětí,

⁷⁸ zdroj www.mvcr.cz

⁷⁹ in Blum, A. Fischer, G.: Women who kill. In: Kutash, L., Schlesinger, L.B. (eds.): Violence: Perspectives on murder and aggression. San Francisco, Jossey-Bass Inc. Pub., 1978

⁸⁰ Wolfgang, M.: Violence in family. In: Kutash, L., Schlesinger, L.B. (eds.): Violence: Perspectives on murder and aggression. San Francisco, Jossey-Bass Inc. Pub., 1978, pp. 238-253

⁸¹ srov.: Panton, J.H., Dahlstrom, W.: Utility of the Megargee-Bohn MMPI typological assignments-Study with a sample of death row inmates. Criminal Justice & Behavior, 13(1), 1986, pp.5-17

kde podle Resnicka⁸² jsou ženy často diagnostikovány jako psychotické⁸³, v porovnání s mužskými pachateli. Rozdíly v psychopatologii tedy mohou být způsobené i stereotypy a – podle feministek – sexismem hodnotitele. Sexistický je i údajný častější předpoklad sexuálního motivu u žen, vražedkyně bývají pokládány za hypersexuální. Není však jasné, jak autoři vymezovali a zjišťovali sexuální motivaci tohoto trestného činu. Ve výzkumu sexuálních vrahů, který provedl jeden z autorů této práce⁸⁴ byla shromážděna data o všech spisově dostupných sexuálních vraždách za roky 1980 – 1995 a v souboru 60 sexuálních vrahů byla jediná žena (transsexuálka). Podle našich i praktických zkušeností se vražd se sexuální motivací dopouštějí ženy velmi zřídka. Rozdílný postoj společnosti se i odráží i na trestním postihu vražd. Wolfgang v citované práci uvádí statistiku, podle které ženy obviněné z vraždy mají větší pravděpodobnost být osvobozené jako nevinné, nebo odsouzené za vraždu 2. stupně nebo zabití.

V této souvislosti odkazujeme na typologie pachatelek trestného činu vraždy uvedené na str.25, v kapitole věnované osobnosti pachatelek.

1.4.1.3. Osobnost pachatelek trestného činu vraždy ve světle forenzní psychologických výzkumů (ČR a SR)

Ve výzkumu Heretika⁸⁵, který se zabýval osobností pachatelů vražd, bylo 146 mužů a 30 žen (tj. 17 %). Podíl žen byl v tomto souboru vyšší, než uvádí přehledy u nás i v zahraničí. V závěrech pak autor zmiňuje, že při zjišťování mezipohlavních rozdílů našli u žen-pachatelek vražd stejnou akumulaci negativních faktorů rodinné anamnézy jako u mužů. V dětském věku nebyly u žen evidovány poruchy chování tak často, jako u mužů.

Mezi další sdělení v závěrech práce uvádí Heretik následující fakta. Při stejné vzdělanostní úrovni byly ženy – pachatelky lépe adaptované v práci, žily v trvalých partnerských vztazích a prožívaly je mnohem více jako krizové a konfliktní, ve srovnání s muži. Častěji uváděly i funkční sexuální poruchy. Ženy nevykazovaly pozitivní kriminální anamnézu, trestní postih za násilné trestné činy v minulosti byl raritou. U žen byla častěji (než u mužů) diagnostikovaná psychopatologická symptomatika zejména afektivní poruchy, depresivní a schizofrenní psychózy. Trestný čin spáchaly převážně doma a byly stejně často pod vlivem alkoholu jako vrahové – muži. Ženy vraždily v silném afektu hněvu nebo v kombinaci různých afektů. Méně často vraždily ze ziskových a sexuálních motivů.

Při použití Coleho typologie pachatelek vražd (viz str. 25) se nejčastěji objevují „masochistické“ a „psychotické“ ženy. Je zřejmé, že velkou většinu zjištěných rozdílů je možné připsat sociálně-kulturním rolím žen v naší společnosti⁸⁶.

V závěrech psychologických vyšetření Heretikova výzkumu se nenacházejí významné rozdíly v úrovni kognitivních schopností, ojediněle byly diagnostikovány deteriorační změny.

⁸² srov. Friedman, S.H., Resnick, P.: Child Murder by Mothers. American Journal Psychiatry, 162,2005,pp.1578-1587. dále v textu str. 37

⁸³ v této souvislosti je třeba upozornit na poněkud odlišný význam termínu „psychosis“ - „psychotic“ v anglosaské forenzní psychiatrii, psychologii či kriminologii.

⁸⁴ Netík, K. a kol.: Sexuální delikvence, sexuálně motivované vraždy, psychologický profil pachatele. Nepubl. závěrečná zpráva z řešení grantového úkolu MV ČR „Zvýšení efektivnosti ohledání místa činu u nejzávažnějších násilných deliktů.“ Praha, MV ČR, 1997

⁸⁵ Heretik, A.: Extrémna agresia I. Nové Zámky, Psychoprof, 1999

⁸⁶ cit. práce pp.208-209

Ženy měly podstatně nižší osobnostní míru agresivity než muži. V myšlení převažovala spíše praktická složka, obsahově méně výpravné myšlení než u mužů. Na rozdíl od mužů se vyznačovaly lepší emoční reaktivitou, což spolu s nižším výskytem negativních resocializačních ukazatelů, nasvědčuje pro lepší prognózu.

Z dalšího výzkumného šetření (Grumlík, Vavřík)⁸⁷ zaměřeného na pachatele vražd vyplývá, že průměrný věk ženy – vražedkyně byl 35 let (rozmezí od 20 let do 79 let); v převážné míře (58 %) byly ženy ve věku 20 – 34 let. Ženy nad 61 let tvořily 7,22 % z celkového počtu žen – vražedkyň. Čistý trestní rejstřík mělo 77,10 %, u zbytku šlo o nikoli závažnou trestnou činnost. U poloviny (51,8 %) nebyly zjištěny příznaky duševní poruchy, diagnóza psychopatie nebo psychózy byla stanovena u 15 %. Abúzus psychotropních látek u 25 %, neurotické obtíže u 2,4 %. Obětí jejich trestného činu byl v 71 % dospělý muž (nejčastěji partner); vražedný útok ženy na muže je v našich sociokulturních rámcích více než osmkrát pravděpodobnější než vražedný útok ženy na ženu.

Vyhlídalová⁸⁸ ve svém souboru pachatelů trestného činu vraždy shromáždila celkem 149 osob, z toho bylo 27 žen (18,1 %). Na vývoji predeliktní situace se podstatnou měrou podílel alkohol. Ve sledovaném souboru byl alkohol v různém stupni zjištěn u 57,1 % všech pachatelů, u mužů častěji než u žen. Aktivní osobou, tj. osobou, která zahájila jednání vrcholící vraždou, byl v 73,8 % pozdější pachatel, a to bez rozdílu pohlaví nebo druhu vraždy. U pachatelek – žen je obětí často vlastní dítě (40,7 %), teprve na druhém místě manžel. Zadržení pachatelek nečinilo problémy, pokud na místě nespáchaly sebevraždu (po pachatelích mužích se muselo pátrat). V 71,8 % šlo o dokonané trestné činy.

Ženy se dopouštěly:

- nejčastěji vražd motivovaných vzájemnými vztahy (70,4 %),
- napadaly pouze osoby, které delší dobu dobře znaly, ani v jednom případě nenapadly osobu neznámou
- nejčastější obětí ženy byly jejich vlastní děti (40,7 %) nebo manžel (29,6 %)
- obvykle tímto způsobem řešily konfliktní situaci uvnitř své rodiny
- ženy – pachatelky zahájily útok proti ležící (spící) osobě, a to v 37 % případů spáchaných ženami.

Pozn.: Některé z dalších realizovaných výzkumných šetření, zabývajících se kriminálním jednáním žen, uvádíme v příloze této zprávy.

⁸⁷ Grumlík, R., Vavřík, P.: Žena jako pachatelka vražedného útoku. In: Kriminalistický sborník 1998/2, pp.24-29

⁸⁸ Vyhlídalová, P.: O některých kriminologických charakteristikách spáchaných vražd. Kriminalistika 1989, 4, pp. 329-334

Forenzně-psychologický výzkum pachatelek trestného činu vraždy - Polsko

V krakovském Institute of Forensic Research byl v letech 2000–2003, pod vedením Teresy Jaczkiewicz-Obydzinské a Ewy Wachové, realizován forenzně psychologický výzkum žen-pachatelek trestného činu vraždy. Všechny dílčí studie, které byly v rámci výzkumu realizovány, se specializovaly na deskripci specifik vražd spáchaných ženami; zejména na odlišnosti v sociálních, osobnostních a situačních faktorech oproti mužským pachatelům. Mezi poznatky, které přinesly předchozí výzkumy, zaměřené na ženské pachatelky trestného činu vražd, patřila zjištění známá z odborné literatury (např. ženské agresivní chování jako důsledek útoku jejich budoucí obětí - obvykle šlo o nejbližší příbuzné). Mezi hlavní motivy pachatelek patřil pocit ohrožení. Ve způsobu provedení ženy, mnohem častěji než muži, použily zbraň náhodně a zranění na oběti byla mnohem méně rozsáhlá a méně „extrémní.“ Také v zacházení s obětí po činu byly zjištěny odlišnosti – např. ženy se po útoku snažily o záchranu oběti, nesnažily se oběť skrýt a neodnášely předměty patřící oběti. Vraždy spáchané ženami byly většinou situačně podmíněné. Ženy – vražedkyně byly ve srovnání s pachateli – muži lépe sociálně „nastavené“, byla u nich zjištěna nižší úroveň sebehodnocení, objevoval se sklon k pasivitě a s tím související tendence k snazšímu podmanění (snadněji ovlivnitelné). Ženy nevykazovaly zvýšenou míru agresivity v každodenním životě tak často jako muži. Tyto výsledky vesměs potvrzují zjištění uváděná v současné odborné literatuře.

Další výzkumné šetření polských badatelů bylo zaměřeno na mladé pachatelky vražd. Cílem bylo mimo jiné zjistit, zda je v jejich chování vyšší míra agresivity, promyšlenosti, instrumentálního chování ve vztahu k oběti, nebo jestli je to jen „image“, který předkládají a ke kterému přispívají sdělovací prostředky. Hlavním zdrojem byla komparativní analýza okolností vražd spáchaných mladými dívkami, ve srovnání s dospělými ženami – pachatelkami. Analýza zahrnovala proměnné typu: výchovných podmínek v orientačních rodinách (styl výchovy), sociálních vztahů, osobnostních charakteristik, každodenního fungování (copingových stylů). Dále hlavní faktory, které pachatelky vedly ke spáchání činu, motivy vraždy, způsob provedení a vztahy k obětí (celkem bylo analyzováno 160 proměnných). Výzkumný soubor osob tvořilo 30 mladých dívek a 32 dospělých žen, které spáchaly trestný čin vraždy v Polsku v letech 1995 – 2005 a byly za tento čin uvězněny. Výsledky ukázaly, že okolnosti spáchaných činů jsou signifikantně odlišné u dospělých žen a u mladistvých dívek-pachatelek. Hypotéza o změnách a vytvoření jiné formy agresivního chování u současných dívek byla, v jejich výzkumu, potvrzena. Mladé pachatelky jednaly s větší promyšleností a úkladností (plánovaly, přinesly si s sebou zbraň atd.) a tedy jejich jednání odpovídalo spíše instrumentální formě agresivního chování. Jejich vraždy měly častěji ekonomický motiv, jednaly „bez emocí“ a jejich obětí byl často otec (nebo osoba v roli otce) nebo vlastní dítě (často novorozенец). Po vraždě odstranily stopy, ukryly zbraň a zřídka u nich byly zjištěny depresivní rozlady, posttraumatické projevy (na rozdíl od dospělých pachatelek).⁸⁹

⁸⁹ referát přednesený Agnieszou Hasovou a Teresou Jaczkiewicz-Obydzinskou na EAPL v Liverpoolu v červnu 2006

1.4.1.5. Oběti homicidální agrese

Vražedné útoky (nejen) českých žen směřují převážně k nejbližším životním partnerům, k manželovi nebo druhovi, a k vlastním dětem. Za vším stojí mezilidské neshody v partnerství nebo v rodině, často provázené alkoholem. Velkou míru nebezpečnosti skýtá pro děti duševně nemocná matka, a to i tehdy, je-li manželství nekonfliktní.

Oběť – partner, manžel, druh.

Ženy často směřují svou homicidální agresi vůči mužům, kteří jim přinášeli trýzeň partnerské disharmonie; muži pak směřují svůj vražedný útok vůči ženám, které od nich odcházely⁹⁰.

Jejich oběťmi jsou významně častěji manželé, partneri a děti, nebývají to jejich rodiče. Oběti mají větší viktimologicky významný podíl na kriminogenezi; zejména pokud jde o manžele v roli „domácích tyranů“ a agresorů⁹¹.

Oběť – dítě⁹²

Zvláštním ustanovením (§220 tr.z.) je stíhaná vražda novorozeného dítěte, které předpokládá, že pachatelkou trestného činu je „matka, která v rozrušení způsobeném porodem úmyslně usmrtila své novorozené dítě při porodu nebo hned po něm.“ Výzkumy pachatelek odsouzených podle § 220 tr.z. ukázaly, že většinou jde o mladé, svobodné ženy, se základním a nižším vzděláním. U 40 % žen byl zjištěn inferiorní intelekt až mentální retardace, zbytek tvoří dolní pásmo průměru. V anamnéze většinou nemívají trestnou činnost, okolí i v zaměstnání je hodnotí většinou kladně. Nejčastějším motivem pak bývá nechtěné těhotenství, strach z pomluv a předsudků, příp. konfliktní vztahy. U vdaných pachatelek to bývá negativní postoj otce k narozenému dítěti nebo rodičkou nenáviděný biologický otec. Individuálně je třeba posuzovat případy, kdy jde o navedení nebo o aktivní spoluúčast partnera na vraždě. Při samotném úmrtí jde hlavně o „pasivní homicidium“ (neposkytnutí pomoci) a příčinou smrti bývá udušení.⁹³

Zájem odborníků v tématu usmrcení dítěte rodičem (filicidium), se zaměřuje na několik oblastí. Jednak na současné odhady rozšíření daného jevu (prevalence), druhý směr představuje popis právních a medicínských obtíží při stanovení přesné míry prevalence a třetí oblast výzkumných snah se zaměřuje na sumarizaci demografických, anamnestických, příp. klinických dat o pachateli (např. informace o předchozí hospitalizaci, psychické onemocnění v rodině apod.).

Informace o osobnostních charakteristikách pachatelek, které by byly zjišťované psychodiagnostickými technikami, jsme objevili zmínku pouze v jedné publikované studii z roku 2001.⁹⁴ Dále se výzkumná šetření zaměřují na popis forenzních charakteristik

⁹⁰ Grumlík,R., Vavřík,P.: Partnerské vraždy v psychiatrické a psychologické expertize. Kriminalistický sborník, 1997,č.3, p.106

⁹¹ srov. např. Heretik, již citovaná práce, 1999.

⁹² pozn.: v anglosaské literatuře se operuje s pojmy: filicide-jako úmyslné zabití/vražda dítěte vlastním rodičem-matkou (maternal filicide) nebo otcem (paternal filicide).

⁹³ Heretik,A.: Základy forenzní psychologie. Bratislava, SNP, 1994, p. 153

⁹⁴ McKee, GR., Shea, S., Mogy, R.B., Holden, C.E.: MMPI-2 profile of filicidal, mariticial and homicidal women. Journal of Clinic Psychology, vol.57, č.3,2001, str. 367-374.

vztahující se k spáchaného činu (např. způsob (metoda) provedení činu, nepřičetnost, následné aktivity po spáchání činu) a nechybí informace o oběti (okolnosti narození, počet obětí, věk a pohlaví oběti). Jednotlivé sledované proměnné bývají zastoupeny v různé míře, podle zaměření výzkumného šetření a podle profese autorů studie.

Základní dělení činu na neonaticide (zabití/vražda novorozence), infanticidum (dítě straší 24 hod do 1 roku) a filicidium (zabití vlastního dítěte) je dáno věkem oběti. Primárním omezením tohoto typu třídění je to, že tyto kategorie neosvětlí charakteristiku pachatele (otce nebo matky) a také nepřispějí k alespoň částečnému porozumění jednání pachatele. Dále, klasifikační model založený jen na věku oběti v době smrti, neposkytuje podklady pro možný risk assessment a ani k případným preventivním strategiím, které by mohly být podniknuté samotným pachatelem (rodičem), rodinou, blízkým sociálním okolím nebo při návštěvě lékaře.

Jeden z prvních a významných klasifikačních systémů byl vytvořen Philipem Resnickem⁹⁵ a vychází ze „zjevného motivu“ pachatele. Resnick vyčlenil pět kategorií: „altruistické“ motivy pro zabití dítěte⁹⁶, „psychiatrický případ-duševní nemoc pachatele“ (*psychotic*), zabití motivované „nechtěným těhotenstvím“, zabití „způsobená úrazem“ a zabití dítěte jako tzv. „manželská msta/pomsta“. Jeho model vznikl v sedmdesátých letech min. století a tvoří východisko pro mnoho pozdějších prací. Porovnával pachatelky neonaticidia a filicidia a zjistil, že pachatelky v druhé skupině trpěly až ve dvou třetinách depresí (při neonaticidiu jen 9%) a třetina se po činu pokusila o sebevraždu⁹⁷. Zkušenosti však nasvědčují, že ne všechny rozšířené sebevraždy (filicide-suicide) mají v pozadí psychotickou depresi.⁹⁸

Jako jeden z novějších klasifikačních pokusů uvádíme práci Geoffrey McKee⁹⁹, který prezentuje klasifikační systém filicidia založený na kontextové a vývojové dimenzi a má napomoci při objasnění motivace ze strany matky. Názvy jednotlivých typů popisují kvalitu vztahu matky. Jeho model tvoří pět základních kategorií: „lhostejná matka“, „zneužívající/zanedbávající matka“, „matka s duševní onemocněním“ (*psychotic*), „odvetná-pomstou motivovaná matka“ (tzv. Medein komplex) a „psychopatická“ matka.

Úmyslné zabití vlastního dítěte matkou se, v porovnání s jinými vyspělými zeměmi, vyskytuje mnohem častěji ve Spojených státech. Mezi dětskými oběťmi vražd (věk oběti méně než 5 let)) bylo v USA v poslední čtvrtině 20. století (1976 – 2004) byla více než polovina (61 %) usmrcena jejich vlastními rodiči (z toho 30 % matkou a 31 % otcem). Odhady Střediska pro potlačování chorob a prevenci pro 1994 naznačily, že vražda byla čtvrtou hlavní příčinou smrti u předškolních dětí a třetí hlavní příčinou smrti u dětí ve věku 5 – 14 let.¹⁰⁰

⁹⁵ cit. dle Drescher-Burke, K., Krall, J., Penick, A: Discarded infants and neonaticide: A review of the literature. National Abandoned Infants Assistance Resource Center University of California at Berkeley 2004.

⁹⁶ „altruistické“ zabití vlastního dítěte znamená ulehčení aktuální bolesti, kterou dítě trpí, způsobené reálným nebo domnělým stavem nebo je vedeno snahou po „zmírnění předpokládané bolesti dítěte způsobené sebevraždou rodiče“; bývá nazýváno také jako „mercy killing“, „zabití z lásky“ nebo jako forma eutanázie či „záchrany“ dítěte

⁹⁷ Resnick, P.J.: Murder of the newborn: A Psychiatric Review of Neonaticide. American Journal of Psychiatry 126, 1414-1420, 1970.

⁹⁸ pozn. viz terminologie „psychotic/depressed“

⁹⁹ McKee, G.R. : Why Mother Kill. Oxford University Press 2006.

¹⁰⁰ www.ojp.usdoj.gov/bjs/homicide/children.htm

2. Ženská kriminalita v ČR - charakteristické znaky a statistiky

Trestná činnost je chování, které odporuje normám trestního zákona – nezávisle na tom, jestli byla odhalena či nikoli. Výroky, že skupina žen páchající trestné činy nadměrně vzrostla, se opírají o data z oblasti objasněné kriminality, což značně komplikuje každé zevšeobecnění, neboť odhalená kriminalita je jen částí celkové kriminality. Ale ani analýza vývoje registrované kriminality nevede k jednoznačné podpoře teze o nadměrném růstu kriminality žen.

Kriminální statistiky potvrzují, že zastoupení žen mezi pachateli trestných činů je v naší republice v posledních letech relativně nízké, pohybuje se mezi 8 – 11 % ze všech stíhaných, obžalovaných i odsouzených pachatelů. Ve srovnání s okolní cizinou patříme k zemím s nižším zastoupením žen mezi pachateli trestných činů. K určitému poklesu v počtu trestně stíhaných žen, který nastal v roce 1990, přispěla především dekriminalizace příživnictví. Ale celkově určitý mírný nárůst počtu stíhaných a odsouzených signalizuje, že kriminalita žen bude mít spíše vzestupnou tendenci (viz graf 1 v úvodní partii).

Převážnou většinu zadržených, usvědčených a odsouzených tvoří muži. Kriminální statistiky nabízejí relativně stabilní obraz o výrazně vyšším zastoupení kriminality páchané muži a ženami, přičemž v různých fázích trestního řízení se tento poměr postupně zvyšuje. Policejní statistiky evidují poměr 1 : 4, u trestních soudů je již 1 : 6, u uvalených vyšetřovacích vazeb pak 1 : 20 a ve VTOS 1 : 30¹⁰¹.

Od kriminality mužů se – podle řady autorů – kriminalita žen liší zejména tím, že v ní převažuje méně závažná majetková trestná činnost. Nejčastěji jsou ženy stíhány za tzv. krádeže prosté, „kapesní krádeže“; část krádeží a loupeží bývá doprovodným jevem prostituce. Více než jednu pětinu všech stíhaných pachatelů tvoří ženy u trestných činů označovaných jako hospodářská-ekonomická kriminalita, kdy jsou ženy stíhány za trestné činy zpronevěry a podvodu¹⁰².

Konkrétně jsou nejčastějšími trestnými činy: trestné činy krádeže, zpronevěry a podvodu, zanedbání povinné výživy, porušování domovní svobody, výtržnictví, podílnictví, ublížení na zdraví, útoku na státní orgán a veřejného činitele.

Tento relativně vyšší podíl žen na ekonomické kriminalitě v České republice, ale i na Slovensku, v porovnání se západoevropskými zeměmi zřejmě souvisí s vysokou mírou zaměstnanosti žen, která přetrvává buď z předcházejícího období povinné zaměstnanosti, ekonomické nutnosti nebo jako specifická feminizace administrativně-ekonomických a obslužných profesí v našich podmínkách¹⁰³.

¹⁰¹ údaje EU, srov. zahraniční statistiky – příloha této práce

¹⁰² srovnej: Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie. Praha, Eurolex Bohemia, 2001

¹⁰³ Lubelcová, G.: Kriminalita žien na Slovensku-sociokultúrny kontext, p. 27-29, In: Urbanová, M. (ed.). Ženská delikvence jako sociální jev. Sborník příspěvků z konference pořádané Katedrou právní teorie PrF MU v Brně 2004.

Pro část trestných činů majetkové povahy, hlavně těch, které organizuje skupina, je typická pozice žen jako spolupachatele a pomocnic mužů – pachatelů.

Specifickou oblastí kriminality žen v České republice zůstává skupina trestných činů, související s rodinnou rolí ženy a selhávání v ní – zanedbání, týrání svěřené osoby, ublížení na zdraví a násilí v interrodinných vztazích apod. Z této, pro individuální i společenské důsledky, velmi závažné podoby kriminality žen se však oficiálně zjistí jen část, a sice ta nejzávažnější. Je možné předpokládat, že značná část deviantního chování méně závažné povahy zůstává skrytá za zdmi domácností a rodin.

2.1. Policejní, justiční a vězeňské statistiky

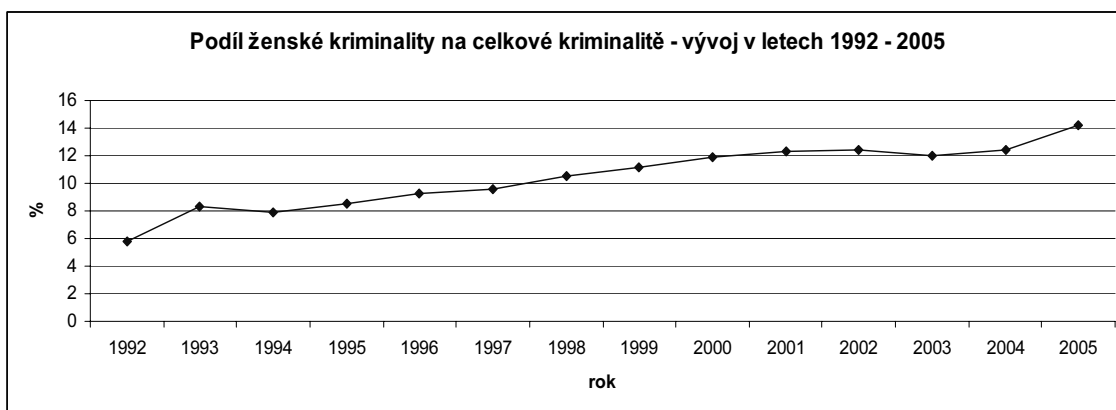
V následující kapitole jsou předložena některá statistická data mapující a vypovídající o podílu žen na kriminalitě v ČR, jak jsou zachycena v oficiálních přehledech jednotlivých institucí. Pro srovnání jsou v příloze (příloha č. 1 a č.2) této zprávy uvedeny pohledy do zahraničních statistik s příslušným komentářem.

2.1.1. Statistická data o stíhaných ženách – kriminalita žen z pohledu policejních statistik

Při popisu vývoje ženské kriminality vycházíme z policejních statistik, z údajů publikované zprávy¹⁰⁴ a doplněné o údaje za roky 2004 až 2006¹⁰⁵. Přestože tento úsek je relativně krátký, získaná data korespondují s dlouhodobějšími trendy demonstrovanými v odborné literatuře.¹⁰⁶ Trestná činnost žen je trvale na vzestupu. Od roku 1993 do roku 2006 se roční počet stíhaných/obviněných pachatelek zvýšil asi z 9 000 na více než 17 000 osob a jejich podíl mezi všemi známými pachateli vzrostl z 8,0 % na téměř 14,2 %.¹⁰⁷ V roce 2006 bylo stíháno 16708 žen (tj.13,6 % ze všech stíhaných osob). S tím souvisí vzestup počtu obžalovaných i odsouzených žen, který zachycují statistiky MSp ČR nebo VS ČR.

Na celkové kriminalitě se v roce 2005 stíhané – vyšetřované osoby-ženy podílely 14,19 %. Podíl žen na celkové trestné činnosti a srovnání počtu stíhaných osob celkem a stíhaných žen je pro období 1992-2005 zobrazen na následujících grafech a tabulce.

Graf 3 – Vývoj kriminality v období 1992 – 2005 a Podíl žen na stíhaných osobách

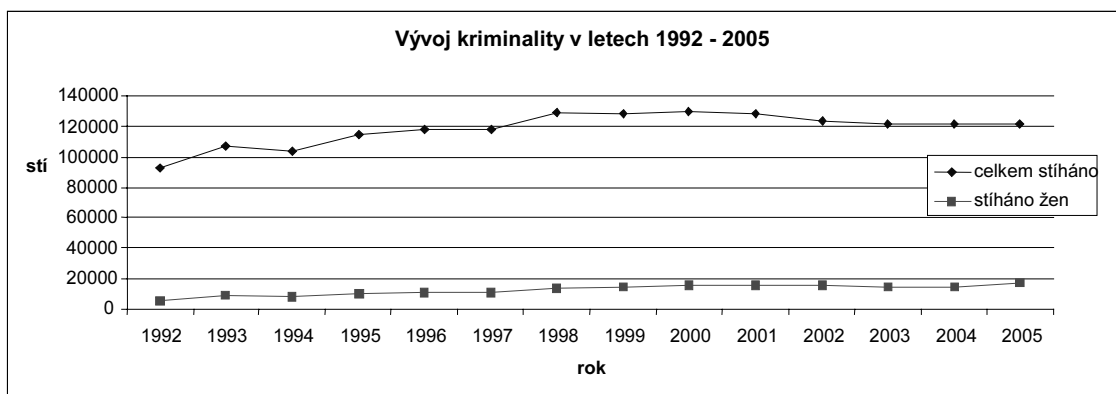

¹⁰⁴ http://www.mvcr.cz/casopisy/kriminalistika/2004/0403/vyvoj_info.html

¹⁰⁵ zdroj – uveřejněné statistiky na www.mvcr.cz

¹⁰⁶ srov. např.: Urbanová, M. a kol.: Ženská delikvence. Teoreticko-empirická studie k problému právních postojů a hodnotových orientací delikventních žen, MU, Brno 2004, p. 55 a násl.

¹⁰⁷ Marešová, A.: Kriminalita v roce 2005. Praha, IKSP, 2006, p. 21.

Od roku 1994 do roku 2003 se podíl stíhaných žen na celkovém počtu stíhaných osob plynule zvyšoval (ze 7,9 % v roce 1994 na 12,4 % v roce 2002). V ČR se tak projevil stejný trend ve vývoji ženské kriminality jako ve většině vyspělých zemí, tedy její relativní růst. Pozorovaný pokles (v absolutních hodnotách) trestné činnosti žen v letech 2002 a 2003 lze vysvětlit změnou hranice trestní hmotné škody, která z mnohých majetkových trestných činů učinila jen přestupky; tato změna se pochopitelně promítla i v relativních číslech.

Tab. 2 Podíl žen – stíhané osoby podle jednotlivých typů trestných činů (TSK) 2003-2006

Stíháno osob-podíl žen%	2003	2004	2005	2006
Násilné činy celkem:	9,56%	9,19%	9,53%	9,36%
Mravnostní činy celkem:	6,69%	6,90%	6,00%	6,84%
Krádeže vloupáním celkem:	4,52%	5,37%	5,05%	5,00%
Krádeže prosté celkem:	9,74%	11,12%	12,21%	13,01%
Majetkové činy celkem:	11,14%	9,87%	10,68%	11,14%
Hospodářské činy celkem:	24,02%	24,80%	28,60%	27,91%
Obecná kriminalita celkem:	9,44%	9,39%	9,86%	10,44%
CELKOVÁ KRIMINALITA:	12,01%	12,40%	14,19%	13,61%

Podíl trestné činnosti žen na celkové majetkové kriminalitě se pohyboval v rozmezí 6,7 % - 11,14 %. Podle Marešové¹⁰⁸ převažuje u žen méně závažná majetková trestná činnost (s menší způsobenou škodou). Z majetkové trestné činnosti se ženy nejčastěji podílely na kapesních krádežích, při krádežích v bytech a vyšší účast žen na podvodech (v rozmezí od 14,4 % do 22,1 %, což znamená, že každá pátá až sedmá osoba dopouštějící se podvodu byla žena).

Pokud jde o násilnou kriminalitu, vykazuje policejní statistika především úmyslné ublížení na zdraví, loupeže a vraždy¹⁰⁹. Na celkové násilné trestné činnosti se ženy, jako stíhané/vyšetřované osoby podílely zhruba stejně jako na majetkové trestné činnosti, v rozmezí 7,5 % – 10,0 % (v posledních čtyřech letech kolem 9,5%). Na osobách stíhaných pro úmyslné ublížení na zdraví se ženy podílely v rozmezí 6,3 % – 8,4 %), na loupežích se ženy podílely v poněkud menší míře, než na celkové stíhané násilné trestné činnosti, a to v rozmezí od 6,1 % do 8,35 %.

¹⁰⁸ In. Novotný, Zapletal a kol.: Kriminologie. Praha, ASPI Publishing 2004, p. 124.

¹⁰⁹ srov. viz. str.31

Mravnostní kriminalita žen se podílela na celkovém objemu této trestné činnosti stabilně mezi 5-6% procenty, ale i zde lze sledovat pozvolný nárůst ženské kriminality, když v roce 2004 činil podíl 6,6% ze všech stíhaných osob, v roce 2005 to bylo 6% a údaj za rok 2006 hovoří o 6,84%. Více než ze čtyř pětín je mravnostní trestná činnost tvořena pohlavním zneužíváním a kuplířstvím. Ženy jako pachatelky kuplířství – téměř každá třetí či čtvrtá osoba byla žena, v roce 2005 tak podíl žen na tomto druhu kriminality dosáhl 32 %. V absolutních číslech to představuje několik desítek pachatelek ročně; jejich počet v průběhu let plynule a relativně dost klesá. Podílově se však pokles příliš neprojevuje, protože také klesá počet zjištěných případů. Pohlavní zneužívání je v policejní statistice uvedeno jako pohlavní zneužívání jednak „v závislosti“ - u žen se vyskytuje méně často - a pohlavní zneužívání „ostatní“, které se týká stabilně dvou až tří desítek žen ročně a představuje tak 4-5% z tohoto typu trestné činnosti. V roce 2003 však toto procento stoupl na 6,3 %, v roce 2005 se ovšem vrátilo zpět na 4,4 % – rok 2003 tedy neznamenal nástup nového trendu, ale spíše statistický výkyv.

Dalším typem trestné činnosti je hospodářská kriminalita. Stíhané ženy se na této trestné činnosti podílely relativně značně, a to od 15,2 % do 24,5 %. Jejich absolutní počet i podíl v podstatě stoupal, i když v posledních letech jen málo. Oproti roku 1994 stoupl jejich počet v roce 2002 více než 4½ krát. Podílově sice nenastal tak velký nárůst, protože stoupal i počet všech stíhaných osob pro tuto trestnou činnost, nicméně podíl žen na tomto typu kriminální činnosti dosáhl v roce 2004 již 25 %, v roce 2005 dokonce 28,6 % a 27,91% v roce 2006. Podvody vůči obchodním partnerům, firmám, institucím i státu ve sledovaném období tvořily třicet až padesát procent ze stíhané hospodářské kriminality, a tento podíl celkem dosti plynule vzrůstal (v roce 2002 byl již 52,8 %, v roce 2003 ale byl 51,3 %). Zvyšoval se však i absolutní počet celkem stíhaných podvodů, a to až téměř pětkrát. Podvody žen stouply téměř 8,5 krát. Je tedy pochopitelné, že se na těchto podvodech ženy podílely ve stoupající míře.

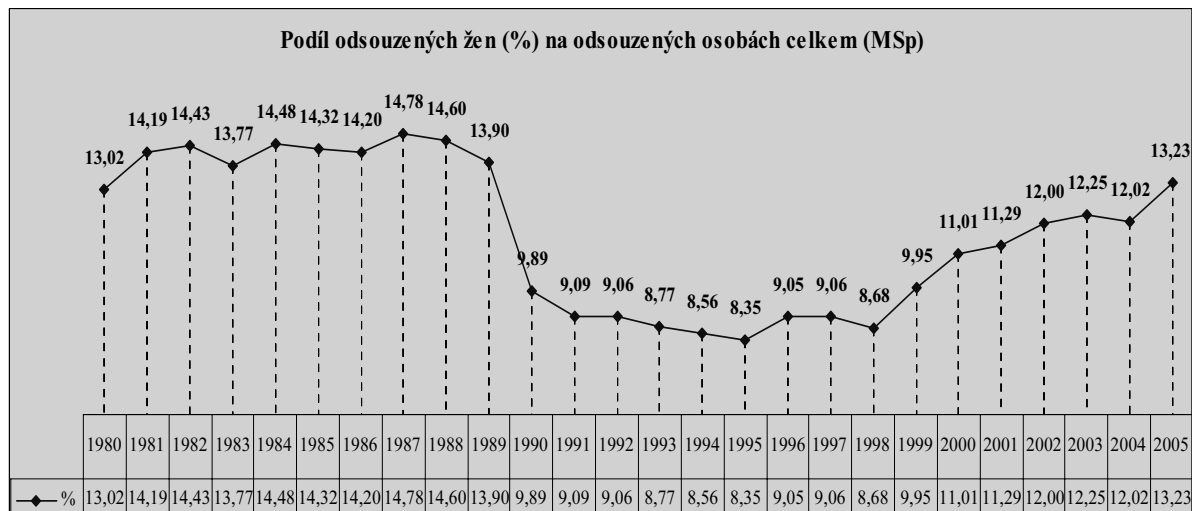
Z ostatní kriminality se ženy často podílí na trestném činu maření výkonu úředního rozhodnutí, výtržnictví, zanedbání povinné výživy, dopravních nehodách způsobených z nedbalosti a ohrožování mravní výchovy mládeže.

2.1.2. Statistická data o odsouzených ženách v ČR – statistiky Ministerstva spravedlnosti ČR

Ze statistik MSp ČR za 1. pololetí 2006 tvořily ženy, mezi všemi odsouzenými osobami v ČR, 14,84%. Ve statistických sestavách MSp ČR je dále možno získat údaje o pravomocně odsouzených osobách, které byly soudem označeny jako recidivisté.¹¹⁰ V roce 2005 bylo odsouzeno 10 273 osob označených soudem jako recidivista, z toho bylo 666 žen (tedy 6,48 % ze všech odsouzených recidivistů). V roce 2006 bylo odsouzeno celkem 8 941 osob označených soudem jako recidivista, z toho 630 žen (tj. 7,05 %).

¹¹⁰ ve smyslu trestně-právního pojetí recidivy

Graf 4 – Podíl odsouzených žen (v %) na všech odsouzených osobách

2.1.3. Statistická data o vězněných ženách v ČR – statistiky Vězeňské služby ČR

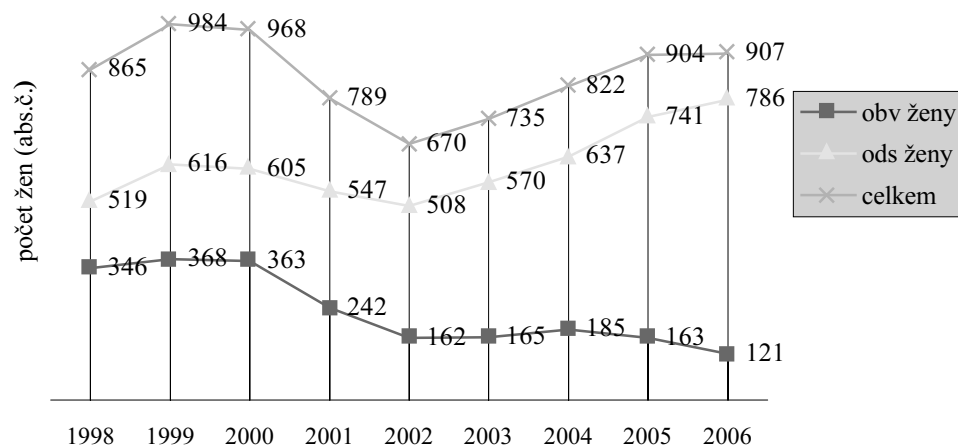
Pozornost dosavadních prací je zaměřena více na problematiku výkonu trestu mužů. Což je logické vzhledem ke statistikám kriminality, které potvrzují, že zastoupení žen mezi pachateli trestných činů je v ČR velmi nízké.

Tabulka 3 – Počty odsouzených žen a mužů ve věznicích ČR v letech 1998 – 2006¹¹¹

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Muži	14 423	15 510	14 966	14 190	12 321	13 298	14 437	15 336	15376
Ženy	519	616	605	547	508	570	637	741	803
Celkem	<i>14 942</i>	<i>16 126</i>	<i>15 571</i>	<i>14 737</i>	<i>12 829</i>	<i>13 868</i>	<i>15 074</i>	<i>16 077</i>	<i>16179</i>

Podle údajů vězeňských statistik se podíl žen, na všech osobách ve výkonu trestu, mírně zvyšuje (tab. 4 a graf 5). V roce 2003 tvořily ženy 4,25% ze všech vězněných osob, v roce 2005 pak 4,77% a údaje z roku 2006 uvádí 4,98%

¹¹¹ zdroj: Ročenky VS ČR

Graf 5 – Počty žen ve věznicích (v absolutních počtech)**Tabulka 4** – Počty žen ve věznicích ČR v letech 1998 – 2006

Ženy ve věznicích ČR	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
obv ženy	346	368	363	242	162	165	185	163	122
ods ženy	519	616	605	547	508	570	637	741	803
celkem žen	865	984	968	789	670	735	822	904	925
% žen ve věznicích	3,92	4,27	4,49	4,08	4,13	4,25	4,48	4,77	4,98
celkem osob ve věznicích	22 067	23 060	21 538	19 320	16 213	17 277	18 343	18 937	19 135

Přehled o délce trestu, který si odsouzení odpykávají ve věznicích, je uveden v následující tabulce. V roce 2006 se zvýšil počet odsouzených žen s trestem do 2 let a to z 95 žen v roce 2005 na 129 žen v roce 2006 (tj. z 12% na 16% všech vězněných žen). U mužů se zvýšil počet (poměr) s délkou trestu 3-5let a to z 1556 odsouzených mužů v roce 2005 na 1911 mužů v roce 2006 (tj. z 10% na 12% ze všech vězněných mužů)

Tabulka 5 – Rozložení délky trestu odnětí svobody (TOS) u populace odsouzených mužů a žen v ČR, v letech 2004 až 2006

délka TOS	2004		2005		2006	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
do 3 měsíců	506	34	546	28	396	22
od 3 do 6 měsíců	1 649	99	1 889	120	1662	123
od 6 do 9 měsíců	1 162	49	1 322	67	1253	67
od 9 měs. do 1 roku	2 314	83	2 442	113	2403	136
od 1 do 2 roků	2 978	87	3 152	95	2556	129
od 2 do 3 roků	1 563	61	1 620	81	1505	81
od 3 do 5 roků	1 546	74	1 556	91	1911	87
od 5 do 7 roků	801	54	837	43	1098	46
od 7 do 10 roků	878	34	909	42	1225	44
od 10 do 15 roků	808	57	838	55	1028	57
nad 15 roků	204	3	196	3	309	8
Doživotí	28	2	29	3	29	3
Celkem:	14 437	637	15 336	741	15376	803

K 31.12.2004 bylo, podle údajů VS ČR, ve VTOS 150 žen s délkou trestu odnětí svobody nad 5 let, o rok později 146 žen. V porovnání s počtem odsouzených osob ve věznicích je podíl žen délkou TOS na 5 a více let vyšší než u mužů. V roce 2005 se poměr vyrovnává, v roce 2006 poměr žen odsouzených nad 5 let zůstává stabilní, u mužů stoupá podíl odsouzených k delším trestům.

Tabulka 6 – Počty odsouzených mužů a žen vykonávajících trest odnětí svobody delší 5 let

délka TOS nad 5let	2004		2005		2006	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
abs.č.	2 719	150	2 809	146	3 689	158
% (z celkového počtu ods.)	18,83%	23,55%	18,32%	19,70%	23,99%	19,67%

V roce 2004 tvořila jednu čtvrtinu (26,69 %) populace odsouzených žen v českých věznicích skupina „prvotrestaných“ a také „prvovězněných“ žen. Stejná struktura vyplývá také z údajů z dalšího roku (26,72 %). Prvovězněných, ale již se zkušeností s trestní justicí (podmíněně odsouzené ženy), je ve struktuře vězněných žen nejvíce (v roce 2004 tvořily 36,58 % a v roce 2005 pak 36,44 %). (tab. 7 a 8)

Jednu pětinu (21,50 % v roce 2004 a 20,65 % v roce 2005) reprezentují vězněné ženy, které pobývaly ve VTOS již minimálně dvakrát.

Tabulka 7 – Rozložení trestněprávní a penitenciární recidivy u populace mužů a žen odsouzených k VTOS (vykonávajících trest v roce 2004 a 2005¹¹²)

Složení odsouzených podle počtu předchozích odsouzení	2004		2005	
	Muži	Ženy	muži	ženy
nebyl odsouzen	1 844	170	1 877	198
1 x odsouzen bez VTOS	1 213	98	1 152	96
2 x odsouzen bez VTOS	981	40	1 060	51
3 x odsouzen bez VTOS	1 466	95	1 679	123
ve VTOS 1x	2 563	97	2 795	120
byla ve VTOS 2x	1 872	47	2 021	41
ve VTOS 3x	1 386	36	1 465	48
ve VTOS 4x	901	15	1 022	19
ve VTOS 5x	617	18	612	18
ve VTOS více než 5x	1 594	21	1 653	27
Celkem	14 437	637	15 336	741

¹¹² v ročence VS ČR za rok 2006 následující údaje již nejsou vykazovány

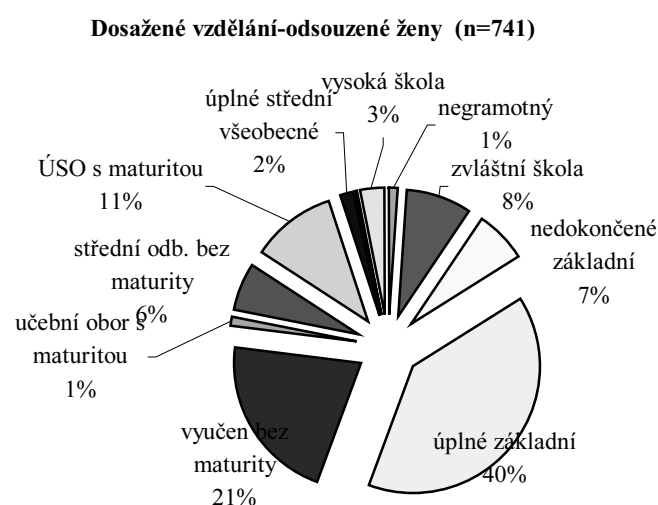
Tabulka 8 – Rozložení trestněprávní a penitenciární recidivy u žen odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody, vykonávajících trest v roce 2004 a 2005

Ženy ve věznicích ČR	2004	%	2005	%
prvotrestané	170	26,69%	198	26,72%
odsouzené k PO	233	36,58%	270	36,44%
ve VTOS byla 1x	97	15,23%	120	16,19%
ve VTOS byla 2-5x	116	18,21%	126	17,00%
víc než 5x ve VTOS	21	3,29%	27	3,64%
	637	100%	741	100%

Tabulka 9 – Rozložení proměnné „vzdělání“ u populace žen odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody, vykonávajících trest v roce 2004 a 2005

vzdělání	2004		2005	
	celkem ods.	ženy	celkem ods.	ženy
negramotný	23	5	28	9
zvláštní škola	733	46	802	61
nedokončené základní	605	38	648	50
úplné základní	5 722	248	6 209	292
vyučen bez maturity	5 621	151	5 925	158
učební obor s maturitou	346	13	367	9
střední odborné bez maturity	731	25	765	45
ÚSO s maturitou	826	80	852	79
úplné střední všeobecné	250	13	245	13
bakalářské	4	0	14	2
vysoká škola	213	18	222	23
Celkem	15 074	637	16 077	741

Graf 6 – Procentuální podíl jednotlivých úrovní vzdělání v populaci žen odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody, vykonávajících trest v roce 2005

Tabulka 10 – Rozložení proměnné „věk“ u populace žen odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody, vykonávajících trest v roce 2004 až 2006

Věkové složení odsouzených ve věznicích ČR	2004		2005		2006	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
Věk						
do 16 roků	2	0	2	0	1	0
od 16 do 17 roků	13	0	14	0	6	0
od 17 do 18 roků	25	1	33	1	26	0
od 18 do 21 roků	505	13	511	12	554	13
od 21 do 25 roků	2 608	66	2 633	92	2036	81
od 25 do 30 roků	3 120	119	3 212	134	2961	149
od 30 do 40 roků	4 716	222	5 171	251	5372	254
od 40 do 50 roků	2 470	147	2 639	170	3029	191
od 50 do 60 roků	847	58	989	70	1193	93
od 60 do 70 roků	124	10	128	10	190	18
nad 70 roků	7	1	4	1	8	4
Celkem	14 437	637	15 336	741	15376	803

Počet odsouzených mladistvých dívek ve výkonu trestu je stabilně velmi nízký až bagatelní, vzhledem k jednotlivým nízkým hodnotám, nelze vysledovat ani žádný trend v tomto směru (tab.11 v abs.č.)

Tabulka 11 – Vývoj stavu mladistvých žen odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Muži	158	129	107	84	80	90	96	120	109
Ženy	5	2	3	3	1	4	6	4	2
Celkem	163	131	110	87	81	94	102	124	111

3. Empirická část

3.1. Úvod

Empirická část závěrečné zprávy z výzkumu „Ženy jako pachatelky závažné trestné činnosti (psychologické a kriminologické aspekty)“ je věnována popisu vlastního výzkumu a jeho výsledků. Je členěna na část metodologickou a výsledkovou.

Popis výsledků psychologických vyšetření odsouzených žen je rozdělen na část deskriptivně statistickou (podle metod), část srovnávací (podle problémových okruhů) a část multidimenzionálně statistickou (podle metod a problémových okruhů).

První část popisuje základní výsledky získané jednotlivými psychologickými technikami (viz dále) pomocí základních statistických měr (střední hodnoty, variance apod.). Druhá partie empirické části přináší výsledky srovnání skupiny žen odsouzených za násilné trestné činy se skupinou s majetkovou kriminalitou. Ve třetí části jsou uvedeny výsledky faktorových analýz vybraných proměnných – charakteristik, příp. stavů osobnosti.

3.2. Popis výzkumu

Předmět výzkumu

Předmět výzkumu tvořila:

- Kriminalita žen – její dynamika v ČR
- Závažná kriminalita žen – povaha kriminálního chování žen
- Osobnost žen odsouzených za závažnou trestnou činnost k výkonu trestu odnětí svobody

Cíle výzkumu

1. Analyzovat dostupnou odbornou kriminologickou literaturu a zpracovat přehled kriminologických teorií k tématu kriminality žen
2. Zmapovat vývoj trestné činnosti žen v ČR
3. Zjistit a klasifikovat typická kriminální chování žen, popsat kriminální kariéru vybraných pachatelek
4. Popsat osobnost pachatelky závažné násilné trestné činnosti a její odlišnosti od osobnosti pachatelky závažné nenásilné trestné činnosti
5. Přispět k zpracování programů resocializace odsouzených žen

Vymezení dílčích pojmů

- **Odsouzená žena** byla definována jako osoba, která byla soudem odsouzena k nepodmíněnému trestu odnětí svobody a tento trest v době výzkumu vykonávala ve věznici.
- **Závažný trestný čin** byl pro potřeby výzkumu definován jako takový trestný čin, pro který byla pachatelka odsouzena k nepodmíněnému trestu odnětí svobody delšímu než 5 let.
- **Násilný trestný čin** byl definován jako takový trestný čin, při jehož realizaci použila pachatelka přímé fyzické agrese, příp. pohrůžky agresí.
- **Nenásilný trestný čin** byl definován jako trestný čin, v jehož průběhu se ze strany pachatelky neobjevovaly známky násilí, ani pohrůžky násilím.

Metodika výzkumu

Realizované výzkumné šetření bylo korelační (tj. nemanipulující), explorační, tj. zaměřené na popis a orientaci v problematice, nikoli na testování hypotéz. Těžištěm výzkumného plánu nebyl zásah do zkoumané reality, ale deskripce jevů. Výzkumné projekty tohoto typu bývají někdy označovány jako mapující výzkumy, terénní studie, systematická pozorování, příp. „sample surveys“ („vzorkové přehledy“)

Metodika sběru a zpracování dat:

K realizaci výzkumného záměru byly využity jak kvantitativní, tak kvalitativní přístupy (metody).

- sběr a analýza dostupných statistických dat o kriminalitě žen v ČR
- studium a obsahová analýza odborných materiálů – odborné literatury (forenzně psychologické a kriminologické), příp. výzkumných zpráv
- analýza soudních spisů (archivních dat) – studium dokumentů
- analýza opisů Rejstříku trestů: informace o kriminální kariéře, předchozích odsouzením a trestech zkoumaných osob
- techniky deskriptivní statistiky, testování hypotéz (t-test) a redukce dat (faktorové analýzy) z modulu Base programu SPSS 14.0, resp. 15.0
- standardizované psychodiagnostické testy zaměřené na zkoumání kognitivních procesů (C F 2a, CTI), osobnosti (MMPI-2, PSSI a doplňkově FDT a CAE). Stručné informace o jednotlivých technikách jsou uvedeny v úvodu příslušných kapitol v části (2.4.4.)

Zvolené testové metody jsou použitelné pro hromadné snímání, administrace testu se řídí uplatněním všech principů zabezpečujících exaktní standardní psychologické vyšetření, ke kterým kromě „testové atmosféry“ patří také pokyny k administraci v doslovném znění a standardní podnětový materiál, případně dané časové limity.

Psychologické testy představují v psychologii nejfrekventovanější nástroj získávání dat. V kriminologickém výzkumu je třeba při výběru a využití psychodiagnostických metod přihlížet ke specifickým empirické výzkumné práce obecně i k cílové skupině. Při volbě některých metod je třeba posoudit i vhodnost jejich aplikace ve vězeňském prostředí; také postoj odsouzených k vyšetřovacím diagnostickým technikám, může být odlišný u postav k testové situaci u jiných osob. Využitelnost a interpretovatelnost testových skóre závisí na správné administraci a skórování testu podle instrukcí uvedených v daném testu. Standardní

pokyny pro testované osoby pomáhají zaručit, aby všechny testované osoby porozuměly mechanismu testování. Také standardizované postupy při hodnocení testových odpovědí pomáhají zaručit přesné hodnocení a udávání výsledných skóre, které je zásadní za všech okolností. Testové skóre nejsou samy o sobě interpretovatelné bez dalších informací, jako jsou normy, údaje o chybách měření a popisu obsahu testu. Administraci, vyhodnocení a interpretaci standardizovaných psychodiagnostických metod prováděli autoři této výzkumné zprávy.

Výzkumný soubor

Základní soubor (populace vězněných žen odsouzených k NEPO v trvání 5 let a víc v ČR) byl vybrán kombinací stratifikační a náhodné procedury ze základního souboru odsouzených (uvězněných) žen k trestu delšímu než 5 let tak, aby reprezentoval procentuální rozložení uvězněných pachatelek závažných násilných a nenásilných trestných činů.

Náš výzkumný soubor - vzorek (skupina osob u kterých proběhlo terénní šetření a sběr relevantních dat) pak tvořilo celkem 86 žen – pachatelek uvězněných za závažné násilné trestné činy (§§ 219, 234, 222 tr.zákona a další) a závažné nenásilné trestné činy (§§ 250, 248, příp. 247 tr. zákona a další). Průměrný věk zkoumaných osob činil 41,5 roku a směrodatná odchylka (sd) 10,98 roku. Nejmladší ženě bylo 22 let, nejstarší 79 let. Bližší popis souboru – viz výsledky.

Limity spojené s realizací výzkumného úkolu

- Jeden výzkumný cíl (dle projektu): „zjistit a klasifikovat typická kriminální chování žen, popsat kriminální kariéru vybraných pachatelek“ byl splněn jen zčásti. Problematika dynamiky kriminálně agresivních vzorců chování žen – pachatelek zůstává zatím ve fázi rozpracování; výzkumný tým bude v tomto užším tématu pokračovat v dalším období.
- Při získávání trestních spisů od soudů se objevily obtíže v dostupnosti; další problémy vyvstaly následkem nejednotné formy záznamu relevantních charakteristik nutných pro objektivní popis dynamiky kriminálně agresivního chování; nejednost a neúplnost informací ze spisů archivních dat měla za následek omezení analýzy dokumentů.
- Ne všechny osoby vybrané do výzkumného souboru byly ochotny spolupracovat při psychologickém vyšetření a ne všechny byly takové kooperace schopny, z těchto důvodů je konečná velikost souboru menší než 100. Navíc některá data získaná i psychologickými testy se ukázala jako málo validní, proto byla z analýzy vypuštěna, a proto v empirické části u interpretace dat není velikost souboru stejná (např. n = 86, n = 83 apod.)

K omezením obecnější povahy:

K psychologickému vyšetření byly využity dotazníkové techniky (MMPI-2, PSSI), což vedlo u některých zkoumaných osob k problémům v porozumění textu (jazykové kompetence), příp. k problémům posuzovat samy sebe (schopnost introspekce). Dalším dílčím problémem byla v některých případech snaha jevit se v lepším světle, v jiných tendence k agravaci či simulaci potíží. Pokud by takto získaná data vstoupila ve významnější míře do analýz, mohla by – za určitých okolností – zkreslit výsledky.

3.3. Průběh řešení úkolu

Řešení výzkumného úkolu proběhlo ve čtyřech etapách:

V **první etapě**, která byla realizována v roce 2004, byl zpracován a odoponován projekt výzkumu.

Ve **druhé etapě**, která proběhla v roce 2005, byl vybrán soubor 146 osob, které k 31.12.2005 vykonávaly trest odnětí svobody delší než 5 let ve věznicích ČR (ve Světlé nad Sázavou a v Opavě), tzn., že 146 osob představovalo celou populaci žen odsouzených k výše uvedenému trestu. Dále byly ke všem vybraným osobám vyžádány soudní spisy z jejich poslední trestné činnosti; od příslušných soudů došlo celkem 135 spisů. Ty byly podle ad hoc sestaveného schématu analyzovány. Některé spisy však byly „neúplné“, z některých došel jen rozsudek (viz. uvedené limity). Do konečné sestavy výzkumného souboru vstoupilo pouze 86 soudních spisů odpovídajících vyšetřeným ženám při terénním šetření ve věznicích.

Třetí etapa, uskutečněná v roce 2006, byla věnována sběru dat. Při terénním šetření, které byly realizováno v červenci a srpnu 2006 ve Světlé nad Sázavou a v Opavě, bylo řešiteli výzkumu a za asistence psychologů ve věznicích administrována sestavená baterie testových metod. Vzhledem k povaze výzkumné práce bylo využito skupinové administrace metod (cca po 15 osobách). Použití zvolených dotazníkových metod pro skupinovou práci je v souladu s doporučeními udávanými v manuálech testů. Výběr metod, sestavení psychodiagnostické baterie, zadání testů, následné vyhodnocení použitých technik a interpretace získaných dat realizováno řešiteli (psychology). Psychologickému vyšetření se v uvedených věznicích podrobilo celkem 86 žen, tj. 56,6 % základního souboru – tedy celé populace žen uvězněných s trestem odnětí svobody nad 5let.

Ve **čtvrté etapě** – v první polovině roku 2007 byla dokončena statistická analýza dat a zpracována závěrečná zpráva z výzkumu.

Průběžně po celou dobu realizace výzkumu byla shromažďována a excerpována odborná kriminologická a forenzně psychologická literatura, která byla základem pro teoretickou část této zprávy.

3.4. Popis výsledků

Následující kapitola (2.4.1.) se věnuje nejprve popisu základních sociodemografických charakteristik celého souboru (populace) odsouzených žen ve věznicích ČR s uloženým trestem odnětí svobody nad 5 let (N=152).

Druhá část (kap. 2.4.2) popisuje výzkumný soubor odsouzených žen (vzorek), který byl z populace odsouzených žen k trestu 5 let a víc, vybrán pro účely výzkumného terénního šetření (psychologickému vyšetření se podrobilo celkem 86 žen, tj. 56,57 % celkové populace uvězněných žen nad 5let).

3.4.1. Vězněné ženy s trestem nad 5 let v ČR – základní soubor

V roce 2006 – před vlastním terénním šetřením – si odpykávalo trest odnětí svobody delší než 5 let v českých věznicích celkem 152 žen. Ty se podílely na celkovém¹¹³ počtu všech uvězněných žen v ČR téměř jednou pětinou (19,34 %). Následující data byla získána ze statistik VS ČR, příp. z evidence jednotlivých věznic.

3.4.1.1. Věkové složení odsouzených žen

Průměrný věk vězněných žen s trestem nad 5 let byl 41,55 let, sd = 10,98, s věkovým rozmezím od 22 let do 79 let; modus = 32. Věkový rozptyl od 22 let do 79 let. V porovnání s věkovou strukturou všech odsouzených žen jsou mezi ženami uvězněnými nad 5 let více zastoupeny čtyřicátnice (tvoří téměř třetinu) a padesátnice (mezi všemi vězněnými ženami představují pouze 9 %, ve skupině žen s trestem nad 5 let 18 %).

Tabulka 12 – Věk žen odsouzených k TOS nad 5 let (červen 2006)

věk	N	%
20-29let	25	16,45%
30-39let	48	31,58%
40-49let	46	30,26%
50-60let	27	17,76%
61-69let	5	3,29%
nad 70let	1	0,66%
celkem	152	

3.4.1.2. Násilný¹¹⁴ - nenásilný trestný čin.

Většina žen odsouzených k trestu odnětí svobody delšímu než 5 let spáchala násilný čin (76,32 %, n = 116 žen) a pouze u ¼ vězněných žen (23,68 %, n = 36 žen) byl tento trest uložen za spáchání nenásilného činu.

¹¹³ v červnu 2006 vykonávalo trest odnětí svobody v ČR celkem 786 žen

¹¹⁴ násilný trestný čin byl definována jako takový trestný čin, jehož „významnou charakteristikou je fyzické poškození či usmrcení konkrétní osoby (osob), event. přítomnost záměru takový následek způsobit (pokus).“ In: Netík, K.: Násilná kriminalita. In: Kuchta, J., Válková, H. (eds.): Základy kriminologie a trestní politiky. Praha, C.H.Beck, 2005, p.380

Tabulka 13 – Trestné činy zařazené pro výzkumné účely do skupiny nenásilných

§140	padělání peněz
§148	zkrácení daně
§158	zneužití pravomoci veřejného činitele
§171	maření výkonu úředního rozhodnutí
§174	křivé obvinění
§176	padělání listiny
§187	nedovolená výroba a držení omamných látek
§188a	šíření toxikománie
§204	kuplířství
§213	zanedbání povinné výživy
§217	ohrožení mravní výchovy mládeže
§238	porušování domovní svobody
§247	krádež
§248	zpronevěra
§249	neoprávněné užívání cizích věcí
§250	podvod
§251	podílnictví
§257	poškozování cizí věci

Tabulka 14 – Trestné činy zařazené pro výzkumné účely do skupiny násilných

§215	týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě
§219	vražda
§220	vražda novorozence
§221; §222; §224	ublížení na zdraví
§234	loupež
§232	zbavení osobní svobody
§235	vydírání

3.4.1.3. Úroveň vzdělání

Srovnání struktury dosaženého vzdělání žen odsouzených k trestu delšímu než 5 let se souborem všech vězněných žen naznačuje pouze vyšší podíl středoškolaček u odsouzených s trestem nad 5 let (zde jde o 18,42 %, v celé populaci vězněných žen tvoří středoškolačky 12,41 %). Také procento vysokoškolaček je ve skupině „nad 5 let“ o něco vyšší (5,9 %) než u celé populace vězněných žen (3,1 %).

Vyšší vzdělání s maturitou (středoškolské a vysokoškolské) má téměř čtvrtina odsouzených žen (tj. 24,34 %). S kvalifikací (vyučené (OU a SOU) je celkem 41 žen (tj. 26,97 %). Dokončené základní vzdělání (příp. ZvŠ) má 38,82 % žen. Bez vzdělání (nedokončené základní vzdělání) má 8 žen. Ve výzkumném souboru bylo v kategorii „negramotných“ 7 žen, přičemž v „celovězeňské ženské populaci“ 9 žen.

Tabulka 15 – Rozložení znaku „vzdělání“ u vězněných žen

dosažené vzdělání	abs.č.	%
negramotné-bez vzdělání	7	4,60
nedokončené základní	8	5,26
ZvŠ	5	3,29
ZŠ	54	35,53
OU	28	18,42
SOU	13	8,55
SŠ	28	18,42
VŠ	9	5,92
Celkem	152	

3.4.2. Vězněné ženy s trestem nad 5 let - výzkumný soubor (základní data)

Z celého souboru odsouzených/vězněných žen v ČR, které splnily kritérium¹¹⁵ - nepodmíněný trest odnětí svobody nad 5 let, byla vybrána výzkumná podskupina (vzorek) tak, aby reprezentovala procentuální rozložení násilných a nenásilných trestných činů u všech uvězněných pachatelek s touto délkou trestu. Konečný soubor (podskupina) vězněných žen, u kterých byla administrována sestavená baterie psychodiagnostických metod, nakonec odpovídal rozložení násilnosti-nenasilnosti trestných činů v celém souboru vězněných žen v ČR.

Výzkumný soubor tedy sestával z 86 žen (tj. 56,6 % základního souboru - populace uvězněných žen nad 5 let), z nichž 22,09 % bylo odsouzeno za nenásilné trestné činy a 77,91 % (67 žen) za násilné trestné činy (viz dále v textu). Věkový průměr výzkumného souboru odsouzených žen (n=86) byl v době terénního šetření¹¹⁶ 40,29 let (modus 33, sd=10,85). Nejmladší ženě bylo 24 let, nejstarší 67 let.

3.4.2.1. Rodinná a osobní anamnéza

Ke zjištění rodinné a osobní anamnézy byl pro účely výzkumu vytvořen stručný záznamový arch (s 27 položkami) s možností volby odpovědi. Z rodinné i osobní anamnézy byly vybrány ty informace, která jsou v odborné literatuře dávány do souvislosti s delikvencí, násilným chováním apod. (např. alkohol, toxikománie, vztahy v primární rodině, soudržnost primární rodiny atd.). Zahrnuty byly také položky mapující oblast aktuální situace a prožívání odsouzené ve VTOS. Anamnestické schéma¹¹⁷ v písemné podobě, které bylo ženám předloženo, bylo sestaveno s ohledem na potřeby kvantitativního vyhodnocení (byly

¹¹⁵ kap. 2.4.1

¹¹⁶ červenec-srpen 2006

¹¹⁷ anamnestický dotazník uveden v Příloze 4

eliminovány možnosti volných odpovědí) a s vědomím možných zkreslení a omezení vyplývající z užití sebeposuzovaných technik.

Rodinná anamnéza

Téměř $\frac{3}{4}$ žen (72,60 %) mělo do 15 let věku rodiče „nerozvedené“ - žijící ve společném soužití a dvě třetiny (69,88 %) pachatelek vyrůstalo do 15 let věku s oběma rodiči ve společné domácnosti. S matkou a nevlastním otcem nebo v rodině s otcem a nevlastní matkou žilo v dětském věku 18,07 % žen; tedy „úplnou rodinu“ mělo 87,95 % odsouzených žen. Jedna pětina (23,29 %) žen uvedla, že se její rodiče rozvedli před jejím 15. rokem věku.

Pouze s otcem nebo pouze s matkou žilo, tedy v neúplné rodině, vyrůstalo jen 9,63 % (n = 8 žen). Zbylá 4,11 % označila variantu, že své rodiče nezná (pravděpodobná ústavní výchova, náhradní rodinná péče nebo výchova prarodiči).

Variantu „bez psychiatrické anamnézy v rodině“ uvedla většina (79,27 %), psychiatrické léčení u otce nebo u matky připouští 6,1 %. Zátěž u sourozence byla zaznamenána u 2,44 %. a v širší rodině se psychiatrické léčení objevilo u 9,76% pachatelek.

Většina vězněných žen (72,15 %) označila svou rodinu bez zátěže abúzu alkoholu, nadměrné užívání u otce (příp. nevlastního otce) uvádí 15,19 % žen.

Dosažené vzdělání u rodičů vězněných žen: nejčastějším vzděláním otců bylo vyučení v oboru (u 42,68 % žen), dále pak středoškolské (20,73 %); vysokoškolské u 12,20 %. U matek je nejčastější také vyučení v oboru (38,27 %), dále pak základní nebo středoškolské vzdělání (cca po 24 %).

Trestná činnost v primární rodině

Dvě třetiny žen (68,29 %) uvedly, že nikdo z jejich rodiny nebyl soudně trestán. U 1/5 žen (18,29 %) má soudní záznam některý z jejich sourozenců a pouze u 10,98 % má, dle sdělení odsouzené ženy, kontakt s trestní justicí otec a jen ve dvou případech matka. Ani jedna z dotazovaných žen neoznačila variantu, kdy by oba rodiče byli soudně stíháni.

Osobní anamnéza

Dětství a dospívání

Své dětství jako „šťastné“ popisuje 85,54 % žen. Důvody pro negativní hodnocení jsou hádky rodičů, nadměrné trestání, příp. zvyhodňování sourozence. Výchovu v primární rodině vnímalo 53,66 % žen bez abnormalit nebo nápadnosti („do mých 15 let byli moji rodiče na mne normální-jako na ostatní“) nebo jako spíše protektivní („rodiče/vychovatelé na mne byli příliš hodní“) – 23,17 %. Přísnou výchovu nebo časté tělesné tresty uvedlo 12 žen (14,64 %). Většina žen neprošla ústavní výchovou (88,89 %), útěky z domova připouští 1/8 žen (12,35 %).

Celkem $\frac{3}{4}$ žen (75,61%) označily období docházky na základní školu jako bezproblémové. Sníženou známku z chování měla necelá šestina (15,86 %) souboru. Problémy s policií v tomto věku uvedla pouze jedna odsouzená. S učiteli i spolužáky téměř všechny dotázané

vycházely bez problémů, příp. dobře (92,77 %, resp. 93,90 %), zbytek uvádí šikanování nebo „odtažitost“ ze strany spolužáků.

Rodinný stav

Necelá jedna třetina žen byla v době vyšetření svobodná (31,58 %), rozvedených byla mezi odsouzenými skoro polovina (48,68 %) – 34,21% bylo rozvedeno jednou a 14,47 % rozvedených poněkolkáté. Vdaných žen bylo 13,16 % a vdovy tvořily 6,58 % (v absolutních počtech šlo o 6 žen – pachatelek násilných trestných činů) z celého souboru odsouzených žen.

Sexualita

První pohlavní styk před 15. rokem věku uvedlo 18,75 % žen, téměř polovina (48,75 %) mezi 15. až 17. rokem, třetina dotázaných (30 %) mezi 18. až 25. rokem. Heterosexuální orientaci uvedlo 84,81 %.

Dosažené vzdělání.

Struktura dosaženého vzdělání v našem výzkumném vzorku přibližně odpovídá dosaženému vzdělání u populace pachatelek závažných trestných činů. Vyšší zastoupení v našem výzkumném vzorku, ve srovnání s celovězeňskou ženskou populací (viz. tab. 17), je u absolventek vysokých a středních škol, naopak menší je podíl žen s nedokončeným základním vzděláním a absolventek zvláštních škol.

Tabulka 16 – Rozložení znaku „vzdělání“ – výzkumný soubor (n=86)

Vzdělání	n	%
nedokončené základní-bez vzdělání	2	2,33
ZvŠ	3	3,49
základní	28	32,56
OU	22	25,58
SOU	7	8,14
střední škola (maturita)	16	18,60
vysokoškolské	8	9,30
celkem	86	100%

Tabulka 17 – Rozložení znaku „vzdělání“ – u celovězeňské populace žen 2005¹¹⁸ (N=741)

Vzdělání	n	%
nedokončené základní-bez vzdělání	59	7,96
ZvŠ	61	8,23
základní	292	39,41
OU	158	21,32
SOU	45	6,07
střední škola (maturita)	101	13,63
vysokoškolské	25	3,37
celkem	741	100%

Vybrané rizikové faktory

Čtvrtina žen (27,16 %) byla v kontaktu s psychiatrickou léčbou (jednorázově i opakovaně). Nadměrné pití alkoholu, případně abúzus, uvedla také ¼ žen (25,00 %). Opakovanou zkušenost s nealkoholovou návykovou látkou připouští 17,28 % (tj. 14 žen), 72,84 % (tj. 59 žen) popírá jakoukoli zkušenost. Pokus o sebevraždu (TS - tentamen suicidii), včetně opakovaných, se objevil v 28,57 % získaných odpovědí (tj. 24 žen).

3.4.2.2. Kriminální kariéra žen výzkumného souboru**3.4.2.2.1. Aktuální trestná činnost**

Přehled trestných činů, za které byly odsouzeny ženy výzkumného souboru k NEPO trestu

Tabulka 18 – Aktuální trestná činnost žen výzkumného souboru (n = 86)

§ tr. z.	trestný čin	četnost ¹¹⁹	typ
219	vražda	93	násilný
234	loupež	28	násilný
222	ublížení na zdraví	8	násilný
220	vražda novorozence	2	násilný
250	podvod	26	nenásilný
247	krádež	9	nenásilný
140	padělání peněz	7	nenásilný
238	porušování domovní svobody	4	nenásilný
148	zkrácení daně	2	nenásilný
176	padělání listiny	2	nenásilný
204	kuplířství	2	nenásilný
248	zpronevěra	2	nenásilný
158	zneužití pravomoci veřejného činitele	1	nenásilný
171	maření výkonu úředního rozhodnutí	1	nenásilný
174	křivé obvinění	1	nenásilný
187	nedovolená výroba a držení omamných látek	1	nenásilný
217	ohrožení mravní výchovy mládeže	1	nenásilný
257	poškozování cizí věci	1	nenásilný

¹¹⁸ údaje ze Statistické ročenky VS ČR za rok 2005 (www.vscr.cz)

¹¹⁹ pozn.: některé zkoumané osoby byly trestány za více trestných činů v souběhu, proto celkový součet nedává 86

Délka uloženého trestu

Průměrná délka uloženého trestu odnětí svobody byla u zkoumaného souboru vězněných žen 9,43 let, (medián 9, modus = 5), směrodatná odchylka 3,86 roku. Minimální délka trestu byla 5 let (což byla dolní hranice pro zařazení do výzkumného souboru) a maximem doživotní trest (3 ženy); pro statistické zpracování byla použita hodnota 21 let, jako druhý nejdelší trest.

Tabulka 19: Rozložení proměnné „délka aktuálního trestu“ (v rocích) u zkoumaného souboru

Průměr	9,43 let
Medián	9
Modus	5
Směrodatná odchylka	3,86
Minimum	5 let
Maximum	doživotní trest; 21rok
Počet	83

Typ věznice

Z celkového počtu 85 žen byla polovina (48,2 %, tj. 41 žen) soudem umístěna do věznice s ostrahou, 25 žen (29,4 %) do věznice s dozorem a 19 žen (22,4 %) do věznice se zvýšenou ostrahou.

Délka pobytu ve VTOS

V době terénního šetření a v rámci aktuálního trestu byla průměrná doba strávená v prostředí věznice u žen našeho výzkumného souboru tři a půl roku (3,59 let, sd=2,26). Nejdelší doba strávená v této instituci byla víc jak 12 let (12,44) a nejkratší pobyt pak představoval jeden měsíc.

Tabulka 20 – Rozložení znaku „doba strávená ve VTOS“ ve zkoumaném souboru

doba strávená ve VTOS	počet žen
do 1 roku	3
od 1 roku do 5 let	63
od 5 do 10 let	17
nad 10 let	2
celkem	85

Podle údajů zjištěných anamnestickým dotazníkem, většina žen ve VTOS nepociťuje přítomnost „problémů“ (85,71 %, tj. 72 žen). Pokud ano (14,29 %), pak šlo o „napjaté“ konfliktní vztahy s ostatními odsouzenými ženami, příp. slovní agresí od okolí, kvůli spáchanému trestnému činu (§ 219 tr.z.), dále zdravotní problémy a některé ženy uvedly ztrátu přátel a rodiny. Sebepoškozování, příp. TS ve VTOS uvedlo 96,43 % (!) žen. Z podskupiny „nenásilných“ pachatelů sebepoškozování ve VTOS uvedlo všech 19 žen (tj. 100 % nenásilných pachatelů).

3.4.2.2.2. Předchozí trestná činnost

Z opisů Rejstříku trestů (RT) byly vybrány některé charakteristiky vztahující se ke kriminální kariéře jednotlivých žen. *Formální data evidovaná Rejstříkem trestů neumožňují detailně interpretovat dynamiku kriminální kariéry a kriminálního chování.*

Prvopachatelky: Bez záznamu v Rejstříku trestu, tedy dosud soudem netrestáno/neodsouzeno, bylo 47 žen (tj. 54,29 % z celého výzkumného souboru). Mezi tyto prvopachatelky patří 36 žen, které mají nyní trest za násilnou trestnou činnost a 11 žen za nenásilnou (a tedy jejich první sankcí je NEPO TOS nad 5 let).

Již trestané-odsouzené: Záznam v opisu RT (tedy v minulosti jim byl soudem uložen trest buď podmíněný nebo nepodmíněný) mělo 38 žen (tj. 44,70 %). Průměrný počet záznamů (předchozích pravomocných odsouzení) v opisu RT bylo 1,58 (sd = 2,40) s rozptylem od 0 do 10 předchozích odsouzení.

Tabulka 21 – Rozložení proměnné „kriminální recidiva“ u zkoumaného souboru (n = 85)¹²⁰

počet záznamů v opisu RT:	n
žádný záznam	47
1 záznam	12
2 záznamy	4
3 záznamy	6
4 záznamy	2
5 záznamů	6
6 záznamů	4
7 záznamů	1
8 záznamů	1
9 záznamů	1
10 záznamů	1

Věk v době prvního odsouzení

Kriminologicky významným údajem je věk pachatele (ky) při jeho (jejím) prvním odsouzení (zde první záznam v RT), počítaný z data pravomocného rozhodnutí soudu. Nejde o tedy věk, kdy se pachatelka činu skutečně dopustila, nejsou zde také podchycena drobná provinění (např. přestupky řešené obecním úřadem). U prvotrestaných byl věk prvního odsouzení totožný s datem aktuálního odsouzení.

¹²⁰ v dalším textu mohou být celkové součty menší než 86, což je způsobeno dostupností příslušných dat

Tabulka 22 – Rozložení proměnné „věk v době prvního odsouzení“ u zkoumaného souboru

(n = 82)

Věk při prvním odsouzení ¹²¹	počet žen	%
15-18let	13	15,85
19-21rok	17	20,73
22-25let	11	13,42
26-30let	14	17,07
31-35let	7	8,54
36-40let	5	6,10
41-45let	3	3,66
46-50let	6	7,32
51-59let	4	4,88
60-65let	2	2,44
Celkový počet	82	100%

Průměrný věk ženy v době prvního odsouzení, byl 29,51 let (modus = 19), sd = 11,9 roku. Rozpětí věku prvního odsouzení se pohybuje od 15 let do 62 let.

Předchozí uvěznění

Necelé $\frac{3}{4}$ vězněných žen (60 žen, tj. 70%) byly v době výzkumného šetření ve VTOS poprvé, tedy neměly dosud zkušenost s vězeňským prostředím. Z těchto šedesáti prvovězněných pachatelek mělo, před aktuálním odsouzením, 47 žen „čistý rejstřík“.

Penologické pojetí recidivy předpokládá, že osoba je nejméně podruhé ve VTOS. Zkušenost s prostředím a i institucí věznice mělo 26 žen (cca 30%)

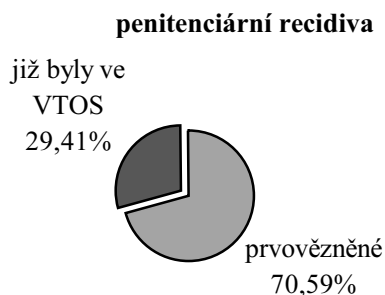
Tabulka 23 – Rozložení znaku „penitenciární recidiva“ ve zkoumaném souboru (n = 85)

pobyt ve vězení:	n	%
prvovězněné	60	67,77%
již ve VTOS byly	26	30,23 %
1x	8	13,95% (penitenciární multirecidivistky)
2x	5	
3x	7	
4x	2	
5x	0	
6x	0	
7x	3	

pozn.: Penitenciární recidivisté již měli dostatek času si vězeňské prostředí vyzkoušet. Nepotýkají se s problémy vyplývajícími z prvního kontaktu s dosud neznámým a institucionalizovaným prostředím. Proces adaptace na vězeňské prostředí podstupují a prožívají pravděpodobně jinak, než při první zkušenosti. Negativní reakce na prostředí u nich může narůstat s dobou, kterou jsou nuceni strávit ve vězení. Odsouzení bez vězeňské zkušenosti (prvovězněný-nerecidivista) se ocitají v poněkud jiné sociální situaci.

¹²¹ podle data pravomocného rozhodnutí v RT

Graf 7 – Složení vězněných žen z hlediska penitenciární recidivy (n = 85)

Interval recidivy (měřený dobou od propuštění ke spáchání trestného činu)

Z celkového počtu 25 žen, které již ve VTOS byly, byla získána potřebná data k 21 případům. Průměrná doba od propuštění žen z VTOS do spáchání trestného činu, za který si nyní odpykávají TOS, byla 4,48 let (modus 1), sd = 4,88. Nejkratší doba byla 1 rok, nejdelší „pauza“ 21 rok.

V rozmezí 2 – 5 let od propuštění z VTOS se trestného činu dopustilo 9 žen (tj. 42,86 %), ke spáchání deliktu do jednoho roku (sukcesivní forma dle Yoshimasy) došlo u 7 žen (tj. 33,33 % z žen, které byly již ve VTOS). K recidivě po 7 a více letech (intermitentní forma) došlo u 5 žen.

Tabulka 24 – Rozložení znaku „interval aktuální recidivy“ u osob v minulosti již trestaných (n = 21)

Interval aktuální recidivy	n
do 1 roku	7
2 roky	2
3 roky	3
4 roky	3
5 let	1
7 let	2
10 let	1
12 let	1
21 rok	1
celkem	21

Zaměření předchozí kriminality

Ze všech již v minulosti soudně trestaných-odsouzených žen ($n = 38$ osob)¹²² k PO i NEPO trestu, šlo u víc než poloviny ($n = 21$ žena, tj. 56 %) v minulosti o trestný čin „nenásilné“ povahy.

Ve skupině „aktuálně násilných pachatelek již v minulosti trestaných“ ($n = 30$) se u poloviny v minulosti objevila odsouzení za násilný čin, u druhé poloviny za nenásilný. Z žen, které se i nyní dopustily „nenásilného činu“, bylo 6 s předešlou také „nenásilnou“ minulostí, u jedné z nenásilných se v minulosti objevilo odsouzení za trestný čin podle §234tr.z.

3.4.2.3 Podsoubor žen odsouzených za „nenásilné“ trestné činy

Tento podsoubor ($n=19$) tvoří ženy odsouzené za trestné činy, při jejichž spáchání nebylo použito násilí (viz přehled na str. 52). Průměrný věk u podskupiny nenásilných pachatelek byl 44 let, tedy vyšší než u násilných pachatelek. Přesto bylo věkové rozmezí, i vzhledem k malé velikosti podsouboru, srovnatelné (od 29 do 67 let). Směrodatná odchylka je rovná 10,42 roku; medián 42 a modus 33 let).

Z 19 pachatelek, které si aktuálně odpykávají trest odnětí svobody za nenásilný trestný čin, má pouze 1 ve své kriminální kariéře odsouzení za trestný čin „násilné“ povahy (konkrétně za loupež), u ostatních, které již odsouzeny v minulosti byly, šlo vždy o nenásilný čin. Celkem 8 z 19 pachatelek již mělo záznam v RT, tedy u 11 odsouzených za nenásilný trestný čin šlo o, v době šetření, prvovězněné, resp. prvopachatelky.

Z anamnestických dat

V úplné rodině (s oběma rodiči nebo v rodině s matkou a nevl. otcem) do 15 let věku vyrůstaly všechny „nenásilné“ pachatelky a své dětství charakterizovaly jako „spokojené“. Výchovu ze strany rodičů jako protektivní („příliš hodně“) označilo 23,53% žen, „normální-výchova jako u ostatních dětí“ hodnotí své rodiče 52,93% žen, dvě ženy uvedly, „že k nim byli rodiče přísní“. Ani jedna z žen neuvedla útěky z domova.

Víc jak ¼ nenásilných pachatelek (27,78%) má vysokoškolské vzdělání, jedna třetina (33,33%) dosáhla středoškolského vzdělání. Jedna z nich je svobodná, rozvedené ženy tvoří polovinu (53,33%), 40% představují vdané „nenásilné pachatelky“. 29,41% uvádí „kontakt s psychiatrickou léčbou“ po 15 roku svého života (což je vyšší podíl než u celého výzk. souboru). Tři ženy uvádí „problémy s alkoholem, bez léčení“ a stejný počet uvedl „opakované užití drog“. Tři ženy uvedly, že jejich sourozenec měl kontakt s Policií („byl trestán“), psychiatrické obtíže v rámci širší rodiny uvádí také tři ženy.

Víc jak ¾ žen (78,21%) neguje možný pokus o sebevraždu ve své minulosti.

¹²² Do následující analýzy vstoupilo pouze 37 žen, u jedné nebyla k dispozici data o povaze její recidivy

Problémy ve výkonu trestu většina (84,21%) nenásilných pachatelek popírá, přesto sebepoškození či pokus o sebevraždu ve VTOS uvedly všechny.

3.4.2.4. Podskupina žen odsouzených za „násilné“ trestné činy

Ve vybrané podskupině žen odsouzených za „násilné“ trestné činy se nakonec neobjevil trestný čin týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě (§ 215 a tr.z.), ublížení na zdraví (§ 221 tr.z. a § 224 tr.z.), zbavení osobní svobody (§ 232 tr.z.) a vydírání (§ 235 tr.z.) i když v celém souboru žen vězněných na víc než 5 let se vyskytovaly a mezi „násilné“ činy patří.

Tabulka 25 – Jednotlivé trestné činy, za které byly odsouzeny ženy z podsouboru „násilných“ pachatelek

tr. zák.	Trestný čin	počet skutků ¹²³
§ 219	vražda	93
§ 220	vražda novorozence	2
§ 222	ublížení na zdraví	8
§ 234	loupež	28

Průměrný věk „násilných“ žen-pachatelek byl 39,25 let (modus 32, sd=10,82). Nejmladší ženě bylo 24 let, nejstarší 65 let.

Z celkem 67 aktuálně vězněných žen za násilný trestný čin nebylo 36 osob dosud souzeno, resp. mají RT bez záznamu (prvovězněné-prvopachatelky). Zbýlých 30 vězněných žen již bylo v minulosti pravomocně odsouzeno, přičemž počet záznamů v RT se pohybuje od 1 až po 10 záznamů (průměrný počet záznamů v RT je 3,57, sd = 2,67; modus = 1).

Jako předchozí odsouzení – nenásilný trestný čin má 15 žen z 30, ve druhé polovině šlo i v minulosti o násilné pachatelky. (pozn. u jedné odsouzené „násilné“ ženy jsem neměli k dispozici potřebná data)

3.4.2.5. Souhrn

Převážná většina zkoumaných žen žila do svých 15 let věku v úplné rodině, z rozvedených rodin pocházela jen malá část (23 %). Pouze zanedbatelná část vyrůstala v náhradní rodinné péči, příp. v instituci. Orientální rodiny zkoumaných žen většinou nejevily známky hrubší disharmonie a obvykle nikdo z rodiny neprodělal psychiatrické léčení a ani se ve významnější míře nevyskytl u rodičů abúzus alkoholu. Stejně tak nebyl nikdo z rodičů u převážné většiny žen soudně trestán. Výchovné praktiky rodičů byly většinou charakterizovány jako „normální“, v menší míře jako „protektivní“ a jen vzácně jako nadměrně přísné.

Poruchy chování v dětství odrážené sníženými známkami z chování, udávanými problémy s učiteli, spolužáky či policií projevovala jen malá část zkoumaných osob. Sociální vývoj většiny zkoumaných žen nejevil žádné nápadnosti. Většina žen měla alespoň dokončené základní vzdělání, téměř 10 % pak vysokoškolské.

¹²³ Jde o součet skutků; některé zkoumané osoby byly odsouzeny za víc trestných činů

Pokud jde o kriminální kariéru zkoumaných žen, pak mírně převládaly osoby bez záznamu v rejstříku trestů, tedy prvopachatelky. Jako trestně právní multirecidivistky bylo možno označit necelou třetinu souboru (26 %). Jen menší část souboru zahájila svou kriminální kariéru ve věku mladistvém (16 %). Průměrný věk v době prvního odsouzení činil 29,5 roku.

Ženy odsouzené za násilné trestné činy byly co do průměrného věku v době šetření mírně mladší než ženy nenásilné.

Průměrná délka aktuálně vykonávaného trestu činila téměř 10 let, tři ženy byly odsouzeny k trestu doživotnímu.

3.4.3. Osobnostní charakteristiky vězněných žen

V této partii je popisována osobnost zkoumaného souboru žen odsouzených k trestu odnětí svobody vyššímu než 5 let tak, jak se odráží v jednotlivých použitých standardizovaných psychodiagnostických technikách.

3.4.3.1. Intelektivé schopnosti (CF 2A)

O technice

Ke zjišťování úrovně intelektových schopností byl použit Cattellův test C F 2 a¹²⁴, který „měří“ tzv. fluidní inteligenci, tj. inteligenci nezávislou na vzdělání či kulturním „pozadí“ zkoumaných osob („culture free“ test). Tato verze neverbálního testu je určena pro běžnou, netříděnou populaci dospělých osob a podchycuje faktor tzv. obecné schopnosti projevující se zejména ve výkonech, které předpokládají přizpůsobení se novým situacím. Zvolená testová metoda je vhodnější než např. Ravenův test, který používá „homogenní testový materiál“, kdy při bodování může dojít k zkreslením způsobených jedním typem specifické úlohy. technika umožňuje vyjádřit výsledek v IQ hodnotách.

Výsledky CF 2A

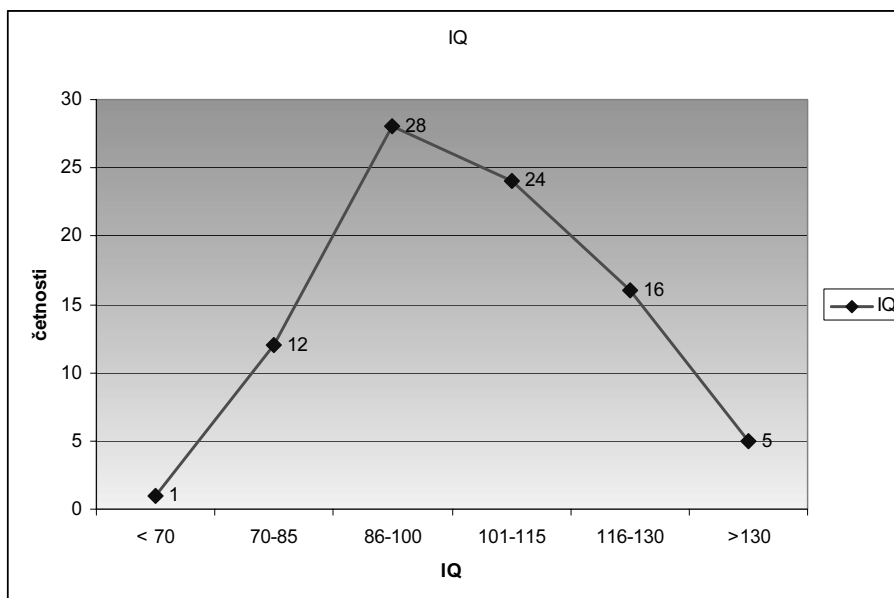
Průměrné IQ zjišťované pomocí C F 2A činí 103, sd = 16,89. To naznačuje mírný posun distribuční křivky inteligence u zkoumaného souboru směrem k vyšším hodnotám (ve srovnání s obecnou populací) a poněkud vyšší rozptyl. Směrodatná odchylka u obecné populace má hodnotu 15. Mírný posun k vyšším hodnotám naznačují i další popisné charakteristiky: modus = 112, medián = 102.

U 32,6% výzkumného souboru (tedy u 1/3 žen) zjištěny hodnoty IQ odpovídající pásmu průměru, podprůměrné hodnoty zaznamenány u necelé ¼ pachatelek (27,9%, tj. 24 žen), výrazný podprůměr u 7% (v abs. č. 6 žen). V pásnu lehkého nadprůměru a nadprůměru 39,5% (tj. 34 žen).

¹²⁴ Cattell, R.B.: C.F 2A- Příručka pro administraci a vyhodnocování testu. Psychodiagnostické a didaktické testy Bratislava 1970

Nebyla zjištěna statisticky významná korelace IQ s proměnnou „násilí“ (Spearmanův koeficient korelace, $\rho = 0,029$; $p > 0,05$). Naopak byla zjištěna statisticky významná záporná korelace IQ s věkem (Pearson, $r = -0,260$; $p < 0,05$), to znamená, že s přibývajícím věkem žen zkoumaného souboru klesá IQ.

Graf 8 – Rozložení IQ u zkoumaného souboru žen ($n = 86$)

3.4.3.2. Osobnostní charakteristiky (MMPI-2)

O technice

Ke zkoumání osobnostních charakteristik žen výzkumného souboru byl využit Minnesotský osobnostní dotazník MMPI-2¹²⁵, který patří k celosvětově nejužívanějším osobnostním testům. Obsahuje celkem 122 škál popisujících osobnost zkoumané osoby z hlediska psychopatologie, poruch regulace chování, prožívaného emočního distresu atd.

V dalším textu budou jednotlivé škály dotazníku rozděleny podle „problémových“ okruhů:

- Standardní klinické škály
- Obsahové škály
- Validizační škály
- Doplnkové škály – vlastnosti osobnosti
- PSY 5
- Poruchy regulace chování

¹²⁵ Hathaway, S.R., McKinley, J.C.: Minnesota Multiphasic Personality Inventory – 2. Testcentrum, Praha 2002

Okruh standardních klinických škál sestává z 10 stupnic původního instrumentu, vytvořeného ve 40. a 50. letech 20. století: 1 – hypochondrie (Hs), 2 – deprese (D), 3 – konverzní hysterie (Hy), 4 – psychopatické odchylky (Pd), 5 – maskulinity – femininity, 6 – paranoie (Pa), 7 – psychastenie (Pt), 8 – schizofrenie (Sc), 9 – hypomanie (Ma) a 10 – sociální introverze (Si).

Výsledky MMPI-2

Výsledky uvedené v tabulce (tab. 26) naznačují obecně zvýšený profil u celého souboru zkoumaných osob. Vzhledem k normativnímu souboru žen vystupují zvláště výrazně zvýšené stupnice schizofrenie a paranoie; horní hranice normy se dotýká stupnice psychopatické odchylky. Je zřejmé, že v souboru delikventních žen s delšími tresty se ve srovnání s – z tohoto hlediska – normální populací zvýšeně objevují osoby podezřivé, nedůvěřivé, uzavřené, citově ploché až emocionálně apatické a náladové. Projevují pocity nedostatečnosti, nejistotu, slabou sebedůvěru a sebeúctu. Jejich sociální dovednosti jsou nedostatečné a interpersonální vztahy postrádají hloubku a citovou angažovanost.

Tabulka 26 – Standardní klinické škály MMPI-2 (průměrné vážené T skóry, kde průměr = 50 a sd = 10)

Standardní klinické škály MMPI-2			
škály	T skóry		
	všechny	násilné	nenásilné
HS	62	64	57
D	62	61	63
HY	55	56	53
PD	64	64	60
MF	49	48	52
PA	67	67	65
PT	62	63	58
SC	68	70	61
MA	63	64	59
SI	61	61	62

všechny = celý soubor 83 osob

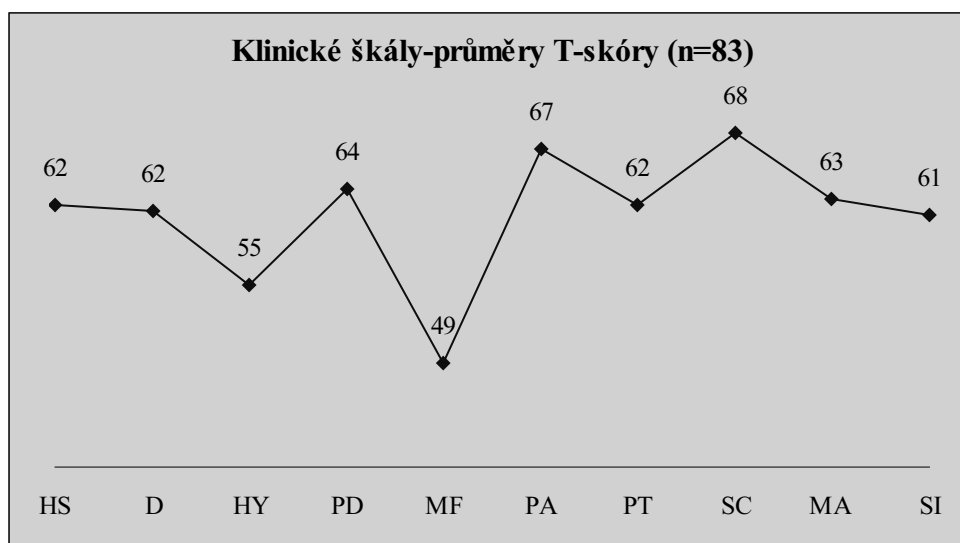
násilné = podsoubor pachatelek násilné trestné činnosti = 66 osob

nenásilné = pachatelky nenásilné trestné činnosti = 17 osob

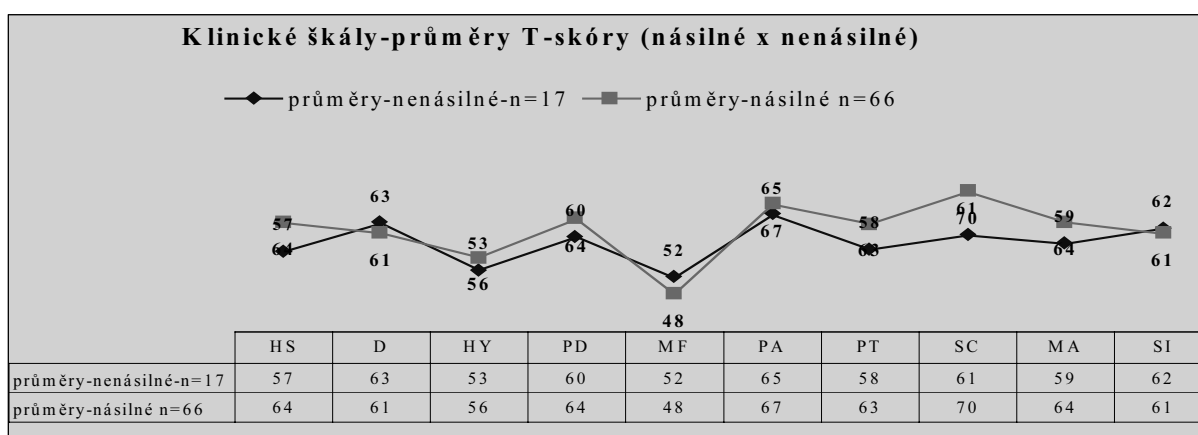
Při srovnání násilných a nenásilných žen výzkumného souboru se pachatelky násilné trestné činnosti vyznačují navíc egocentričností (hypochondrií), impulsivitou (hypomanie) a vyšší citovou plochostí (schizofrenie). Ta vystupuje jako ¹²⁶prominující rys. Pachatelky nenásilné trestné činnosti se více blíží „normální“ populaci, s jediným rozdílem, a sice nedůvěřivostí a podezřavostí. Ta u této skupiny vystupuje jako prominující rys (na hranici normy).

¹²⁶ prominující = vyvýšený, vyčnívající

Graf 9 –Průměrný profil standardních klinických škál u celého souboru zkoumaných osob(n=83)

Graf 10 – Srovnání profilů standardních klinických škál podsouborů násilných a nenásilných osob

Okruh obsahových škál sestává z 15 „nových“ stupnic: ANX – úzkosti, FRS – strachů, OBS – nutkavosti, DEP – deprese, HEA – zájmu o vlastní zdraví, BIZ – bizarních psychických aktivit, ANG – zloby, CYN – cynismu, ASP – antisociálního chování, TPA – chování typu A, LSE – nízké sebeúcty, SOD – sociální nepohody, FAM – problémů v rodině, WRK – poruch pracovního výkonu a TRT – negativních postojů k terapii.

Tabulka 27 – Obsahové škály MMPI-2 (průměrné T skóry)

Obsahové škály MMPI-2			
T skóry			
škály	všechny	násilné	nenásilné
ANX	68	67	69
FRS	60	60	60
OBS	66	66	64
DEP	70	70	69
BIZ	68	68	66
ANG	63	63	61
CYN	70	70	70
ASP	72	72	69
LSE	69	69	68
SOD	48	48	49
FAM	65	66	62
WRK	68	69	67
HEA	71	73	66
TPA	63	63	65
TRT	71	71	71

všechny = celý soubor 83 osob

násilné = podsoubor pachatelek násilné trestné činnosti = 66 osob

nenásilné = pachatelky nenásilné trestné činnosti = 17 osob

Prakticky všechny škály oblasti vnitřních symptomů – s výjimkou stupnice mnohočetných obav (FRS) – jsou u celého souboru zkoumaných žen i u obou podsouborů zvýšeny nad normu. Promíná škála nadměrného zájmu o vlastní zdraví (u celého souboru a u podsouboru pachatelek násilných trestných činů), u nenásilných škála deprese (zejména dysforie). To naznačuje přítomnost určité „demoralizace“, tj. psychické nepohody. U pachatelek násilných trestných činů vystupuje zřetelně nadměrná orientace na sebe, egocentričnost a manipulativní tendence. Ve škále mnohočetných obav se celý soubor i oba podsoubory blíží normě. Zvýšená úzkost či deprese může ovšem též do jisté míry odrážet aktuální stav zkoumaných osob, může být určitým důsledkem dlouhodobého uvěznění.

V oblasti vnějších agresivních tendencí promíná stupnice antisociálních tendencí, těsně sledovaná škálou cynismu. Přítomnost zvýšených antisociálních tendencí u zkoumaných osob nepřekvapuje. Na zvýšení skóre v této škále se nejvíce podílejí násilné ženy svým antisociálním chováním. Oba podsoubory mají ovšem nad normu zvýšené skóre i ve stupnici antisociálních postojů.

Pokud jde o oblast sebepojetí, mají oba podsoubory i celý soubor zřetelně sníženou sebeúctu. Ta se projevuje nízkým sebehodnocením, nízkou sebedůvěrou, pasivitou ve vztazích, přecitlivělostí na kritiku a odmítnutí. Tyto osoby se necítí dobře, pokud o nich druzí hovoří v dobrém.

V oblasti obecných (rodinných, pracovních apod.) problémů promíná škála negativních postojů k terapii, což naznačuje zvýšenou „odolnost“ vůči – i penitenciárnímu – zacházení. Takové osoby se nerady svěřují se svými problémy, nevyhledávají pomoc a rezignují na změnu chování v žádoucím směru. Snadno se vzdávají a jsou lhostejné vůči svým případným potížím. Z tohoto hlediska se jejich individuální kriminální predikce jeví jako spíše nepříznivá. Základním problémem v této oblasti je jejich nízká motivace ke změně, založená

zřejmě na nedostatečné sebedůvěře. Právě na tento problém by se mělo zaměřit specializované resocializační úsilí v podmínkách výkonu trestu odnětí svobody. Oba podsoubory (i celý soubor) mají též problémy s pracovní výkonností. Jejich postoje k práci jsou spíše negativní a při potížích se snadno vzdávají. I tyto problémy mohou souviset s jejich nízkou sebedůvěrou.

Okruh validizačních škál naznačuje postoj zkoumaných osob k vyšetření dotazníkem a – pravděpodobně – i k vyšetření obecně. Ke „starým“ stupnicím NV – nevím, nemohu říci; L – lži skóru; F – škále detekující atypické či neobvyklé reakce a K – míře defenzivity, přibýly v MMPI-2 škály nové: F_B – detekce atypických či neobvyklých reakcí v druhé části dotazníku; F_p – indikátor málo frekventovaných reakcí nezávislý na psychopatologii; TRIN – indikátor nekonzistence souhlasných reakcí; VRIN – indikátor nekonzistence variabilních reakcí; S – škála mimořádně pozitivní sebezprezentace.

Tabulka 28 – Validizační škály MMPI-2 (průměrné T skóry)

Validizační škály MMPI-2			
škály	T skóry		
	všechny	násilné	nenásilné
NV	4	4	2
L	54	54	51
F	80	82	72
K	35	35	34
FB	77	79	72
VRIN	60	60	62
TRIN	62	62	62
FP	77	79	68
S	33	33	33

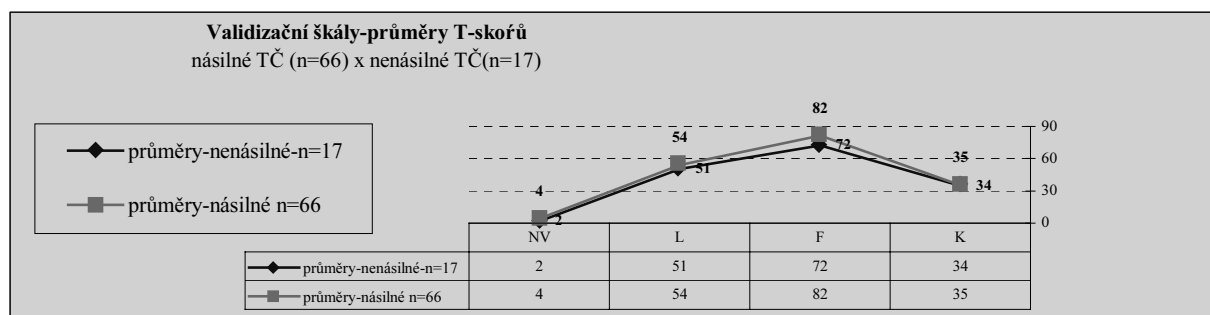
všechny = celý soubor 83 osob

násilné = podsoubor pachatele násilné trestné činnosti = 66 osob

nenásilné = pachatelky nenásilné trestné činnosti = 17 osob

Profil celého souboru i obou podsouborů naznačuje celkem silnou tendenci zkoumaných osob agravovat (zveličovat) vlastní potíže a problémy. Nízký skór ve škále S je v souladu s průměrným skórem ve škále L. Zkoumané osoby nejeví tendenci k neadekvátně pozitivní sebezprezentaci. Jejich reakce (souhlasné i variabilní) jsou konzistentní. Srovnání všech F škál naznačuje, že zjištěný sklon k agravaci problémů není způsoben skutečnými potížemi, nýbrž spíše snahou vyvolat pozornost, příp. péči okolí.

Graf 11 – Srovnání profilů standardních validizačních škál u podsouborů násilných a nenásilných osob

Graf naznačuje prakticky shodný profil pro oba podsoubory. Profil má tvar střechy, což odpovídá uvedené tendenci k agravaci.

Oblast doplňkových škál zahrnuje řadu vlastností osobnosti, které nemusejí souviset s případnou psychopatologií. Zahrnuje celkem 11 stupnic: A – úzkost; R – potlačení; Es – sílu Ega; Do – dominanci; Re – sociální odpovědnost; GM – maskulinní roli; GF – femininní roli a škály podoblasti generalizovaného emočního stresu: Mt – vysokoškolskou maladjustaci; PK – posttraumatickou stresovou poruchu – Keane; PS – posttraumatickou stresovou poruchu – Schlenger; MDS – distres v manželství.

Tabulka 29 – Doplňkové škály MMPI-2 – vlastnosti osobnosti (průměrné T skóry)

škály	Doplňkové škály MMPI-2		
	T skóry		
	všechny	násilné	nenásilné
A	70	70	68
R	44	44	47
Es	32	31	34
Do	33	31	41
Re	33	32	38
GM	38	38	38
GF	36	35	41
Mt	67	67	68
PK	71	72	69
PS	72	73	68
MDS	73	67	75

všechny = celý soubor 83 osob

násilné = podsoubor pachatelů násilné trestné činnosti = 66 osob

nenásilné = pachatelky nenásilné trestné činnosti = 17 osob

Zvýšená úzkost, odrážena vysokým skórem ve škále A, u zkoumaných osob byla již popsána v předchozích partiích. Welshova škála A bývá někdy nazývána „první faktorem“ MMPI, a to proto, že bývá konzistentně nalézána ve faktorově analytických výzkumech operujících se standardními klinickými stupnicemi. Osoby se zvýšenými skóry v této škále obvykle prožívají relativně značnou nepohodu, bývají deprimované a – jak název říká – úzkostné.

Pro celý zkoumaný soubor – i pro oba podsoubory – je charakteristické slabé Ego, tedy nedostatečná kontrola chování realitou (na základě zpětné vazby), submisivita v interpersonálních vztazích (s výjimkou nenásilných, jejichž dominance se blíží průměru) a nízká sociální odpovědnost. Nespolehlivost, neschopnost akceptovat následky vlastního chování a nedůvěryhodnost, jsou obecně známé charakteristiky kriminální populace. Proto jejich výskyt u zkoumaných žen nepřekvapuje.

Míru akceptace rodových rolí naznačují škály GM (maskulinní role) a GF (femininní role). Zatímco relativně (nevýznamně) nízký skóre ve škále GM je u této populace vcelku očekávatelný, může překvapovat též nízký skóre ve škále GF, zejména u podsouboru násilných osob. To naznačuje jejich menší senzitivitu a určitou míru akceptace antisociálního chování.

Výsledky v obou škálách diagnostikujících posttraumatickou stresovou poruchu jsou v souladu s již opakovaně popisovanou úzkostí, nepohodou, dysforií. Škála distresu

v manželství naznačuje poruchové partnerské vztahy. Poněkud překvapivá – z hlediska teorie – je vyšší míra distresu zjišťovaná u nenásilných osob.

Okruh obecné psychopatologie osobnosti (PSY – 5) obsahuje celkem 5 škál: AGGR – agresivity; PSYC – psychoticismus; DISC – nedostatečné sebekontroly; NEGE – negativní emocionalita/neuroticismu; INTR – introverze/nízké pozitivní emocionalita.

Tabulka 30 – Škály obecné psychopatologie osobnosti (PSY-5) MMPI-2 (průměrné T skóry)

PSY 5 – psychopatologie osobnosti			
škály	T skóry		
	všechny	násilné	nenásilné
AGGR	60	61	55
PSYC	69	69	67
DISC	59	60	54
NEGE	69	69	69
INTR	55	55	53

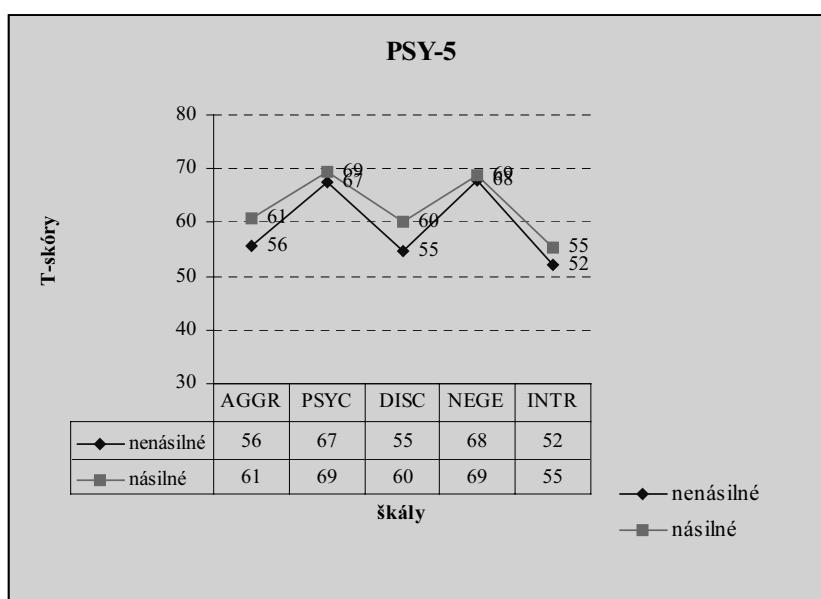
všechny = celý soubor 83 osob

násilné = podsoubor pachatelek násilné trestné činnosti = 66 osob

nenásilné = pachatelky nenásilné trestné činnosti = 17 osob

Osoby zkoumaného souboru jako celku nemají zvýšený skór ve škále agrese, nicméně lze pozorovat jistý rozdíl ve „prospěch“ podsouboru násilných žen. Vzdělání skóre přesahující hranici normy je patrný u stupnice psychoticismus, který zřejmě – spíše než skutečný psychoticismus – naznačuje vztahovačnost, nerealistická očekávání a obecně odtržení od reality. Stabílně vysoký skór ve škále NEGE u obou podsouborů lze interpretovat jako dispozici prožívat obecně negativní pocity, sklon k pesimismu, nízkou výkonnost a tendenci k somatickým steskům. V této souvislosti je pravděpodobný abúzus alkoholu.

Graf 12 – Srovnání profilů škál obecné psychopatologie osobnosti u podsouboru násilných a nenásilných žen

Poslední okruh škál MMPI-2 zahrnuje stupnice postihující poruchy regulace chování: Ho – hostility; O–H – nadměrné kontroly hostility; MAC-R – alkoholismu (Mac Andrew); AAS – manifestního návykového chování; APS – návykového potenciálu.

Tabulka 31 – Škály poruch regulace chování MMPI-2 (průměrné T skóry)

škály	Stupnice poruch regulace chování		
	T skóry		
	všechny	násilné	nenásilné
Ho	68	67	68
O – H	43	44	41
MAC-R	68	69	65
AAS	74	70	75
APS	52	54	51

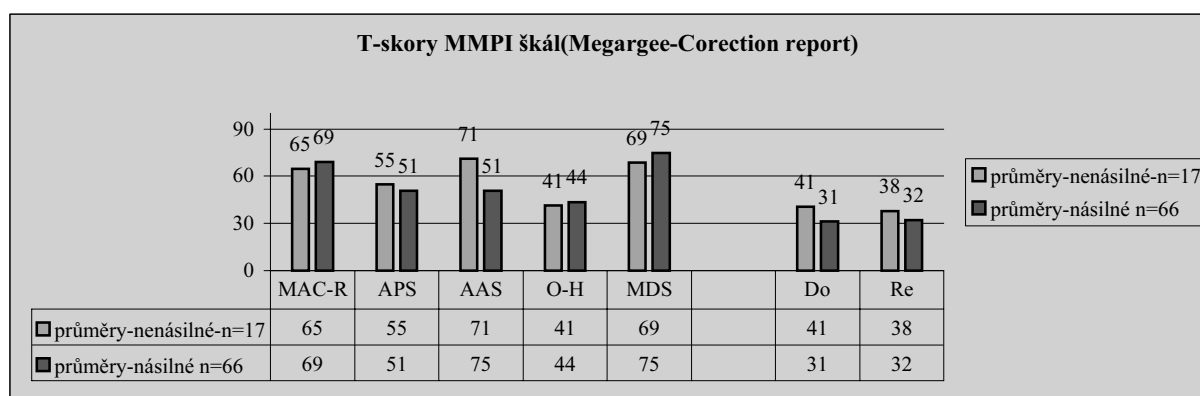
všechny = celý soubor 83 osob

násilné = podsoubor pachatele násilné trestné činnosti = 66 osob

nenásilné = pachatelky nenásilné trestné činnosti = 17 osob

Zřetelně vysoký skór ve škálách AAS a MAC-R naznačuje, že oba podsoubory (a tedy i celý výzkumný soubor) sdělují manifestní návyková chování, tedy problémy s alkoholem, příp. drogami. Doprovodnými příznaky jsou ovšem impulsivita, neinhibovanost, sklon ke zlobným afektům, antisociální chování a problémy v mezilidských vztazích, zejména s blízkými osobami. Nikoli náhodou zařadil Megargee tyto dvě stupnice do standardní diagnostické procedury doporučované pro korektivní zacházení s vězni:

Graf 13 – Srovnání profilů škál standardní diagnostické procedury secundum Megargee, u podsouboru násilných a nenásilných žen

Konfigurace škál v grafu 13 u zkoumaných podsouborů žen naznačuje zvýšenou pohotovost k antisociálnímu chování, v jehož genezi se ve zvýšené míře uplatňuje impulsivita, neinhibovanost, neodpovědnost, nikoli však nadměrná kontrola hostility.

Škála nadměrné kontroly hostility O – H byla vytvořena Megargeem k diferenciaci kriminálních agresorů – pachatelů úmyslných usmrcení¹²⁷. Lehce podprůměrný skór u žen zkoumaného souboru naznačuje, že by měly patřit spíše k nedostatečně se kontrolujícím

¹²⁷ Megargee, E.I.: Undercontrolled and Overcontrolled Personality Types in Extreme Antisocial Aggression. Psychol. Monographs, 80, 1966, 3

typu. To je ostatně v souladu s výsledky ostatních škál tohoto okruhu. Spojení nedostatečné kontroly hostility a zvýšené hostility naznačuje sklon k agresivním reakcím i na méně významné podněty. Agrese přitom nemusí vždy nabývat podoby přímého, fyzického násilí. Může mít formu např. verbální – hádavost, sklon ke konfliktům, hyperkritičnost vůči okolí, podrážděnost apod.

3.4.3.2.1. Souhrn

Zkoumaný soubor obsahuje vyšší počet osob s nadprůměrnou neverbální inteligencí, než by bylo možno očekávat u znaku, pro nějž je typické normální, tj. Gaussovo rozložení v obecné populaci. Zjištěný pokles IQ s přibývajícím věkem může být způsoben ovšem i nedostatečným zřetelem testu k přirozené deterioraci kognitivních funkcí.

Pokud jde o osobnostní charakteristiky, pak ve srovnání s – z tohoto hlediska – normální, tj. netrestanou populací, jsou ženy výzkumného souboru více podezíravé, nedůvěřivé, citově ploché. Manifestují pocity nedostačivosti, nízkou sebedůvěru a sebeúctu. Jejich interpersonální vztahy jsou povrchní a obecně se málo citově angažují. Pachatelky násilné trestné činnosti jsou navíc egocentrické a mají sklon k manipulacím.

Pro psychický stav žen výzkumného souboru je typická „demoralizace“, prožitky nepohody, dysforie (rozlady), deprimovanost.

Mají sklon klást zvýšený odpor vůči penitenciárnímu zacházení, jsou málo vstřícné, pokud jde o terapii, což je způsobeno malou motivací ke změně. Jejich individuální kriminální predikce bude spíše nepříznivá. Při psychologickém vyšetření projevují sklon zveličovat své potíže a tak přitáhnout zvýšenou pozornost okolí.

Jsou podřídivé – zejména pachatelky násilné trestné činnosti – nespolehlivé, nerealistické a neberou ohled na následky svého chování.

Jejich pesimismus, nízká motivovanost ke změně, slabá výkonnost, vše prostupující pocity nepohody a sklon snadno se vzdávat při prvních potížích může být způsoben jejich nedostatečnou sebedůvěrou a nízkým sebehodnocením.

Hůře se ovládají, jsou proto v chování impulsivní a mají sklon k návykovým chováním.

3.4.3.3. Osobnostní styl a poruchy osobnosti (PSSI)

O technice

Ke zkoumání stylu osobnosti a jejích případných poruch byl využit Kuhlův a Kazénův dotazník PSSI. Tento instrument je koncipován jako sebeposuzovací inventář a slouží – jak již bylo řečeno – k postižení stylů osobnosti, které odrážejí v nepatologické formě poruchy

osobnosti popsané v DSM-IV¹²⁸ (resp. MKN-10¹²⁹). Ve vyhraněné podobě je pak příslušný styl osobnosti jedním z příznaků odpovídající poruchy.

J. Kuhl, autor testu, považuje za *důležité vlastnosti osobnosti* sebejistotu a nedůvěřivost, (protože například jistá nedůvěra chrání před bezhlavým podnikáním), rezervovanost, sebekritičnost a pečlivost. *Optimální osobnost* je optimistická, ctižádostivá a kritická. Být kritický je schopnost postavit se jak ke svému dílu pozitivně a přivolat změnu, tak být kritický i k druhým, znamená dosáhnout možnosti změn a náprav. Temperamentová složka osobnosti znamená být loajální, impulsivní, příjemný, klidný a ochotný.

Výsledky PSSI

Tabulka 32 – Průměrné T skóry ve škálách dotazníku PSSI

PSSI	DS	PN	SZ	SN	NT	ST	RP	NR	NG	ZS	BL	HI	DP	OB
celkem	63,12	62,49	56,02	53,74	57,69	59,35	61,94	56,40	63,98	58,77	57,73	56,64	54,02	59,69
nenásilné	62,11	61,37	54,63	55,16	57,63	60,16	62,47	57,58	61,37	59,74	57,21	56,37	52,37	59,26
násilné	63,42	62,82	56,43	53,32	57,71	59,11	61,78	56,06	64,74	58,49	57,88	56,72	54,51	59,82

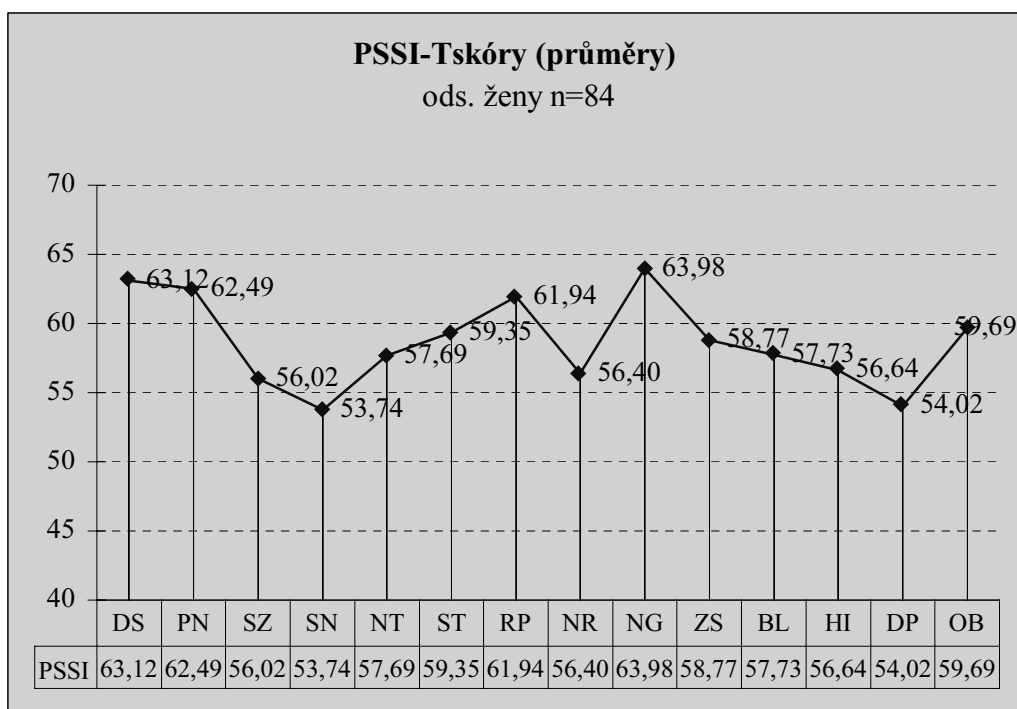
Celkově vyšších hodnot v profilu dosahují odsouzené ženy ve škále zahrnující projevy tzv. kritického motivačního typu/stylu a pasivně agresivní, příp. negativistické poruchy osobnosti. (T = 63,98; sd = 7,96). V této škále byly hodnoty podskupiny „násilných“ odsouzených žen o 1,5 směrodatné odchylky vyšší (T = 64,74) než u normy.

Tento styl se vyznačuje flegmatickým temperamentem, vzniká dojem lhostejnosti vůči událostem vnějšího světa, která se projevuje jako všeobecná pasivita, i v takových situacích, v nichž se obvykle očekává aktivita (např. při pokynech autority). Pasivní chování se spojuje s kritickým postojem, který v „nepatologické podobě“ zahrnuje „zdravou“ skepsi vůči podnětům přicházejícím od druhých. Hlavní rysy poruchy jsou pasivní odpor vůči výkonovým požadavkům v sociální i např. profesní oblasti a nepodložený předpoklad těchto jedinců, že jsou nepochopeni, že se s nimi zachází nespravedlivě, že jsou vázáni nadměrnými povinnostmi atd. Tito jedinci vyjadřují svůj odpor nepřímou, např. taktikou odkladů, otálením a „zapomínáním.“ V DSM-III jsou tyto symptomy zařazeny pod pojem „pasivně-agresivní“ poruchy. Jejich strategie chování může nabývat podoby pasivní rezistence, na povrchu budí dojem přizpůsobivosti, sabotují a mění pravidla. Přesvědčení o druhých se podobá postoji: *druzí mne kontrolují, jsou dominantní a druzí omezují moji svobodu*. Pro silnou fixaci těchto osob na sebe sama, jim připadá těžké, aby se přizpůsobily tomu, co očekávají nebo požadují druzí.

¹²⁸ Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (4th ed.). Washington, American Psychiatric Association, 1994, pp. 629-675

¹²⁹ Mezinárodní klasifikace nemocí, 10. revize. Duševní poruchy a poruchy chování. Ženeva, WHO. Česky: Praha, Psychiatrické centrum, 1992, pp. 175-186

Graf 14 – Profil celého výzkumného souboru v dotazníku PSSI (T skóry; n = 84)

Druhou „nejvyšší“ hodnotu je možné najít u škály, kterou charakterizuje motivační styl sebejistý, ve vyhraněnější podobě disociální poruchy osobnosti ($T = 63,12$, $sd = 8,26$)¹³⁰. K hlavním rysům stylu zachyceného touto škálou patří sebejisté, v patologickém vystupňování bezohledné prosazování vlastních cílů, sebejisté (příp. zraňující a ponižující) chování vůči druhým. Disociální porucha se vyznačuje bezohledným a asociálním chováním, jakož i chybějícími pocity viny při porušování norem. Tito jedinci nejsou s to předvídavě plánovat a nedovedou se přizpůsobovat právním normám společnosti.

Vystupňované sebevědomí se v tomto pojetí vysvětluje tlumením negativní emotivity: protiregulační snížení negativních emocí, které se aktivují při akutním ohrožení nebo podmíněným spouštěcím impulsem strachu, je spojeno s vytvářením koherentních sebereprezentací¹³¹ („sebeuvědomění“), zprostředkujících integrovanou reprezentaci vlastních přání a potřeb a potlačujících pocity, které neodpovídají takovým sebereprezentacím. Je otázkou, zda toto modulační působení je vázané na předmět, tzn. omezené na ohrazené podněty, nebo zda nastupuje globálně.

Důraz na sebejistotu ve smyslu „vystupňovaného pocitu vlastní hodnoty“, prosazování se a lhostejnost k druhým. Jejich postoj k okolí charakterizuje přesvědčení, že za všechny nezdary a problémy, které mají mohou ti druhí (svůj problém chápou jako neschopnost druhých lidí akceptovat je).

¹³⁰ pozn.: u odsouzených za § 219 tr.z. a § 220 tr.z. ($n = 46$) byla průměrná hodnota T rovná 61,78; celkově u podskupiny „násilných“ byla hodnota 63,42.

¹³¹ projevy sebereflexe (poznání sebe sama) na úrovni jednání s druhými lidmi (např. zastrašování, sebepovyšování, pokorné chování apod.)

Třetí stupnicí, jejíž průměrné hodnoty byly o jednu směrodatnou odchylku nad normou, je škála nedůvěřivý styl a tomu odpovídající paranoidní porucha osobnosti.

Položky této škály zachycují osobnostní styl charakteristický výrazným prožíváním vlastních záměrů a snahou dopátrat se záměrů druhých a ohradit se proti nim. Jedinci s tímto osobnostním stylem se jen váhavě svěřují druhým lidem a pochybují o loajalitě druhých, v patologickém vystupňování pochybují často bezdůvodně o loajalitě druhých, i přátel a spolupracovníků. Paranoidní jedinci mají pocit, že jsou druhými využíváni a znevýhodněni, chovají dlouho zášť vůči druhým nebo nedovedou odpustit. Jejich emoční ladění je převážně negativní a napjaté a může vést k projekci vlastních konfliktů a nepřátelství na jiné osoby; v sociálních interakcích působí nepříznivě neústupnost, necitlivost k druhým a koncentrace na sebe. Jednání druhých lidí interpretují jako záměrně ponižující, znehodnocující nebo ohrožující. „Tendence k externalizování“ je podporována slabým sklonem pochybovat o vlastním přesvědčení, kterou předpokládáme u všech stylů a poruch, s dispozicí k sestupné regulaci záporné emotivity. Komponenta „nedůvěry“ je zde chápána jako „emergentní“ následek emoční distance vůči druhým lidem (určitá schizoidní komponenta) a zvláště silně rozvinutých potřeb uznání, statusu a autonomie, včetně zvýšeného příklonu k zčásti nerozvinutým sebeprezentacím (disociální komponenta). Tento disociální podíl u paranoidního typu se projevuje více v prožívání (nedůvěra, negativní hodnocení, pohrdání, potlačená agrese) než v chování vyznačujícím se sebeprosazováním nebo bezohledností. Charakterizuje je například nadměrná citlivost k negativnímu hodnocení od druhých, neschopnost odpustit „reálné či předpokládané“ bezpráví, sklon ke zdůraznění vlastní osoby, nadměrný důraz na osobní práva a jejich vymáhání a ve vztahu k ostatním lidem dominuje podezřívavost, vztahovačnost, sklon k nesprávné interpretaci jejich chování.

3.4.3.3.1. Souhrn

Pokud jde o styl, příp. poruchu osobnosti, pak ve srovnání s – z tohoto hlediska – normální, tj. netrestanou populací, prezentují ženy výzkumného souboru častěji kritický motivační styl, příp. pasivně agresivní či negativistickou poruchu osobnosti. Jejich pasivní chování se spojuje s kritickým postojem vůči druhým. Nálada takových osob nabývá podoby resentimentu. Pasivně agresivní jedinci se cítí obecně nepochopeni, stále přetěžováni nadměrnými a nespravedlivými požadavky a svůj odpor vůči nim (a okolí) projevují nepřímo – záměrným zapomínáním, otálením, pasivní rezistencí. Negativismus má podobu přesvědčení, že druhým se daří lépe, schválnostmi apod.

Koncept zvýraznění nadměrné sebejistoty do disociality se ve světle (nejen) výsledků MMPI-2 jeví jako sporný. Vcelku nepřekvapuje zvýšená míra disociality u delikventních žen, nadměrné sebejistotě – jak již bylo řečeno – odporují poznatky shromážděné MMPI-2.

Zvýšená nedůvěřivost (s možností přerůstání do paranoidní poruchy osobnosti) u zkoumaného souboru byla konstatována již v předchozí partii. Je nepochybné, že k vzrůstu nedůvěřivosti může přispět též situace trestního stíhání, kterou ženy výzkumného souboru v minulosti alespoň jednou prošly a také situace stálého dohledu a hrozby potíží typická pro inkarceraci.

3.4.3.4. Osobnost – adaptační předpoklady (CTI)

O technice

Ke zkoumání schopnosti přizpůsobit se prostředí a na tomto základě úspěšně jednat byl využit dotazník konstruktivního myšlení CTI¹³². Tento inventář „měří“ tzv. experienciální inteligenci, tj. schopnost – složenou z řady dílčích vlastností osobnosti – adaptivního a úspěšného jednání. Pojem intelligence v této souvislosti není příliš vhodný, autor testu zřejmě při jeho volbě poněkud podlehl módnímu – a silně zavádějícímu – trendu označovat jím téměř každou osobnostní charakteristiku. Přehled škál napovídá, že jde o směsici rozmanitých vlastností, dílem z oblasti kognitivních procesů (různé druhy myšlení), dílem ze sfér jiných (sebe přijetí, nepřecitlivělost, nedůvěřivost, tolerantnost apod.), které však nepochybně mohou ovlivňovat v konkrétních situacích rozhodovací procesy individua a přispívat tak k volbě vhodné (adaptivní) či nevhodné (maladaptivní) strategie jednání. Samotný test tak umožní nahlédnout do složitých adaptačních mechanismů osobnosti. Autor manuálu testu CTI pojem experienciální inteligence nijak nedefinuje. Charakterizuje však pojem blízký, a sice *experienciální soustava*, tím, že „je založena na bezprostředním učení a své postupy vyvozuje ze životních zkušeností jedince. Její „schémata“ ... jsou východiskem pro jeho porozumění světu a pro řízení svého chování v něm“ (p.7). Podle autora mají tuto soustavu s člověkem společnou všichni „vyšší živočichové.“

Dotazník obsahuje celkem 24 škál uspořádaných do hierarchické soustavy podle míry jejich obecnosti: nejobecnější je stupnice GCT – globální konstruktivní myšlení. Na nižší úrovni obecnosti je 6 škál: EC – emocionální zvládnutí; BC – behaviorální zvládnutí; PST – osobní pověřené myšlení; CT – kategorické myšlení; ET – esoterické myšlení; NO – naivní optimismus. Téměř každá z těchto šesti škál obsahuje dílčí stupnice:

- EC obsahuje SA – sebe přijetí; ANO – nepřítomnost přehnaného zobecňování nepříjemných zkušeností; NS – nepřecitlivělost; AOD – neulpívavost.
- BC zahrnuje PT – pozitivní myšlení; AO – orientaci na akci; CN – svědomitost.
- PST nemá dílčí stupnice.
- CT sestává z PD – polarizované myšlení; DOO – nedůvěřivost; NT – netolerantnost.
- ET je tvořena BU – víra v neobvyklé; FST – konvenční pověřivost.
- NO obsahuje OO – přehnaný optimismus; ST – stereotypní myšlení; PO – pollyanské¹³³ myšlení.

Dotazník má navíc dvě stupnice zjišťující validitu: VA – validita; DF – defenzivita. Šest stupnic střední úrovně obecnosti (EC, BC, PST, CT, ET a NO) je určeno k měření základních způsobů, jimiž lidé konstruktivně či destruktivně myslí. Dílčí stupnice či složky hlavních stupnic popisují zvláštní druhy automatických konstruktivních či destruktivních způsobů myšlení, jako např. pozitivní myšlení, ulpívání na nešťastných událostech v minulosti, kategorické rozlišování lidí a událostí, způsoby myšlení, které podporují účinné jednání, anebo mu brání, jako např. orientace na akci, svědomitost, stereotypní myšlení.

¹³² Epstein, S. v překladu Balcara, K.: CTI. Dotazník konstruktivního myšlení. Praha, Testcentrum, 2004

¹³³ podle literární postavy naivní přesvědčení o tom, že každý je dobrý

Za „žádoucí“ hodnoty lze považovat vyšší skóry u stupnic „globální konstruktivní myšlení“ (GCT), „emocionální zvládání“ (EC) a „behaviorální zvládání“ (BC) a u jejich dílčích stupnic. Nízké skóry jsou pak žádoucí u stupnic „osobní pověřené myšlení“ (PST), „kategorické myšlení“ (CT), „ezoterické myšlení“ (ET) a „naivní optimismus“ (NO).

Výsledky CTI

Prakticky všechny škály dotazníku CTI se u výzkumného souboru, a u obou podsouborů, pohybují v mezích průměru. Na jeho horní hranici jsou pouze dvě stupnice, a sice CT (kategorické myšlení) a DOO (nedůvěřivost), která jakožto subškála zřejmě nejvíce přispívá k jeho zvýšení.

Tabulka 33 – Profil celého souboru (n = 85) a obou podsouborů – násilného (n = 66) a nenásilného (n = 19) ve škálách dotazníku CTI (průměrné vážené T skóry)

CTI			
škály	T skóry		
	nenásilné	násilné	celkem
GCT	52,30	50,35	50,79
EC	50,42	49,35	49,59
SA	50,12	48,97	49,23
ANO	51,41	49,26	49,76
NS	49,98	51,78	51,37
AOD	50,27	47,50	48,13
BC	58,91	55,86	56,55
PT	54,55	53,51	53,75
AO	57,85	55,22	55,82
CN	58,02	56,38	56,73
PST	53,33	53,03	53,09
CT	55,76	58,68	58,02
PD	56,58	58,37	57,96
DOO	56,31	60,67	59,69
NT	46,27	44,59	44,98
ET	55,15	55,20	55,19
BU	54,96	54,58	54,66
FST	54,37	54,61	54,56
NO	57,17	55,89	56,18
OO	54,84	56,11	55,83
ST	57,95	55,45	56,02
PO	53,92	52,04	52,47
DF	53,21	54,99	54,59
VA	46,82	41,12	42,42

Zvýšení škály CT bývá interpretováno jako „sklon vnímat svět černobíle“ a přehlížet jemnější rozdíly. Určitý „strnulý“ způsob myšlení spolu se sklonem seskupovat události a lidi do širokých kategorií, disponuje osoby tohoto typu ke zjednodušeným řešením a k předsudkům. Těm, kteří nejsou jako oni, nedůvěřují a nesnášejí je. Kategoricky rozlišují lidi a události.

Mohou mít také sklon k pocitům znechucení a hněvu, zvláště když jejich očekávání a stereotypy jsou narušovány. Z pozitivní stránky napomáhá kategorické myšlení rychlému a rozhodnému jednání.

Škála CT je tvořena třemi dílčími subškálami, z nichž jsou u zkoumaného souboru mírně zvýšeny dvě, a sice: *polarizované myšlení* (PD) a *nedůvěřivost* (DOO). Polarizované myšlení označuje určitý způsob zpracování informací, totiž tendenci uvažovat v extrémech. Sklon seskupovat lidi do širokých kategorií, zvláště když jde o rozdíl mezi vlastní skupinou a jinými skupinami, vede k tomu, že člověk pak má také sklon vnímat druhé skupiny jako zdroj ohrožení a tím i jako terč své agrese. Nedůvěřivost se vztahuje k obsahu myšlení. V subškále nedůvěřivosti skórovaly odsouzené ženy nejvýše. Položky této subškály zjišťují, nakolik lidé pokládají ostatní za nedůvěryhodné a vidí v nich potenciální ohrožení. Vyšší nedůvěřivost žen zkoumaného souboru je potvrzována i jinými použitými testy (viz dříve).

Vysoké skóry „kategorického myšlení“ jsou interpretovány jako znak sklonu ke hněvu a nedůvěře, stejně jako polarizovaného myšlení.

3.4.3.5. Osobnost – psychodynamické aspekty (CAE a FDT)

CAE – Chromatický asociační experiment

Chromatický asociační experiment¹³⁴ manželů Ščepichinových je technika využívající volby barev ke zjišťování osobních preferencí, postojů k okolí a některým hodnotám a příp. vnitřních konfliktů ve vztahu k různým oblastem života. Využívá spojení vnímání a prožívání barev a pojmů, kterým jedinec přisuzuje nějaký význam, důležitost nebo vzpomínku. Samotné využití barev jako prostředku psychologické diagnostiky nabízí analogii CAE se skupinou tzv. barvových testů, ale CAE zahrnuje navíc diagnostiku na základě hierarchizace dvanácti užitých barev jako dílčí kritérium posuzování osobnosti. Pro potřeby výzkumu jsme použili modifikovanou verzi CAE.

Výsledky CAE

Individuální preference (hierarchie) barev. Tmavě modrá a světle červená patřily u obou skupin k „sympatickým“ barvám. Za zmínku stojí umístění tmavě zelené barvy na 4.-5.místě, což nebývá v běžné populaci. Mezi spíše odmítané barvy v našem souboru žen patřily tmavě hnědá a černá (na poslední místo byla nejčastěji vybírána černá 50krát u 84 odsouzených). Zajímavé je nízké umístění oranžové barvy a případně i světle hnědé. Při porovnání

¹³⁴ Ščepichin, V. a kol.: Chromatický asociační experiment. Horkel, Trnávka 1995.

jednotlivých pořadí (umístění) barev, jak je odsouzené ženy seřadily podle oblíbenosti, je mezi „násilnou“ a „nenásilnou“ skupinou rozdíl v umístění světle zelené barvy. U „nenásilných“ obsadila 4.–5.místo, tedy objevila se v „horních“ pozicích, zatímco u „násilných“ se umístila kolem 6. místa (tedy v druhé polovině).

Tabulka 34 –Pozice (umístění) jednotlivých barev u celého souboru a u obou podsouborů

Průměrná pozice jednotlivých barev			
barva	násilné	nenásilné	celý soubor
TMAVĚ MODRÁ	3,77	4,47	3,93
SVĚTLE ČERVENÁ	4,69	4,11	4,57
TMAVĚ ZELENÁ	5,06	4,11	4,85
SVĚTLE MODRÁ	5,54	5,11	5,45
FIALOVÁ	5,32	6,94	5,67
SVĚTLÉ ZELENÁ	6,34	4,63	5,95
ŽLUTÁ	6,20	5,72	6,10
TMAVĚ ČERVENÁ	6,43	6,44	6,43
ORANŽOVÁ	8,05	7,89	8,01
SVĚTLÉ HNĚDÁ	8,22	7,94	8,16
TMAVĚ HNĚDÁ	8,89	9,61	9,05
ČERNÁ	9,34	10,61	9,61

Frekvence užití barev (f%) poskytuje informaci, kolikrát byla jednotlivá barva u podnětových slov v testu užitá (četnost užití barvy při výběru pro jednotlivá slova). Lze říci, že každý normálně emočně diferencovaný člověk užije v protokolu každou z nabízených barev.

Zjištěné průměrná hodnota f% světle červené (R) je u skupiny odsouzených žen oproti normě zvýšena; při srovnání podskupin je vyšší hodnota u nenásilných. Celkově patřila mezi nejužívanější barvy. Také v protokolech nevybočujících z „normy“ bývá světle červená nejčastěji využívána, spolu se žlutou (P) a světle modrou (B). Tyto dvě barvy však výzkumný soubor volil méněkrát. „Předstihla“ je tmavě modrá (M), černá (C¹³⁵) a tmavě zelená (Z). Frekvence užívání žluté barvy byla – vzhledem k normě – výrazně snížena. Zařazením světle hnědé (V) mezi nejméně časté barvy je shodné s normou, nápadné je ale častější užití tmavě zelené (Z).

Nadužívání světle červené¹³⁶ se často objevuje u osob s histrionskými rysy, u jedinců explosivních, impulsivních a u osob s agresivními rysy (nejen jako tendence k nepřátelským aktům, ale i jako projev soupeřivosti, průbojnosti).

¹³⁵ k podnětovým slovům z manuálu (ke kterým se normy vztahují) byla zařazena některá z „kriminogenní“ oblasti; přesto je např. zastoupení černé barvy nápadné.

¹³⁶ manuál uvádí nad hodnoty f(R) % >11 – 12 %

Tabulka 35 – Přehled frekvence barev (f %) u celého výzkumného souboru (n = 84), u podsouboru násilných (n = 19) a nenásilných (n = 65) osob

f %	R	P	J	B	O	V	K	M	Z	F	H	C
Celý soubor	15,73	6,42	6,03	8,47	4,71	4,09	6,43	10,63	10,32	8,30	7,16	11,71
z toho:												
nenásilné	16,14	7,34	6,11	8,16	6,11	4,65	5,78	11,32	10,62	7,44	6,40	9,94
násilné	15,61	6,15	6,01	8,56	4,30	3,93	6,63	10,43	10,23	8,56	7,38	12,23

pozn.:

R SVĚTLÉ ČERVENÁ
P ŽLUTÁ
J SVĚTLÉ ZELENÁ
B SVĚTLÉ MODRÁ
O ORANŽOVÁ
V SVĚTLÉ HNĚDÁ
K TMAVĚ ČERVENÁ/KARMÍNOVÁ
M TMAVĚ MODRÁ
Z TMAVĚ ZELENÁ
F FIALOVÁ
H TMAVĚ HNĚDÁ
C ČERNÁ

Pomocným ukazatelem je četnost tmavých barev v protokolu celkově (tmb%)¹³⁷. Podle norem uvedených v manuálu testu je tmb% u normální populace 37,3 % (u profilu osobnosti se schizoidními rysy 40,1% a u histrionských osobností kolem 35,4%). Ve výzkumném souboru byla hodnota tmb% vyšší (celkem tmb = 48,12%; z toho u nenásilných 45,72 % u násilných 48,82 %).

Vyšší procento tmavých barev bývá uváděno u osob se schizoidními rysy, u hraničních stavů a u depresí. U zkoumaného souboru velmi pravděpodobně naznačuje častější přítomnost rozlad, spíše než depresí, příp. schizoidních rysů, zejména emoční plochosti, k čemuž poukazovaly již dříve uvedené výsledky (MMPI-2).

Vědomé a nevědomé hodnocení podnětových slov

Další tabulka přináší výsledné hodnoty nevědomého (barvového) hodnocení podnětových slov (průměrná hodnota slova pro celý soubor). Slova jsou seřazena od „pozitivního prožívání“ slova k „negativnímu“ - čím menší je hodnota slova, tím lépe je slovo respondentem vnímáno a prožíváno. Vcelku nepřekvapuje nejčastější preference rodiny, příjemných emocí (*šťěstí, radost*) a sebe samotné (*já*). Stejně tak nepřekvapuje odmítání emocí negativních (*strach, ponížení, trápení*) a *smrti*. Pro přehlednost jsou podnětová slova v tabulce seřazena podle průměrných hodnot přiřazených barev a barevně jsou rozdělena na čtyři oblasti (■ = jednoznačně preferovaný podnět; ■ = spíše preferovaný; ■ = spíše odmítaný; ■ = jednoznačně odmítaný). Ke spíše odmítaným podnětům patří *lidé* a *muž*, což naznačuje problémovost mezilidských a též partnerských vztahů. Vzdálenost prvního a posledního slova v hierarchii podnětových slov naznačuje tzv. rozsah prožívání. Ten je dán množstvím a variabilitou využitých barev pro jednotlivá podnětová slova.

¹³⁷ za tmavé barvy jsou považovány černá, fialová, tmavě zelená, tmavě hnědá a tmavě modrá.

Tabulka 36 – Pořadí podnětových slov dle individuální volby u zkoumaného souboru (n = 84)

Podnětové slovo	hodnota
rodina	10,87
štěstí	11,27
radost	11,87
zdraví	12,28
já	12,34
dítě	12,41
domov	12,44
chlapec	12,54
dětství	12,58
budoucnost	12,58
láska	12,84
kamarádka	12,95
matka	13,29
sny	13,32
život	13,34
klid	13,54
sex	13,77
vzdělání	14,52
uplatnění	14,59
pohlaví	15,67
práce	15,82
otec	15,83
vzrušení	16,01
peníze	16,33
síla	16,79
moc	17,02
muž	17,80
minulost	17,84
krev	18,08
ovládat	18,31
lidé	19,37
útok	22,96
alkohol	23,37
bolest	24,34
trápení	24,79
zabít	25,88
ponížení	26,22
strach	26,68
smrt	26,96
počet slov	37,43
maximální hodnota	31,50
minimální hodnota	5,43
rozsah prožívání	26,07

Vědomé hodnocení slov slouží k vyjádření toho, co si zkoumaná osoba o jednotlivých prezentovaných slovech myslí a je ochotna o nich říci. Srovnání s nevědomým hodnocením (tedy projektivním vyjádřením barvami - „ohodnocení“ slova přiřazenou barvou) umožní nalézt oblasti vnitřních konfliktů osobnosti v podobě rozporů mezi vědomým a nevědomým hodnocením. Tyto rozpory lze kvantifikovat v celkové míře shody a neshody u jednotlivých slov. Srovnání neshod ve prospěch vědomé sebe prezentace (vědomého ohodnocení slova) a neshody ve prospěch nevědomého hodnocení slova (tedy hodnocení barvou) může také pomoci odhalit např. snahu o simulaci nebo agravaci (výrazná převaha neshod „minusových“, tj. ve prospěch nevědomého hodnocení), příp. disimulaci (při markantní převaze neshod „plusových“, tj. je-li vědomé hodnocení lepší než nevědomé)

Tabulka 37 – Přehled neshod či shod mezi vědomým a nevědomým hodnocením jednotlivých podnětových slov (-3 a 3 = maximální rozdíl u obou hodnocení)

Podnětová slova	Počet neshod „-3“	počet neshod „3“	počet shod „0“
radost	1	0	37
strach	0	1	27
práce	0	2	32
bolest	4	0	24
já	6	0	30
lidé	2	3	24
sex	3	1	34
domov	0	4	41
smrt	4	4	36
dítě	0	2	44
útok	6	0	29
dětství	2	1	39
klid	1	2	42
láska	1	4	33
vzrušení	3	1	22
moc	0	1	27
život	0	3	35
muž	3	3	25
peníze	2	1	24
štěstí	1	2	46
ponížení	4	2	41
alkohol	5	1	37
síla	2	2	24
budoucnost	3	3	40
trápení	7	1	30
minulost	5	0	25
zabít	3	2	37
ovládat	3	3	30
krev	5	1	30
sny	4	2	30
pohlaví	1	2	32
otec	1	5	36
chlapec	3	2	43
kamarádka	1	0	33
uplatnění	2	3	33
rodina	1	1	46
zdraví	2	2	38
vzdělání	1	4	35
matka	1	4	36

Tabulka ukazuje, že nejvíce konfliktem zatížené jsou u zkoumaného souboru vazby na rodinu a nejbližší osoby, odrážené množstvím „neshod“ na podnětová slova *rodina*, *dítě*, *domov*, *dětství* a *láska*, dále na pocit životní spokojenosti představovaný podnětovým slovem *šťěstí* a představy o *budoucnosti*. V této souvislosti je zajímavé, že minulost, zpravidla spjatá též s trestnou činností, pro kterou byly odsouzeny, se jeví jako méně problematická. Srovnání počtu neshod u rodičovských figur naznačuje problematický vztah k *otci* (na vědomé úrovni hodnotili slovo lépe než při nevědomém hodnocení, kdy jej spíše odmítaly). Určitý rozpor mezi uvědomovaným a skutečným subjektivním významem lze nalézt u *vzdělání*. Nejednoznačný vztah prezentují osoby zkoumaného souboru též k *alkoholu* a *moci* (představované podnětovými slovy *ovládat* a *moc*). Na problematické vztahy s okolím upozorňují též podnětová slova *kamarádka* a *muž*.

Slova *trápení*, *Já* a *útok*, příp. *krev* a *alkohol* byla hodnocena jako slova „negativní“, odmítaná, ale na nevědomé úrovni měla slova pro dotazované „pozitivnější“ význam.

Výše indexu shody vypovídá o emoční diferencovanosti jedince a o uvědomění si vlastních postojů. Ve zkoumaném souboru odsouzených žen ($n = 84$) se pohyboval od $S = 10,26 \%$ až po $S = 89,74 \%$. Průměrná hodnota $S = 40,93 \%$ je nižší než u normální populace, kde jsou uváděny hodnoty $S = 47,6 \%$, což naznačuje zvýšenou míru vnitřních konfliktů u osob výzkumného souboru a nižší (nediferencovaný) náhled na vlastní postoje (bez ohledu na to, jak jsou společností hodnoceny).

Tabulka 38 – Hodnoty indexu shody (S) u zkoumaných žen

MAX	MIN	průměr	sd
89,74	10,26	40,93	16,28

Asociace se slovem „já“. Získáme informace o tom, které pojmy má daný člověk významově a prožitkově „propojené“- asociované v souvislosti se svojí osobou. V naší skupině odsouzených žen podnětové slovo *JÁ* „ohodnotili barvami“ ve 12 případech stejně jako slovo *domov*, v 10 případech jako *radost* a v 9 případech jako *dítě* a *život* (tab. 39)

Tabulka 39 - Počet výskytu asociací 1.řádu s podnětovým slovem JÁ

slovo	počet výskytu
domov	12
radost	10
dítě	9
život	9
práce	8
štěstí	8
rodina	8
sex	7
dětství	7
láska	7
zdraví	7
lidé	6
klid	6
budoucnost	6
sny	6
vzdělání	6
matka	6
kamarádka	5
muž	4
otec	4
uplatnění	4
peníze	3
pohlaví	3
moc	2
síla	2
minulost	2
chlapec	2
strach	1
bolest	1
trápení	1
zabít	1
ovládat	1
krev	1
smrt	0
útok	0
vzrušení	0
ponížení	0
alkohol	0

Posledním testem, který byl ve výzkumu využit, byla projektivní technika - **kresba lidských postav** (obojího pohlaví) – **FDT**.

O technice:

Kresba lidské postavy patří v psychologii k nejpoužívanějším tematickým kresebným vyšetřovacím postupům. Zobrazuje část vědomých i nevědomých rysů osobnosti, její vztah k jednání je bližší, než je tomu u mluveného slova. Psychologická diagnostika využívá tzv. tematických kresebných technik (klient má kreslit na dané téma - např. lidskou postavu nebo zvíře či strom), technik doplňování začatých kreseb (Warteggův test, S-test), volného kreslení, malby pomocí prstů nebo spontánního čmárání. Kresby se vyhodnocují podle různých

interpretačních systémů, existuje více variant tohoto testu. H. J. Baltrusch pojmenoval svoji metodu FDT (Figure Drawing Test). Test přináší informace o obrazu osobnosti, tělesném schématu vyšetřované osoby a o jejích neurotických konfliktech. Nakreslené figury poskytují ve svém provedení, držení těla, oděvu a jiných charakteristikách základní klíč k poznání struktury osobnosti, k její schopnosti adaptace a její dynamické interakci.

Výsledky FDT

Podrobnější analýza této projektivní techniky bude zpracována jako dílčí výstup souběžného výzkumu IKSP (Použitelnost psychologických metod v kriminologickém výzkumu). Zde je uveden pouze ilustrativně základní kvantitativní údaj – komparace figury a protifigury (možno interpretovat jako sexuální (rolovou) identifikaci respondenta).

Tabulka 40 – Počet osob celého souboru a obou podsouborů, které jako první (identifikační) postavu volily ženu či muže (n = absolutní četnosti)

identifikační (první kresba)	celkem		nenásilné		násilné:	
	n	%	n	%	n	%
žena	47	60,26	11	64,71	36	59,07
muž	31	39,74	6	35,29	25	40,98

Identifikační postavou (první volba – žena) byla pro 60 % žen (abs.č. 47) postava ženy, zbylých 40 % zvolilo postavu mužskou.

Souhrn

Ženy zkoumaného souboru jeví – ve srovnání s normou – lehce zvýšený sklon ke kategorickému myšlení, ke zjednodušeným řešením. Na tomto sklonu se zřejmě nejvíc podílí tendence uvažovat v extrémech (polarizovaně): dobrý vs. špatný, silný vs. slabý. To mají ženy výzkumného souboru společné s delikventními muži – psychopaty. Průvodním jevem kategorického myšlení je nedůvěřivost.

Sklon zkoumaných žen k rozladám (dysforii) a emoční plochost je potvrzována též Chromatickým asociačním experimentem. Ten dále naznačil problematičnost jejich sociálních a emocionálních vazeb, dále jistou bezradnost pokud jde o budoucnost, problematický vztah k alkoholu, vzdělání, moci a též k otci. Nejistotu v interpersonálních vztazích a – zřejmě – i pocit nepohody v nich odráží odmítavý postoj k lidem a k mužům.

Téměř polovina žen zkoumaného souboru volí jako objekt identifikace mužskou figuru.

3.4.4. Srovnání podsouborů násilných a nenásilných žen

Dalším krokem při zpracování získaných dat bylo zjistit, zda oba výzkumné podsoubory (podsoubor žen trestaných za násilnou trestnou činnost a podsoubor trestaných za nenásilnou trestnou činnost) pocházejí ze stejné populace, či zda se ve svých osobnostních charakteristikách odlišují. K testování rozdílů průměrů obou podsouborů byl využit statistický program SPSS (Base, event. Exact tests: t-test pro nezávislé soubory).

Tabulka 41 – Srovnání výsledků ve standardních klinických škálách MMPI-2 u podsouborů násilných a nenásilných žen (F test = test rozdílů rozptylů; t – test = test významnosti rozdílů průměrů v jednotlivých škálách; df = stupně volnosti)

škály	F test	signifikance	T test	df	signifikance
HS	0,029	0,864	1,781	82	0,079
D	4,085	0,047	-0,226	22,349	0,823
HY	0,940	0,335	1,259	82	0,212
PD	0,002	0,966	1,431	82	0,156
MF	3,672	0,059	-0,168	82	0,867
PA	0,464	0,498	0,612	82	0,542
PT	0,317	0,575	0,997	82	0,322
SC	2,471	0,120	1,676	82	0,098
MA	1,029	0,313	1,201	82	0,233
SI	0,608	0,438	-0,054	82	0,957

Z tabulky 41 je zřejmé, že oba výzkumné podsoubory se co do výsledků ve standardních klinických škálách MMPI-2 prakticky neliší. Tendenci k významnosti ($0,05 < p < 0,10$) mají škály hypochondrie a schizofrenie. To naznačuje, že násilné ženy jsou mírně, ale nevýznamně, egocentričtější a emocionálně plošší, než ženy nenásilné.

Rozdíly podsouborů i celého souboru od – z hlediska kriminality – normální populace žen naznačují výsledky uvedené v předchozích partiích. Jejich významnost však nemohla být testována, neboť nebyla k dispozici data normativního souboru.

Pozn. Oba podsoubory mají statisticky významně odlišné rozptyly ve škále deprese (D), proto byl zvolen jiný postup výpočtu (programem SPSS).

Tabulka 42 – Srovnání výsledků v obsahových škálách MMPI-2 u podsouborů násilných a nenásilných žen (F test = test rozdílů rozptylů; t – test = test významnosti rozdílů v jednotlivých škálách; df = stupně volnosti)

škály	F test	signifikance	T test	df	signifikance
ANX	0,829	0,365	-0,395	82	0,694
FRS	0,018	0,894	0,101	82	0,920
OBS	3,035	0,085	0,624	82	0,535
DEP	0,673	0,414	0,240	82	0,811
BIZ	1,614	0,208	0,501	82	0,618
CYN	0,037	0,847	0,244	82	0,808
ASP	1,687	0,198	0,705	82	0,483
LSE	2,484	0,119	-0,047	82	0,963
SOD	0,969	0,328	0,153	82	0,879
FAM	0,039	0,844	0,924	82	0,358
WRK	1,134	0,290	0,387	82	0,700
HEA	0,035	0,852	2,229	82	0,029
TPA	1,556	0,216	-0,446	82	0,657
TRT	3,164	0,079	0,067	82	0,946

Z tabulky 42 je patrné, že jediný statisticky významný rozdíl mezi oběma podsoubory lze nalézt u škály zájmu o vlastní zdraví. Ženy nenásilného podsouboru jsou významně méně zaujaty vlastním somatickým zdravím, a tedy méně egocentrické. V ostatních charakteristikách popsaných obsahovými škálami MMPI-2 se neliší.

Tabulka 43 – Srovnání výsledků v ostatních škálách MMPI-2 u podsouborů násilných a nenásilných žen (F test = test rozdílů rozptylů; t – test = test významnosti rozdílů v jednotlivých škálách; df = stupně volnosti)

škály	F test	signifikance	T test	df	signifikance
A	3,021	0,086	0,507	82	0,613
R	0,641	0,426	-0,472	82	0,638
ES	0,129	0,720	-0,669	82	0,506
MAC_R	0,106	0,745	1,174	82	0,244
O_H	3,352	0,071	1,030	82	0,306
DO	0,758	0,387	-2,734	82	0,008
RE	0,056	0,814	-0,983	82	0,328
MT	0,009	0,924	-0,088	82	0,930
GM	7,421	0,008	0,171	20,609	0,866
GF	3,207	0,077	-0,744	82	0,378
PK	1,953	0,166	0,868	82	0,388
PS	0,989	0,323	1,144	82	0,256
FP	0,000	0,996	1,244	82	0,217
S	2,046	0,156	0,093	82	0,926
AGGR	0,379	0,540	1,244	82	0,217
PSYC	0,379	0,540	0,541	82	0,590
DISC	2,444	0,122	1,680	82	0,097
NEGE	0,644	0,425	0,267	82	0,790
INTR	0,063	0,803	0,917	82	0,362
MDS	0,665	0,417	1,942	82	0,056
HO	0,252	0,617	0,262	82	0,794
AAS	1,763	0,188	0,859	82	0,393
APS	0,249	0,619	-0,438	82	0,662

Z tabulky 43 vyplývá, že ženy ze souboru nenásilného jsou statisticky vysoce významně dominantnější, než ženy souboru násilného. Statistické významnosti se ještě blíží škály MDS (škála distresu v manželství) a DISC (nedostatečná sebekontrola). V obou mají nenásilné ženy mírně nižší skóry, což naznačuje, že se poněkud lépe ovládají a své partnerské vztahy vnímají mírně pozitivněji, než ženy násilné.

Tabulka 44 – Srovnání výsledků ve škálách dotazníku PSSI u podsouborů násilných a nenásilných žen (F test = test rozdílů rozptylů; t – test = test významnosti rozdílů v jednotlivých škálách; df = stupně volnosti)

škály	F test	signifikance	T test	df	signifikance
DS	0,072	0,790	0,453	81	0,652
PN	0,000	0,996	0,536	81	0,593
SZ	0,727	0,396	0,785	81	0,434
SN	2,876	0,094	-0,906	81	0,368
NT	2,008	0,160	0,040	81	0,968
ST	0,036	0,851	-0,548	81	0,585
RP	0,003	0,956	-0,197	81	0,844
NR	0,879	0,351	-0,521	81	0,604
NG	0,004	0,949	1,602	81	0,113
ZS	0,222	0,639	-0,599	81	0,551
BL	1,201	0,276	0,630	81	0,531
HI	1,161	0,285	0,159	81	0,874
DP	0,655	0,421	0,998	81	0,321
OB	1,965	0,165	0,344	81	0,731

Pokud jde o osobnostní styl, příp. poruchy osobnosti, oba podsoubory se od sebe statisticky významně neliší. Oba podsoubory tedy pocházejí ze stejné populace.

Pokud jde o věk, pak ženy podsouboru pachatelek násilných trestných činů se jeví jako mírně – nevýznamně – mladší (t test = -1,812; df = 82; p = 0,074).

Zjištěná korelace věku a příslušnosti k jednomu z podsouborů je však statisticky významná (Spearmanovo ρ = 0,216; p = 0,046). To naznačuje, že mladší ženy se častěji řadí do podsouboru pachatelek násilných trestných činů. Podobný obraz poskytuje i zjištěná statisticky významná korelace mezi věkem a skórem ve škále Pd (psychopatické odchylky) MMPI-2 (Pearsonovo r = - 0,268; p = 0,014). Ženy s vyšším skórem ve škále psychopatické odchylky budou častěji mladší.

3.4.4.1. Souhrn

Srovnání žen podsouborů pachatelek násilných a nenásilných trestných činů naznačilo, že ženy páchající závažnou násilnou trestnou činností jsou egocentričtější a spíše emocionálně chudší, jsou podřídivější a poněkud hůře se ovládají, než ženy, které páchají závažnou nenásilnou trestnou činností. Své trestné činy páchají spíše v mladším věku.

3.4.5. Osobnost ženy odsouzené za závažnou trestnou činnost

K popisu osobnosti žen odsouzených za závažnou trestnou činnost byly využity procedury faktorové analýzy. Do analýz vstoupil celý výzkumný soubor a proměnné z dotazníků MMPI-2 a PSSI. U všech faktorových analýz byla vždy volena ortogonální rotace (metodou Varimax). Extrakce faktorů byla provedena metodou hlavních komponent.

3.4.5.1. Faktorová analýza standardních klinických škál MMPI-2

Do faktorové analýzy vstoupily hrubé skóry všech 10 standardních klinických škál (viz výše) získané na celém souboru zkoumaných osob ($n = 84$; 2 osoby byly z analýz vyloučeny pro vysoký počet nezodpovězených položek).

Tabulka 45 – Rotovaná matice faktorových zátěží (extrahovány 3 faktory, které vyčerpaly celkem 77,7 % celkové variance)

	Component		
	1	2	3
HS	,331	,858	,030
HY	-,013	,912	,024
PD	,761	,132	-,003
MF	-,172	-,088	,838
PT	,831	,297	,272
SC	,895	,301	-,019
MA	,747	-,256	-,261
SI	,490	,328	,646

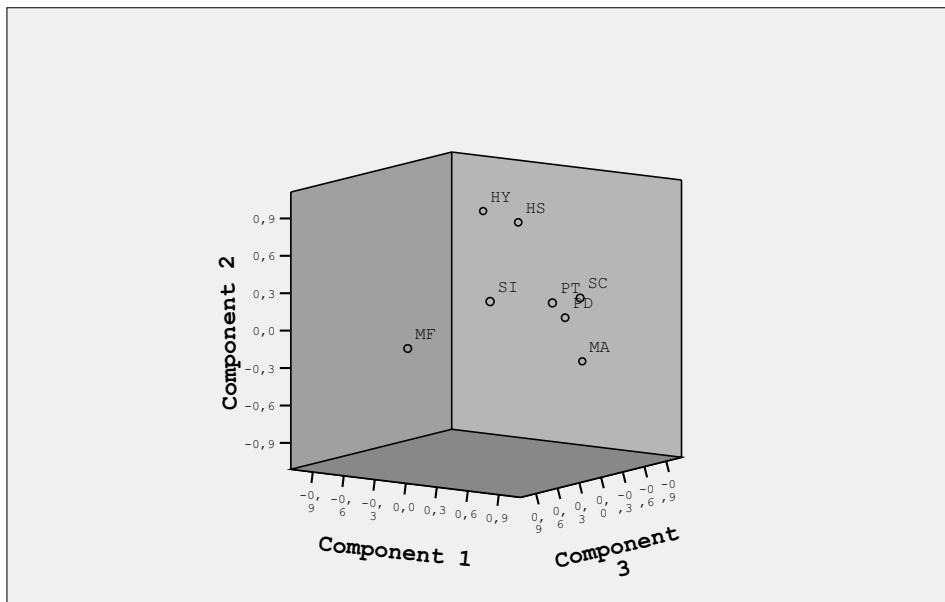
První faktor sytí téměř všechny klinické škály, s výjimkou stupnic konverzní hysterie a maskulinity-femininity. Posledně jmenovaná škála se ve vztahu k ostatním poněkud vymyká. Všem ostatním klinickým škálám je společná určitá mnohvrstevná emocionální poruchovost, kterou autoři restandardizace MMPI nazvali „demoralizací.“ Tento faktor by mohl být nazván „**afektivní ladění**“, s kladným pólem *afektivní poruchovosti* (demoralizace) a záporným pólem *afektivní vyrovnanosti*.

Druhý faktor sytí prakticky čtyři škály, konverzní hysterii, hypochondrii, sociální introverzi a – hraničně – schizofrenii. Vysoká korelace konverzní hysterie a hypochondrie nepřekvapuje, obě škály mají společné somatické stesky psychogenně podmíněné. Druhé dvě škály jsou syceny podstatně méně než první dvě. Pozitivní korelace sociální introverze se schizofrenií může pramenit z určité sociální staženosti, pocitů nepohody v sociálních situacích, snížené sociální adaptability. Všem škálám je společné zaměření na sebe, na vlastní psychické procesy a – do jisté míry – i na vlastní prospěch, tedy egocentričnost. Tento faktor by mohl být nazván „**orientace osobností**“ s kladným pólem *manipulativní egocentričnosti* a záporným pólem *spontánního altruismu*.

Třetí faktor sytí pouze dvě škály, a sice maskulinitu-femininitu a sociální introverzi. Osoby s vysokým faktorovým skórem se jeví jako odtažitě, chladně maskulinní, dobrodružné, zatímco osoby s nízkým skórem jako „vřele“ konformní. Společným znakem obou škál je **sociabilita**, což by mohlo tento faktor označovat. Na kladném pólu pak bude *individualismus*, na záporném *kooperativnost*.

Graf 8 – Rozložení proměnných v trojrozměrném rotovaném faktorovém prostoru.

Component Plot in Rotated Space

3.4.5.2. Faktorová analýza PSSI

Do faktorové analýzy vstoupily hrubé skóry všech 14 stupnic dotazníku stylů, příp. poruch osobnosti, získané na celém souboru zkoumaných osob ($n = 84$). Byla využita stejná procedura jako u MMPI-2.

Tabulka 46 – Rotovaná matice faktorových zátěží (extrahovány 4 faktory, které vyčerpaly celkem 73,6 % celkové variance)

	komponent			
	1	2	3	4
DS	,067	,806	-,186	,208
PN	,219	,151	,029	,773
SZ	,164	-,191	,057	,851
SN	,835	-,259	-,006	,064
NT	-,140	,055	,814	,076
ST	,279	,501	,453	,069
RP	-,219	,650	,503	-,297
NR	,219	,767	,186	-,038
NG	,746	,139	,188	,408
ZS	,685	,295	,412	-,146
BL	,876	,210	,005	,225
HI	-,215	,869	,093	-,118
DP	,799	-,113	-,163	,329
OB	,458	,023	,649	,062

První faktor je významně sycen šesti škálami (BL, SN, DP, NG, ZS, OB). Jedinec s vysokými skóry v těchto škálách bývá popisován jako impulsivní, obecně labilní, sebenejistý, s pocity méněcennosti a nepochopení, v pasivním odporu, závislý, nerozhodný, podřizující své zájmy a potřeby zájmům a potřebám druhých. Jejich spojujícími znaky je nízké sebehodnocení a pasivita. První faktor PSSI lze nazvat **stabilizací sebepojetí** s kladným pólem *labilní pasivity* a záporným pólem *vyrovnané aktivity*. V extrémním případě může jít o labilní, pasivně agresivní osobnost (+ pól).

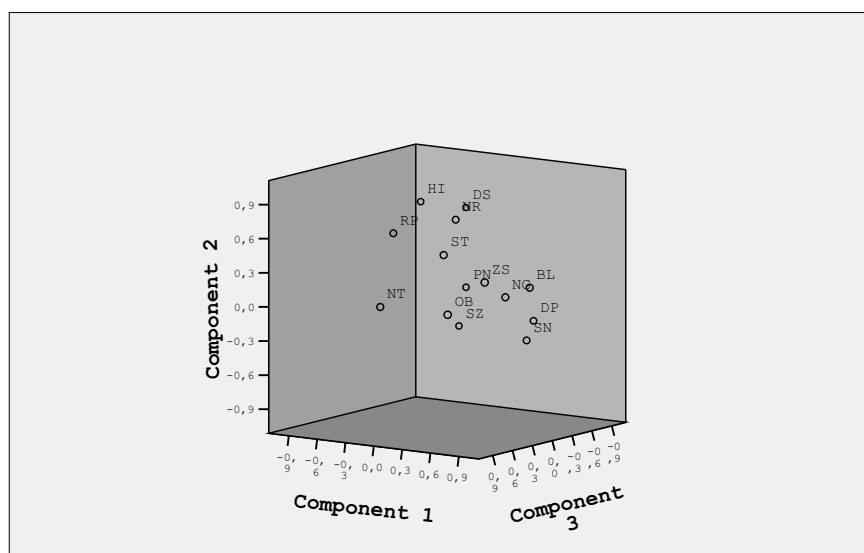
Druhý faktor je sycen pěti škálami (HI, DS, NR, RP, ST). Osoba s vysokými skóry v těchto stupnicích bývá charakterizována jako nadměrně emotivní, exhibicionistická, nezodpovědná, bezohledná, narcistická, s velikášskými pocity, nadšená, nerealisticky optimistická, v chování excentrická až podivná. Spojujícím článkem těchto vlastností je nerealistická egocentrickost. Druhý faktor PSSI může být nazván **emocionální adaptabilitou** s kladným pólem *exaltované egocentrickosti* a záporným pólem *realistického altruismu*. V extrémním případě může jít o disociálně histriónskou osobnost (+ pól).

Třetí faktor je sycen též pěti škálami (NT, OB, RP, ST, ZS). Osoba s vysokými skóry v těchto škálách se vyznačuje rigiditou, nutkavostí, podřizováním svých zájmů a potřeb druhým, odmítáním zabývat se problémy a jejich zdroji, úzkostlivostí v sociálních situacích, nerealističností, závislostí a podřidivostí. Spojujícím článkem těchto vlastností je nedostatek adaptivního sebeprosazení. Nepochybně bude souviset se schopností pružně a účelně jednat v široké škále situací, tedy s tím, co se obvykle nazývá inteligencí. Tento faktor lze nazvat **sociální adaptabilitou** s kladným pólem *rigidní podřidivosti* a záporným pólem *pružného sebeprosazení*. V extrémním případě může jít o obsedantně závislou osobnost (+ pól).

Čtvrtý faktor je sycen čtyřmi škálami (SZ, PN, NG, DP). Pro osoby s vysokými skóry v těchto škálách bývá typická snižená (plochá) emotivita, absence vřelosti, nedostatek sociálních kontaktů, nedůvěřivost, vztahovačnost, negativismus. Spojujícím článkem je v tomto případě nedůvěřivé odcizení. Tento faktor lze nazvat **sociabilní emotivitou** s kladným pólem *odcizené nedůvěry* a záporným pólem *vřelé důvěry*. V extrémním případě může jít o vztahovačnou, schizoidní osobnost (+ pól).

Graf 9 – Rozložení proměnných v trojrozměrném rotovaném faktorovém prostoru.

Component Plot in Rotated Space

4. Závěry a doporučení

Pozornost výzkumníků-kriminologů se v oblasti kriminality žen se postupně přesouvá od hledání příčin kriminálního chování ke snahám formulovat principy a programy zacházení s ženami uvnitř systému trestního práva a soudnictví, ke zkoumání charakteru neformálních sociálních systémů utvářejících se ve vězení¹³⁸ nebo adekvátnosti uvěznění jako odpovědi na určité sociální problémy vůbec.¹³⁹

V oblasti teorie dochází k pokusům o *integraci* různých přístupů a koncepcí. Snad nejčastěji (alespoň v psychologicky orientované literatuře) se lze setkat s kombinací tří výkladových pojetí:

- některé životní události mohou být startérem sociální patologie u jedince. Výzkumy delikventní mládeže by takové situace měly identifikovat přesněji (*life event research*)
- sociální podpora (*social support*) nejbližšího okolí působ jako nárazníková kapacita, dobrá a včasná podpora může ztlumit dopad nepříznivé životní události
- individuální způsoby reagování na krize, konflikty a stres představují osobnostní dispozice, které ovlivňují, zda jedinec půjde zdravou cestou nebo sklouzne do některé z podob sociální patologie včetně kriminality. Právě přes tyto strategie se „lomí“ účinnost prvních dvou faktorů (*coping-strategies*).

Obecně se soudí, že ženy hůře snášejí stres spojený s uvězněním. Reakce na uvěznění bývá jiná než u mužů. Pro většinu mužů to neznamena bezprostřední ohrožení vztahů k manželkám, družkám, dětem a rodičům. Ženy negativně prožívají zejm. absenci citových vztahů, odloučení od dětí, rodičů apod. Vyskytuje se více depresivních rozlad, více projevů citové a sociální deprivace. Rodinné vztahy žen se téměř vždy výrazně naruší a často dochází k úplnému rozpadu. Již bylo řečeno, v případě odsouzení nesou ženy výraznější společenské stigma, než je tomu u mužů (podle sociálních stereotypů by se ženy „neměly“ dopouštět trestné činnosti). I toto postoje určují, že ženy jsou nuceny čelit podstatně větším obtížím, tlakům než muži-jak ve vězení, tak po propuštění)

Studie zabývající se ženami odsouzenými k dlouhým trestu odnětí svobody¹⁴⁰ odhalila, že odsouzené často pociťují, že jejich život ve věznici je charakterizován pocitem nejistoty. Buď věděly anebo vycítily, že nad délkou jejich pobytu ve vězení nemají žádnou kontrolu. Jakékoli povědomí týkající se propuštění bylo zcela neurčité. Zdrojem největších obav byl pocit, že instituce, v jejichž pravomoci bylo zabývat se jejich propuštěním, na ně zapomněla. Byly si vědomé skutečnosti, že jejich chování je neustále sledováno a hodnoceno, nebylo jim však jasné, co se od nich vlastně očekává či jaká kritéria jsou používána k hodnocení jejich chování¹⁴¹.

¹³⁸ blíže In: Nedbálková, K.: Má vězení střední rod? Demografie, 2003, 2, pp. 469-472

¹³⁹ Hannah-Moffat, K.: Gender, Diversity, and Risk Assessment in Canadian Corrections, Probation Journal 47(3), pp. 163–173, 2000; Hannah-Moffat, K., and Shaw, M.: Taking risks: Incorporating gender and culture into the classification and assessment of federally sentenced women in Canada. Ottawa, Status of Women Canada's Policy Research Fund, 2001

¹⁴⁰ E. Genders and E. Player, "Women lifers: assessing the experience", Cropwood Conference Series, No. 19, 1988.

¹⁴¹ Life Imprisonment, studijní materiál Úřadu OSN, ed.č. ST/CSDHA/24, Vídeň 1994.

Návrh na systém vnitřní diferenciaci odsouzených žen ve VTOS, který předurčuje i formy zacházení, zmiňuje již citovaná Kováčiková¹⁴². Odvozuje je ze zjištěných faktorů recidivy žen a např. typ „intenzivní resocializační péče“ – určený pro extrémně opoziční odsouzené, typ „léčebně výchovné resocializační péče“ pro symptomaticky přetížené odsouzené nebo typ tzv. „udržovacích programů“ pro odsouzené s dobrým průběhem směřování resocializace.

K posuzování (risk assessment) a zacházení s pachateli – zvláště ženského pohlaví - někteří autoři zdůrazňují na síle založené přístupy (strength-based approaches). Tento pojem si vypůjčili z pozitivní psychologie. Krátce řečeno, tyto přístupy – různě nazývané „strengths-based“, „enhancement“ či „good lives“ doporučují přesunout důraz z kriminogenních potřeb/vyhýbání se poškození na posílení schopností pachatele. Zdůrazňují, že nejlepší cestou ke snížení pravděpodobnosti pachatelovy recidivy je vybavit je nutnými předpoklady pro to, aby žil plnějším životem. Sorbello a kol.¹⁴³ tvrdí, že „pachatelovu rehabilitaci je třeba založit na identifikaci vnitřních a vnějších překážek, které brání ženě v uspokojení základních potřeb“ a poskytují příklady: deficity osobních a profesních dovedností, maladaptivní postoje a názory a inadequate sociální podpora. Uvedený model naznačuje, že po identifikaci takových překážek by rehabilitace měla ženám poskytnout nutné podmínky k uspokojení základních potřeb a stabilnímu a uspokojivému životu. Sorbello a kol. pak uvádí, že „*takový 'dobrý život' by měl být pro ženu dosažitelný a brát v úvahu její schopnosti, temperament, dovednosti, závazky a podpůrnou síť.*“

Ward a Brown¹⁴⁴ jasně vykreslili devět tříd primárních lidských užitek (goods), jež – jsou-li dosaženy – zajistí pachateli „dobrý život“, který vede k ústupu od trestné činnosti: (1) život (např. optimální tělesné funkce, sexuální uspokojení), (2) znalosti, (3) dokonalost v práci, (4) autonomie a sebeřízení, (5) vnitřní klid, (6) vztahy a společnost, (7) spiritualita (nalezení smyslu života), (8) spokojenost a (9) kreativita. Tento utopistický model je však problematický, neboť není podložen důkazy a přesahuje kompetence každého vězeňského systému. Konečně základní odpovědností kteréhokoli vězeňského systému je ochrana společnosti.

V průběhu výzkumu, prezentovaného v této práci, bylo psychologicky vyšetřeno celkem 86 pachatelek závažné násilné a nenásilné trestné činnosti, což představuje téměř 57 % všech žen odsouzených k trestu odnětí svobody delšímu než 5 let. Šetření proběhlo ve dvou věznicích, a sice ve Světlé nad Sázavou a v Opavě. Pro účely vyšetření byla sestavena baterie výkonových, osobnostních a projektivních psychodiagnostických technik postihujících kriminologicky a penitenciárně významné charakteristiky osobnosti.

Bylo zjištěno, že převážná většina zkoumaných osob žila ve významných formativních obdobích svého života v úplné rodině. Z rozvedených manželství pocházela pětina žen. Orientační rodiny většiny zkoumaných žen nejevily známky hrubé disharmonie a jen sporadicky se u jejich rodičů vyskytovala psychiatrická zátěž či trestná činnost. Výchovné prakticky rodičů byly zkoumanými ženami charakterizovány zpravidla jako normální, příp.

¹⁴² In: str. 144-145, Osobnost pachatele, Vůk při GP 1986; kap. 5.4. Psychologická penitenciární klasifikace.

¹⁴³ cit. dle Blanchette, K., Lynn Brown, S.: The Assessment and Treatment of Women Offenders. Chichester, John Wiley and Sons, 2006

¹⁴⁴ Ward, T., Brown, M.: The good lives model and conceptual issues in offender rehabilitation. Psychology, Crime and Law, 10, 3, 2004, 243-257.

protektivní. Sociální vývoj zkoumaných žen nejevil většinou žádné větší nápadnosti. Většina z nich dosáhla alespoň úplného základního vzdělání, 10 % vysokoškolského.

Ve zkoumaném souboru mírně převládaly prvopachatelky a necelou třetinu bylo možno označit za multirecidivistky. Jen menší část souboru zahájila svou kriminální kariéru ve věku mladistvém (16 %). Průměrná délka uloženého a vykonávaného trestu činila téměř 10 let, tři ženy byly odsouzeny k trestu doživotnímu.

Ze srovnání podílu trestů delší 5 let na všech trestech u mužů a žen, vyplývá, že ženy páchají zhruba stejně závažnou trestnou činnost jako muži.

Psychologická vyšetření pachatelek závažné trestné činnosti odhalila mírný posun distribuce IQ směrem k vyšším hodnotám. Lze tedy konstatovat, že intelekt těchto osob nejeví ve srovnání s – z tohoto hlediska – normální populací známky poruchovosti. Intelekt negativně koreluje s věkem, což může být způsobeno též použitou technikou.

Ženy výzkumného souboru jsou – ve srovnání s normou – více podezřivé, nedůvěřivé, citově ploché. Manifestují pocity nedostačivosti, nízkou sebedůvěru a sebeúctu. Jejich interpersonální vztahy jsou povrchní a obecně se málo citově angažují. Pachatelky násilné trestné činnosti jsou navíc egocentrické a mají sklon k manipulacím. Pro psychický stav žen výzkumného souboru je typická „demoralizace“, prožitky nepohody, dysforie (rozlady), deprimovanost.

Mají sklon klást zvýšený odpor vůči penitenciárnímu zacházení, jsou málo vstřícné, pokud jde o terapii, což je způsobeno malou motivací ke změně. Jejich individuální kriminální predikce bude spíše nepříznivá. Při psychologickém vyšetření projevují sklon zveličovat své potíže a tak přitáhnout zvýšenou pozornost okolí.

Jsou podřídivé – zejména pachatelky násilné trestné činnosti – nespolehlivé, nerealistické a neberou ohled na následky svého chování.

Jejich pesimismus, nízká motivovanost ke změně, slabá výkonnost, vše prostupující pocity nepohody a sklon snadno se vzdávat při prvních potížích může být způsoben jejich nedostatečnou sebedůvěrou a nízkým sebehodnocením.

Hůře se ovládají, jsou proto v chování impulsivní a mají sklon k návykovým chováním. Ženy výzkumného souboru častěji prezentují kritický motivační styl, příp. pasivně agresivní či negativistickou poruchu osobnosti. Jejich pasivní chování se spojuje s kritickým postojem vůči druhým. Jejich nálada takových mívá povahu resentmentu. Pasivně agresivní jedinci se cítí obecně nepochopeni, stále přetěžováni nadměrnými a nespravedlivými požadavky a svůj odpor vůči nim (a okolí) projevují nepřímou – záměrným zapomináním, otálením, pasivní rezistencí, schválnostmi.

Koncept zvýraznění nadměrné sebejistoty do disociality se ve světle (nejen) výsledků MMPI-2 jeví jako sporný. Vcelku nepřekvapuje zvýšená míra disociality u delikventních žen, nadměrné sebejistotě – jak již bylo řečeno – odporují poznatky shromážděné MMPI-2.

Je nepochybné, že k vzrůstu stabilně zjišťované nedůvěřivosti žen výzkumného souboru může přispět též situace trestního stíhání, kterou ženy výzkumného souboru v minulosti alespoň jednou prošly a také situace stálého dohledu a hrozby potíží typická pro inkarceraci.

Ženy páchající závažnou násilnou trestnou činnost jsou egocentričtější a spíše emocionálně chudší, jsou podřidivější a poněkud hůře se ovládají, než ženy, které páchají závažnou nenásilnou trestnou činnost. Své trestné činy páchají spíše v mladším věku.

Osobnost pachatele závažné trestné činnosti lze popsat v těchto bipolárních faktorech MMPI-2:

- Afektivní ladění – s + pól demoralizace a – pól afektivní vyrovnanosti
- Orientace osobnosti – s + pól manipulativní egocentričnosti a – pól spontánního altruismu
- Sociabilita – s + pól individualismu a – pól kooperativnosti případně čtyřmi bipolárními faktory dotazníku PSSI:
- Stabilizace sebepojetí – s + pól labilní pasivity a – pól vyrovnané aktivity
- Emocionální adaptabilita – s + pól exaltované egocentričnosti a – pól realistického altruismu
- Sociální adaptabilita – s + pól rigidní podřidivosti a – pól pružného sebeprosazení
- Sociální emotivita – s + pól odcizené nedůvěry a – pól vřelé důvěry.

Provedené analýzy vyčerpaly jen část shromážděných dat. Vzhledem k neúplnosti spisových materiálů a časovým a personálním nárokům výzkumu nebyly provedeny analýzy konkrétních kriminálních jednání zkoumaných osob a jejich usouvztažení s osobnostními charakteristikami. Vzhledem ke složitosti vyhodnocení kresebné projektivní techniky, byla provedena jen elementární analýza.

Doporučení:

- pokračovat v analýze shromážděných dat shora naznačeným směrem,
- v dalším výzkumu ověřit využitelnost Megargeeho penitenciární typologie založené na MMPI-2 a případně ji s příslušnými doporučeními stran diferencovaného penitenciárního zacházení předat specialistům Vězeňské služby ČR,
- dovést zjištění získaná faktorovými analýzami k vlastní klasifikaci žen – pachatele závažné trestné činnosti, příp. odsouzených žen obecně a k závěrům stran diferencovaného zacházení s nimi.

5. Přílohy

Příloha č.1: **Statistická data – vězeňská populace v Evropě - ženy**

Příloha č. 2: **Statistická data – vězeňská populace na Slovensku - ženy**

Příloha č. 3: **Některé projekty a výzkumná šetření zabývající se
„delikvencí/kriminalitou žen“**

Příloha č. 4: **Anamnestický dotazník**

Seznam zkratk:

MŠP ČR: Ministerstvo spravedlnosti České republiky

MV ČR: Ministerstvo vnitra České republiky

VS ČR: Vězeňská služba České republiky

VTOS: výkon trestu odnětí svobody

TOS: trest odnětí svobody

PO: podmíněný trest

NEPO: nepodmíněný trest

RT: rejstřík trestů

C F 2A – Cattelův neverbální test

PSSI – Dotazník stylů a poruch osobnosti

MMPI: Minnesotský osobnostní dotazník

CTI: Test konstruktivního myšlení

FDT: test kresby postavy

CAE: Chromatický asociační experiment

PŘÍLOHA 1

Vězeňská populace v Evropě – Ženy

Počty žen v evropských věznicích ve vybraných zemích ukazují následující přehledy z let 2002, 2004 a 2006 (v roce 2006 pouze procentuální podíl žen na celkovém počtu osob ve vězeních).

V letech 2002 a 2004 se shodně vyskytovalo procentuálně nejvíce žen ve španělských vězeních (8,1% resp. 7,4%) a na druhém místě bylo Švýcarsko (stejný podíl 6,2% v obou letech). Další pořadí v roce 2002 zaujaly Maďarsko, Lucembursko, Anglie a Wales a Finsko (vše 6,1%). V roce 2004 stejný podíl (6,1%) vykazovaly vězeňské statistiky opět z Maďarska, dále pak Islandu a Ukrajiny.

V absolutních číslech má ve stejném období nejvyšší počet vězněných žen Ukrajina (téměř 12 tisíc), další země v pořadí – Španělsko, Anglie a Wales a Německo vězní výrazně nižší počty žen (cca 3,5 - 4,5 tis.) Žádné ženy nebyly ve věznicích ve sledovaných letech v Lichtenštejnsku (poslední údaj z roku 2004) a San Marinu (2006) .

V roce 2006 mělo nejvyšší procento žen ve vězeních Nizozemí (8,7%), poté země Pyrenejského poloostrova – Španělsko (7,9%), Andorra (7,3%) a Portugalsko (7,1%). Dále následují Rusko, Finsko, Maďarsko a Ukrajina.

Pro porovnání uvedme světové procentuální údaje, např. ze Spojených států, kde se podíl žen na vězeňské populaci pohybuje okolo 9%, Kanada 5%, Austrálie cca 7% a vysoká čísla z asijských zemí – Vietnam 12,4%, Thajsko 17% a Hongkong dokonce 20,2%. Čína vykazuje pouze pětiprocentní podíl žen ve věznicích (rok 2003). V jižní Americe (např. Brazílie, Kolumbie, Peru, Argentina) se ženy vyskytují ve vězeňské populaci mezi 5 až 7%, v afrických zemích (Egypt, Maroko, Tunis, JAR) tvoří pouze 2 až 4% vězněných osob¹⁴⁵.

¹⁴⁵ Údaje získány z www.prisonstudies.com

Tab. č. 1 Vězeňská populace v Evropě k 1. 9. 2002 a k 1. 9. 2004 - Ženy

Pramen: Rada Evropy, průzkum SPACE 2002.3, 2004.3

	2002 počet	2002 %	2004 počet	2004 %
Anglie a Wales	4 362	6,1	4 452	6,0
Arménie	123	2,2	73	2,7
Ázerbajdžán	274	1,5	262	1,4
Bosna a Hercegovina	52	4,0	34	2,7
Bulharsko	316	3,3	339	3,1
Česká republika	692	4,1	822	4,5
Dánsko	160	4,7	175	4,7
Estonsko	216	4,7	155	3,4
Finsko	213	6,1	195	5,7
Francie	1 953	3,7	2 205	3,9
Chorvatsko	105	4,1	124	4,4
Island	5	4,7	7	6,1
Itálie	2 465	4,4	2 645	4,7
Kypr	20	5,8	19	3,5
Litva	459	4,0	263	3,4
Lotyšsko	481	5,6	426	5,5
Lucembursko	23	6,1	19	3,5
Maďarsko	1 093	6,1	1 004	6,1
Moldavsko	291	2,8	526	5,1
Německo	3 643	4,6	3 972	5,0
Nizozemí	888	5,5	1 061	5,3
Norsko	140	5,3	154	5,2
Polsko	2 167	2,7	2 217	2,8
Rumunsko	2 405	4,7	1 886	4,7
Severní Irsko	32	3,0	30	2,3
Skotsko	306	4,7	342	5,0
Slovensko	193	2,5	403	4,2
Slovinsko	50	4,5	47	4,2
Srbsko	14	1,7	16	1,6
Španělsko	4 149	8,1	4 518	7,4
Švédsko	343	5,3	456	6,2
Švýcarsko	310	6,2	373	6,2
Turecko	2 217	3,7	2 419	3,4
Ukrajina	11 727	5,9	11 832	6,1

2002 min 1,5 - max 8,1 - med. 4,5 - mean 4,3%

2004 min 1,4 - max 7,4 – med. 4,7 – mean 4,4%

Tab. č. 2 Vězeňská populace v Evropě v roce 2006 (duben) – Ženy*Pramen: www.prisonstudies.org*

	2006 %
Albánie	2,9
Andorra	7,3
Anglie a Wales	5,6
Arménie	2,8
Ázerbajdžán	1,4
Belgie	4,2
Bosna a Hercegovina	2,5
Bulharsko	3,4
Česká republika	4,9
Dánsko	4,6
Estonsko	3,9
Finsko	6,3
Francie	3,6
Gruzie	2,4
Chorvatsko	4,4
Irsko	3,5
Island	5,9
Itálie	4,8
Kypr	2,8
Litva	3,3
Lotyšsko	5,6
Lucembursko	4,9
Maďarsko	6,2
Malta	4,3
Moldavsko	4,8
Německo	5,2
Nizozemí	8,7
Norsko	4,8
Polsko	2,9
Portugalsko	7,1
Rumunsko	4,7
Rusko	6,7
Řecko	5,9
Severní Irsko	2,7
Skotsko	4,5
Slovensko	4,8
Slovinsko	4,1
Srbsko	3,0
Španělsko	7,9
Švédsko	5,2
Švýcarsko	5,4
Turecko	3,3
Ukrajina	6,1

PŘÍLOHA II

Vězeňská populace na Slovensku

Počty osob ve slovenských věznicích od roku 1995 v podstatě stagnovaly (cca 7 400 vězňů), mezi lety 1998 až 2000 ještě dokonce mírně poklesly pod 7 tisíc osob. Poté však došlo ke znatelnému nárůstu - viz rok 2003, kdy byl počet osob ve vězení 8 873 a vězeňský index činil 165. V loňském roce (2006) se čísla příliš neměnila, zaznamenán byl velmi mírný pokles na 8 493 vězněných, PI 158¹⁴⁶. Podíl žen ve vězení dosáhl 4,8%.

Tabulka č. 7 Slovensko: Počty osob ve věznicích k 31. 12. každého roku

	vazba	výkon trestu	CELKEM
2001	1 946	5 487	7 433
2002	2 301	5 457	7 758
2003	2 890	5 983	8 873
2004	3 091	6 331	9 422
2005	2 846	6 051	8 897

Složení odsouzených osob ve slovenských věznicích ukazuje následující tabulka č. 8. Počet žen v jednotlivých nápravněvýchovných skupinách se příliš nemění, nejvíce jich je v I. NVS, kde tvoří 5 – 6% osob ve výkonu trestu. Celkově se podíl žen na vězeňské populaci Slovenska pohybuje v uváděných letech mezi 3,5 až 4,2%. Pokud členíme vězněné ženy z hlediska věku, nejčetnější je vždy skupina do 45 let, následuje kategorie do 30 let. V posledním roce se druhou nejpočetnější skupinou stávají ženy ve věku mezi 45 – 60 lety, i když rozdíl mezi touto kategorií a ženami ve věku do 30 let je v podstatě velmi malý.

¹⁴⁶ Slovenská populace čítala v roce 2006 cca 5,39 miliónů.

**Tabulka č. 8 Slovensko: Složení počtu odsouzených mužů a žen podle
nápravněvýchovných skupin k 31.12. každého roku**

Pramen: Ročenka zboru väzenskej a justičnej stráže za rok 2005, Slovenská republika, duben 2006

Rok	Mladiství			I. NVS			II. NVS			III. NVS			celkem
	M	Ž		M	Ž		M	Ž		M	Ž		
2001	83	1	84	2140	120	2260	2454	67	2521	610	12	622	5 487
2002	104	–	104	2165	124	2289	2366	61	2427	628	9	637	5 457
2003	105	1	106	2543	147	2690	2481	76	2557	622	8	630	5 983
2004	87	2	89	2822	160	2982	2534	77	2611	639	10	649	6 331
2005	124	2	126	2594	160	2754	2492	80	2572	589	10	599	6 051

Tabulka č. 9 Složení počtu odsouzených podle věku

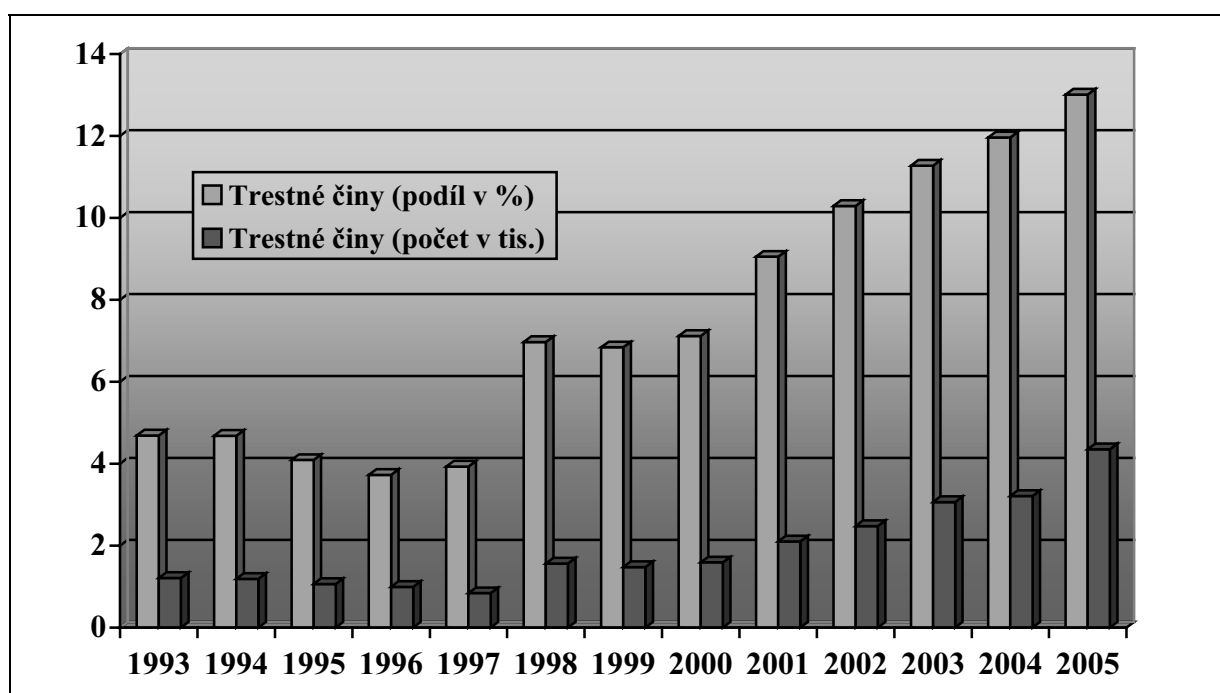
Stav k 31.12.	Muži Ženy	Do 18 let	Do 21 let	Do 25 let	Do 30 let	Do 45 let	Do 60 ženy do 65 muži	Nad 60 ženy nad 65 muži
2001	M	53	501	1049	1246	1875	548	15
	Ž	2	10	24	50	89	23	2
2002	M	66	419	1032	1124	2003	602	17
	Ž	0	5	27	42	96	23	1
2003	M	66	488	987	1219	2215	755	21
	Ž	2	6	28	46	115	33	2
2004	M	84	416	1008	1276	2417	855	26
	Ž	2	8	23	47	125	43	1
2005	M	68	422	845	1118	2332	988	26
	Ž	1	8	27	42	121	49	4

Podíl žen odsouzených za trestnou činnost na Slovensku vykazoval v letech 1993 -1997 mírný pokles, v roce 1998 počal poměrně znatelně stoupat, procentuelní nárůst mezi lety 1997 a 1998 pak činil 3%. Po tříleté stagnaci došlo v roce 2001 opět k dalšímu zvýšení na 9% a poté se v podstatě každý rok se podíl navyšoval o 1%, takže nyní (2005) činí podíl odsouzených žen na kriminalitě 13%. V absolutních číslech se počty trestných činů ženských pachatelek za sledované období celkově znásobily více než 3,5x, kdy v roce 1998 došlo ke dvojnásobnému nárůstu a další výrazné navýšení přinesla léta 2004 a 2005.

Tabulka č. 10 Slovensko: Podíl počtu odsouzených žen na celkovém počtu odsouzených osob

Rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Trestné činy (podíl v %)	4,69	4,68	4,09	3,73	3,93	6,97	6,84	7,12	9,05	10,29	11,27	11,96	13,01
Trestné činy (počet v tis.)	1,21	1,19	1,06	0,99	0,84	1,56	1,48	1,59	2,10	2,48	3,06	3,21	4,35

Graf č. 1 Slovensko: Podíl počtu odsouzených žen na celkovém počtu odsouzených osob

PŘÍLOHA III.

Některé výzkumy, projekty a šetření zabývající se „kriminalitou žen“

- Čepelák: Kriminologická a penitenciární problematika delikventních žen. Bulletin VÚP 1978
- Karabec, Čepelák: K teoriím kriminality žen. 1986, VÚK při GP
- Urbanová, M., Němec, J. - výzkum u 75 odsouzených žen (dg. disociální porucha osobnosti-„psychopatie“) ve věznici Opava, v rámci katamnestické sledování a analýzy recidivy (1987)
- Válková, A.: Kriminologické teorie. Kriminalita žen. IKSP, Praha 1992.
- Marešová, A.: Ženy poprvé vězněné. IKSP, Praha 2007.
- Mladé ženy ve výkonu trestu odnětí svobody (kap. 4.2) In: Mladiství pachatele na prahu tisíciletí. IKSP, Praha 2004.
- Urbanová, M., Večeřa, M., Hungr. P. „Právní postoje a hodnotové orientace delikventních žen“ - výzkumný projekt realizovaný katedrou právní teorie na Právnické fakultě MU v Brně se zaměřil na problematiku hodnot, postojů a právního vědomí vězněných žen. (2004)
- „Vybrané otázky problematiky žen a mladistvých ve věznicích“- závěrečná zpráva projektu Českého helsinského výboru „Monitoring podmínek výkonu vazby a trestu odnětí svobody žen a mladistvých v ČR“, Praha 2003.
- Nedbálková K. - etnografický výzkum v ženské věznici zaměřený na vězeňskou subkulturu se zohledněním genderové perspektivy (význam subkultur lesbického partnerství) - Maskulinita a femininita ve vězeňských subkulturách. *Sociologický časopis*, Praha, 2003, vol. 39, č. 4, s. 469-486.
- Grumlík, R., Vavřík, P.: Žena jako pachatelka vražedného útoku“- v rámci studie o násilném trestném činu v severomoravském regionu. Partnerské vraždy v psychiatrické a psychologické expertize.
- Baumgartner, F a spol. se v jednom z výzkumů zaměřili na porovnání používaných strategií agresivního chování dívek a chlapců.

*Výsledky poukázali na vyšší zastoupení agresivních projevů v chování chlapců, a to nejen pokud jde o přímou agresi, ale i v postupech reprezentujících nepřímou agresi, což bylo v určitém rozporu s očekáváními. V související studii se sledoval vztah posuzování agresivních interpersonálních situací a jednotlivých strategií agresivního chování. Zjistilo se, že stoupající míra osobní zainteresovanosti a méně negativně emocionální hodnocení situací vede k silnějšímu preferování agrese v chování.*¹⁴⁷

Další výzkum byl zaměřen na využívání třech strategií agresivního chování (přímá fyzická agrese, přímá verbální agrese a nepřímá agrese) v různých typech interakcí (muž-muž, žena-žena, muž-žena). Z pozice „oběti“ děvčata i chlapci uváděli skoro stejnou míru výskytu agresivních projevů zaměřených vůči nim, Pouze v případě fyzické agrese byla zaznamenána signifikantně vyšší

¹⁴⁷ Baumgartner, F.: Prejavy agresívneho správania dievčat a chlapcov. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 1995, 30, 199-208.

míra u chlapců. Ve využívání jednotlivých strategií agresivního chování¹⁴⁸ jsou mezi děvčaty a chlapci rozdíly. Děvčata signifikantně častěji než chlapci využívají postupy nepřímé agrese. Naopak chlapci častěji uplatňují přímé agresivní chování v podobě verbální, resp. fyzické agrese. Pokud jde o celkovou míru preference, děvčata akcentují hlavně projevy patřící k nepřímé a verbální agresi, chlapci samotnou verbální agresi. V souhrnu (tj. v celkové úrovni agresivních projevů) ale mezi oběma skupinami nebyl zjištěn rozdíl. Dále byla pozornost věnována zejména zjišťování empirické platnosti diferenciace sociální manipulace a „racionální“ agrese (dva odlišné typy nepřímé agrese).¹⁴⁹

- Hájek, F., Neumann, J.: Charakteristiky orientačních rodin žen-pachatelek homicidia na vlastním dítěti (§220), Soudně psychiatrický sborník 1981- sborník referátů, str. 95-98.

Výpis ze 33 soudních spisů, zachycovali znaky: věk, rodinný stav, národnost, úplnost-neúplnost rodiny, sociální postavení, statut rodičů, soulad v rodině a citové zázemí, výchovné procesy, jedináčkovství-resp. sourozenectví, scholarita (dokončené vzdělání, prospěch, chování). Výrazně promínuje věková skupina 15-24let; statistická významnost je zde 5%. Podobně je tomu u průměrného a lepšího prospěchu. Úplnost rodiny do věku 15let je významná na 1% hladině. Obdobně je tomu s výchovou doma, se stupněm výchovy mírné, s chováním ve škole a s absolvováním základního vzdělání. Všechny ostatní zjišťované znaky, se od sebe nijak statisticky významně neliší. Modální osobnost homicidantky, stíhané podle §220, je následující: jde o ženu mladého věku (55% žen bylo ve věku 15-24let), většinou svobodnou (55% žen), vychází výrazně z úplné rodiny (76% žen), střední sociální status podle našich poměrů (64% žen). Mírně v souboru převažovalo horší citové zázemí (48% žen) a nesoulad rodičů (u 55% žen). Výchova, hlavně rodiči, byla mírná (55% žen). Nejde o jedináčky, sourozenců bylo většinou víc než jeden. Homicidantku dále charakterizuje průměrný školní prospěch (55% žen), dobré chování (78% žen) a pouze základní vzdělání (70% žen).

- Kovačiková, M.: Osobnostné koreláty soc. zlyhania a problémy vnútorné diferenciácie odsúzených žien. SAV, Bratislava 1981.

Autorka zjišťovala objektivní a významné znaky, které z psychologického hlediska diferencují odsouzené ženy. Soustředila se jednak na identifikaci parametrů a struktury sledovaných osobnostních charakteristik v rámci jednotlivých skupin vyšetřovaných odsouzených žen, jednak rozdíly, které v rámci těchto třídění existují. Výsledkem faktorování korelační matice vstupních proměnných byl získán komplex devíti psychologických faktorů: agresivita, postoj k životu, kriminální potenciál, inteligence, pocit viny, úroveň socializace, impulzivita, neuroticko-kriminální tenze a faktor egocentricity.

- některé diplomové a disertační práce:
- Sýkorová D.: Příspěvek k problematice kriminality žen. FF UK katedra psychologie, 2000.
- Titlbachová P.: Žena-pachatelka trestného činu. FF UK katedra sociální práce, 1996
- Plzaková L.: Vzdělávací programy u žen ve VT. FF UK katedra andragogiky, 1997.
- Sejšťová, L.: Sociopsychologické aspekty kriminality žien. FF UK Bratislava katedra pedagogiky, 2002.

¹⁴⁸ pozn.: strategie agresivního chování byly zaznamenány pomocí Dotazníku ASV1 obsahující 20 položek, které popisují různé projevy agresivního chování. Respondenti z pozice poškozené osoby uvádí, jak se obvykle chovají jiní lidé k nim při meziosobních sporech, konfliktech a nedorozuměních.; Baumgartner, F.: Posudzovanie situácií interpersonálnej agresie a jeho vzťah k stratégiám správania. Československá psychologie, 1995, 39, 289-299

¹⁴⁹ Košč, M., Sarmány-Schuller, E., Brozmanová, E. (Eds.): Retrospektiva, realita a perspektiva psychológie na Slovensku (Zborník príspevkov VII.zjazdu slovenských psychológov). Bratislava, 1996, Stimul, 63-66.

- Kučera, M.: Ženy jako pachatelky násilných trestných činů. Vražda novorozeného dítěte matkou - disertační práce

- Predikční tabulka manželů *Sheldona a Eleanor Glueckových*, která vyšla v „*500 Criminal Careers*“, má určovat možnost recidivy u mladých dospělých mužských pachatelů. V práci „*500 Delinquent Women*“ (1934) jsou tabulky podobné povahy, týkající se pravděpodobné recidivy mladých dospělých ženských pachatelek a jejich předpokládaného chování při podm. propuštění. Výzkum proběhl ve dvacátých letech minulého století. Při konstruování predikčních tabulek bylo použito pět z 15 faktorů, které měly nevyšší vztah k nerecidivitě (tj. opoždění se ve škole; vlivy okolního prostředí v průběhu roku, kdy došlo k přidělení do nápr. zařízení; stálost zaměstnání; hospodářská odpovědnost a duševní abnormalita).¹⁵⁰

¹⁵⁰ S. a E. Glueckovi: Predikce, reedukace a resocializace. SIK, sborník stud. odd. MV, č.3, Praha 1968.

PŘÍLOHA IV.

Anamnestický dotazník

1. Rodiče:

- 1. žili do mých 15 let spolu
- 2. rozvedli se před mým 15. rokem
- 0. své rodiče neznám

☐ 1

2. Do svých 15 let jsem žila:

- 1. s oběma rodiči
- 2. jen s matkou
- 3. s matkou a nevlastním otcem
- 4. jen s otcem
- 5. s otcem a nevlastní matkou
- 6. jinak, jak (vypište:

☐ 2

3. Psychiatrické léčení v rodině:

- 1. ano, matka
- 2. ano, otec
- 3. ano, sourozenec
- 4. ano, někdo jiný (kdo:
- 9. svou rodinu neznám
- 0. ne

☐ 3

4. Soudně trestán:

- 1. ano, matka
- 2. ano, otec
- 3. ano, oba rodiče
- 4. ano, sourozenec
- 9. svou rodinu neznám
- 0. nikdo z rodiny

☐ 4

5. Nadměrné užívání alkoholu v rodině:

- 1. vlastní otec
- 2. nevlastní otec
- 3. matka
- 4. oba rodiče
- 5. sourozenec
- 9. svou rodinu neznám
- 0. ne

☐ 5

6. Vzdělání otce:

- 1. nedokončené základní (včetně zvláštní školy)
- 2. základní
- 3. vyučen
- 4. středoškolské
- 5. vysokoškolské
- 9. svého otce neznám

☐ 6

7. Vzdělání matky:

1. nedokončené základní (včetně zvláštní školy)
2. základní
3. vyučena
4. středoškolské
5. vysokoškolské
9. svou matku neznám

☐ 7

8. Problémy při narození:

0. ne, narodila jsem se normálně
1. ano, nedonošená
2. ano, přenášená
3. ano, klešťový porod
4. ano, jiné, jaké:
9. nevím

☐ 8

9. Mé dětství bylo:

1. spokojené
2. nešťastné, vypište proč:

☐ 9

10. Vzdělání:

1. nedokončila jsem základní školu nebo navštěvovala zvláštní školu
2. dokončila jsem základní školu
3. vyučila jsem se, obor:
4. vystudovala jsem střední školu, obor:
5. vystudovala jsem vysokou školu, obor:

☐ 10

11. Problémy na základní škole:

0. ne
1. ano, jednou jsem propadla
2. ano, propadla jsem víckrát než jednou
3. ano, chodila jsem za školu
4. ano, měla jsem jednou sníženou známku z chování
5. ano, měla jsem vícekrát sníženou známku z chování
6. ano, měla jsem problémy s policií

☐ 11

12. Na základní škole jsem měla problémy s učiteli:

0. ne
1. ano

☐ 12

13. Na základní škole jsem se svými spolužačkami (spolužáky) vycházela:

1. dobře
2. špatně, byla jsem šikanována
3. špatně, stranili se mne
4. špatně, jinak (vypište)

☐ 13

14. Do svých 15 let jsem se psychiatricky léčila:

0. ne

1. ano, proč:

☐ 14

15. Do mých 15 let byli moji rodiče (vychovatelé) na mne:

1. příliš hodní

2. normální, jako na ostatní

3. lhostejní, nevšimli si mne

4. přísní

5. velmi často mne tělesně trestali

6. jinak se ke mně chovali, jak:

☐ 15

16. Do svých 15 let jsem byla umístěna do dětského zařízení nebo náhradní péče:

0. ne

1. dětského domova (od kdy do kdy:

2. pěstounské péče

3. jinam, kam:

☐ 16

17. Do svých 15 let jsem utekla z domova:

0. ne

1. ano, jednou, jen přes den

2. ano, jednou, na delší dobu (i přes noc)

3. ano, vícekrát, jen přes den

4. ano, vícekrát, i přes noc

☐ 17

18. Rodinný stav:

1. jsem svobodná

2. jsem rozvedená, jednou

3. jsem rozvedená vícekrát, kolikrát:

4. jsem vdova

☐ 18

19. První pohlavní styk jsem měla:

0. dosud jsem neměla

1. před 15. rokem věku

2. mezi 15. a 17. rokem věku

3. mezi 18. a 25. rokem věku

4. později

☐ 19

20. Jsem orientovaná:

1. heterosexuálně (na muže)

2. homosexuálně (na osoby stejného pohlaví)

3. bisexuálně (na muže i na ženy)

☐ 20

21. Celkem jsem vystřídala tak asi:

1. do pěti partnerů (partnerek)

2. pět až deset partnerů

3. deset až dvacet partnerů

4. více než dvacet partnerů

9. nepřichází v úvahu, žádného partnera jsem dosud neměla

☐ 21

22. Psychiatricky jsem se léčila:

- 0. ne
- 1. ano, jednou, do svých 15 let, důvod:
- 2. ano, později, důvod:
- 3. ano, opakovaně, kolikrát:

☐ 22

23. Nadměrně jsem pila alkohol:

- 0. ne
- 1. ano, ale neléčila jsem se
- 2. ano, byla jsem na protialkoholním léčení
- 3. ano, byla jsem až do uvěznění na alkoholu závislá

☐ 23

24. Užívala jsem drogy:

- 0. ne
- 1. ano, jen jsem to zkusila
- 2. ano, víckrát, ale nepravidelně, nebyla jsem závislá
- 2. ano, pravidelně, jaké:

☐ 24

25. Pokusila jsem se o sebevraždu:

- 0. ne
- 1. ano, jednou, proč:
- 2. ano, víckrát, proč:

☐ 25

26. Ve výkonu trestu jsem se:

- 1. pořezala či jinak poškodila
- 2. pokusila o sebevraždu
- 0. nic z toho

☐ 26

27. Problémy ve výkonu trestu:

- 0. nemám
- 1. mám, jaké:

☐ 27

RESUMÉ

Výzkum „Ženy jako pachatelky závažné trestné činnosti“ byl v IKSP realizován v letech 2005-2007. Cílem bylo zmapovat existující teoretické koncepce (kriminologické a forenzně psychologické přístupy), které se zabývají delikvencí a kriminálním chování žen, popsat vývoj ženské kriminality v ČR, charakterizovat osobnost pachatelky závažné trestné činnosti a pokusit se pomocí určité kategorizace ženských pachatelek přispět k propracování programů resocializace odsouzených žen. Jako závažný trestný čin byl pro potřeby výzkumu definován takový trestný čin, pro který byla pachatelka odsouzena k nepodmíněnému trestu odnětí svobody delšímu než 5 let. Ke splnění cílů byla shromážděna a analyzována statistická data, proveden výběr výzkumného souboru odsouzených žen, analyzovány trestní spisy pachatelek a realizováno psychologické vyšetření u výzkumného souboru pomocí baterie standardizovaných psychodiagnostických technik a metod, které byly zaměřené na kognitivní procesy a osobnostní charakteristiky jedince.

Závěrečnou zprávu tvoří teoretická část (jednotlivé koncepce vztahující se k kriminálnímu, příp. agresivnímu chování žen), kapitoly obsahující statistická data k stíhaným, odsouzeným a vězněným ženám a část empirická, která obsahuje popis vlastního výzkumu a jeho výsledků. V příloze jsou uvedena statistická data vězeňské populace v Evropě a na Slovensku a přehled dosud realizovaných výzkumných šetření zabývajících se delikvencí žen.

Od roku 1994 se podíl žen na celkové kriminalitě (podle statistik MV ČR) plynule zvyšoval z původních 7,9% na 13,6% v roce 2006. Podíl žen na násilné trestné činnosti činil v posledních 4 letech průměrně 9,4%, na majetkové trestné činnosti 10,7%, na hospodářské trestné činnosti 26,3%. Trend mírného nárůstu kriminality žen odrážejí též statistiky VS ČR - od 3,5% žen vykonávajících trest odnětí svobody v roce 1998 k 4,9% v roce 2006.

Výzkumný soubor tvořilo 86 odsouzených žen, což představuje téměř 57% všech žen odsouzených k trestu odnětí svobody delšímu než 5 let v ČR. V době terénního šetření byl průměrný věk odsouzených žen ve výzkumném souboru 40,3let; nejmladší ženě bylo 24 let a nejstarší 67 let. K osobnosti pachatelky závažné trestné činnosti bylo zjištěno, že převážná většina zkoumaných žen žila ve významných formativních obdobích svého života v úplné rodině a rodičovskou výchovu většina hodnotí jako „normální“ ve srovnání s vrstevníky, příp. jako protektivní. Orientační rodiny většiny žen nejevily známky hrubé disharmonie a jen sporadicky se u rodičů vyskytovala psychická zátěž či trestná činnost. Sociální vývoj zkoumaných žen nejevil většinou žádné větší nápadnosti; většina z nich dosáhla alespoň úplného základního vzdělání, 10% vysokoškolského. Necelá jedna třetina byla v době výzkumného šetření svobodná (31,6%), rozvedených byla skoro polovina (48,7%).

Ve zkoumaném souboru žen mírně převládaly prvopachatelky a necelou třetinu bylo možno označit za multirecidivistky. Jen menší část souboru zahájila svou kriminální kariéru ve věku mladistvém (16%). Většině odsouzených žen byl trest odnětí svobody uložen za násilný trestný čin (vražda, ublížení na zdraví, loupež), u „nenásilných“ pachatelek se nejčastěji objevoval trestný čin podvodu.

Intelektové schopnosti zkoumaných osob nejeví, ve srovnání s normální populací, známky poruchovosti. Ženy výzkumného souboru jsou ve srovnání s normou více podezíravé,

nedůvěřivé a citově ploché. Manifestují pocity nedostatečnosti, nízkou sebedůvěru a sebeúctu. Jejich interpersonální vztahy jsou povrchní a obecně se málo citově angažují. Pachatelky násilné trestné činnosti jsou navíc egocentrické a mají sklon k manipulacím. Hůře se ovládají, jsou proto v chování impulsivní a mají sklon k návykovému chování.

Ženy výzkumného souboru častěji prezentují kritický motivační styl, příp. pasivně agresivní či negativistickou poruchu osobnosti. Jejich pasivní chování se spojuje s kritickým postojem vůči druhým, jejich nálada mívá povahu resentimentu. Pasivně agresivní jedinci se cítí obecně nepochopeni, stále přetěžováni nadměrnými a nespravedlivými požadavky a svůj odpor vůči nim (a okolí) projevují nepřímou, např. otálením, záměrným zapomínáním, pasivní rezistencí či „schválnostmi.“

U žen se objevuje tendence klást zvýšený odpor vůči penitenciárnímu zacházení, jsou málo vstřícné, pokud jde o terapii, což je způsobeno malou motivací ke změně. Jejich individuální kriminální predikce by z tohoto pohledu byla spíše nepříznivá.

Je nepochybné, že k vzrůstu stabilně zjišťované nedůvěřivosti žen výzkumného souboru může přispět také situace trestního stíhání, kterou ženy výzkumného souboru v minulosti alespoň jednou prošly a také situace stálého dohledu a hrozby potíží typická pro inkarceraci.

Ženy páchající závažnou násilnou trestnou činností jsou egocentričtější a spíše

emocionálně chudší, jsou podřídivější a poněkud hůře se ovládají, než ženy, které páchají závažnou nenásilnou trestnou činností. Své trestné činy páchají spíše v mladším věku.

V budoucnu bychom rádi ověřili využitelnost Megaggeeho penitenciární typologie, jejíž základní rysy v textu zprávy zmiňujeme, pro potřeby zacházení a diferenciaci v našich podmínkách a dopracovat na „obecnějším“ vzorku klasifikaci/typologii pachatele na základě osobnostních charakteristik opět pro potřeby efektivního zacházení či resocializace.

SUMMARY

The survey on “Women as the Perpetrators of Serious Criminal Offences” was conducted at IKSP between 2005-2007. The aim of this study was to map existing theoretical concepts (criminological forensic-psychological approaches) concerning female delinquency and criminal behaviour, describe the development of female criminality in the Czech Republic, outline the personality of a female perpetrator of a serious criminal offence, and, with the aid of certain categorisations of female offenders, attempt to contribute to the development of resocialisation programmes for convicted women. For the purposes of the research, a serious criminal offence was defined as a criminal act for which the offender was sentenced to an unconditional term of imprisonment longer than 5 years. To fulfil the aims of the study, statistical data was compiled and analysed, a group of convicted women was selected for the research, these womens’ criminal records were examined, as well as carrying out on them a psychological examination with the aid of a battery of standard psycho-diagnostic techniques and methods focused on the cognitive processes and personality traits of the individuals in question.

The final report consists of a theoretical section (individual concepts relating to criminal or aggressive behaviour of women), chapters containing statistical data on women who have been prosecuted, sentenced and imprisoned and an empirical section containing the results of our own research and its results. The appendix contains statistical data on the prison population of Europe and Slovakia and an overview of research projects carried out hitherto on female delinquency.

Since the year 1994, the proportion of women in overall crime has (according to Czech Interior Ministry statistics) steadily risen from the original 7.9% to 13.6% in the year 2006. An average 9.4% proportion of women has been involved in violent crime over the last 4 years, with 10.7% being involved in property crime and 26.3% in economic crime. The trend for a slight growth in female crime rates is also reflected in statistics of the Prison Service of the Czech Republic – from 3.5% of prisoners being women serving a term of imprisonment in 1998 to 4.9% in 2006.

The research sample consisted of 86 convicted women, which constitutes almost 57% of all women sentenced to a term of imprisonment in the Czech Republic longer than 5 years. At the time the field survey was carried out, the average age of the convicted women in the research sample was 40.3 years; the youngest of the women being 24 years old, and the oldest 67. As to the personalities of the perpetrators of serious criminal offences, it was established that the overwhelming majority of women in the study had spent the important, formative years of their life in complete families, with most considering their upbringing by their parents as “normal”, or protective, when compared to their peers. The benchmark families of the majority of the women did not show any signs of major disharmony, with psychological problems or criminal activity only showing up sporadically amongst their parents. There was little remarkable about the social development of most of the women; most of them attained at least completed basic education, and 10% had received university education. Slightly less than a third (31.6%) were unmarried at the time of the study, with nearly half (47.8%) being divorced.

First-time offenders formed a slight majority, while slightly less than a third could be termed multi-recidivists. Only a small part of them (16%) started their criminal careers at a

young age. Most of the convicted women were sentenced to terms of imprisonment for violent criminal acts (murder, injury to health, robbery), with “non-violent” cases most frequently involving the criminal offence of fraud.

The intellectual capabilities of the researched persons did not, in comparison with the normal population, show any signs of deficiency. Women from the sample group showed themselves to be, compared with the norm, more suspicious, untrusting and emotionally lacking. There were manifestations of feelings of inadequacy, low self-confidence and self-esteem. Interpersonal relationships tended to be superficial, generally with little emotional engagement. Perpetrators of violent criminal acts showed themselves to be more egocentric, with a manipulative tendency (manipulation or exploitation of others). They have less control of themselves (poor behavioral control; disconstraint), behaving impulsively with tendencies towards habitual behaviour (potential and manifest addiction, e.g. difficulties with alcohol or other substance use).

Women in the study group often present a critical motivational style, i.e., passive-aggressive or negativistic personality disorder. Their passive behaviour is linked to a critical attitude towards others, with their mood showing characteristics of resentment. Passive-aggressive individuals felt that they are generally misunderstood, constantly weighed down by excessive and unfair demands on them, with their resistance towards these demands (and their surroundings) being demonstrated indirectly, e.g. through procrastination, deliberate forgetfulness, passive resistance or “wilful acts”.

The women show a tendency to increased resistance towards the penitentiary regime (treatment), being less accommodating towards therapy (negative treatment indicators); this is caused by a lack of motivation towards change. From this point of view, the prediction of their individual disposition to criminality would be rather adverse.

There is no doubt that the criminal prosecution process can contribute to the established steady decrease in trustfulness; women in the research sample had gone through this process at least once in the past, with its attendant situation of being under constant surveillance and the other typical hazards of incarceration.

Women who perpetrate serious, violent criminal offences are more egocentric and emotionally depleted, more submissive and have markedly less self-control (poor behavioral control; disconstraint) than women who perpetrate serious, non-violent criminal offences. Criminal offences tend to be committed at a younger age.

We would like to, in the future, verify the applicability of Megaggee’s penitentiary typology, whose basic characteristics we mention in the text of the report, for the purposes of treatment and differentiation under our conditions, as well as to add to it a more “general” paradigm for the classification/ typology of female offenders on the basis their personality traits, also for the purposes of effective treatment of offenders and their resocialisation (and resettlement).

Translation by: Marvel

Ženy jako pachatelky závažné trestné činnosti (psychologické a kriminologické aspekty)

Řešitelé: PhDr. Šárka Blatníková
PhDr. Karel Netík, CSc

Spolupráce: JUDr. Simona Diblíková

Vydavatel: Institut pro kriminologii a sociální prevenci
Nám. 14. října 12, Praha 5

Určeno: Pro odbornou veřejnost

Tiskárna: Vydavatelství KUFR – František Kurzweil
Naskové 3, Praha 5

Dáno do tisku: listopad 2007

Vydání: první

Náklad: 180 výtisků

www.kriminologie.cz

ISBN 978-80-7338-063-2